

35-96

ARB

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΙΩ. ΑΡΒΑΝΙΤΙΔΟΥ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
— ΧΑΛΙΔΩΝ —
ΑΡΙΘ. ΒΙΒΛ. 21032
ΑΡΧΑΙΑ ΕΠΙΣΤ. 5-7-1963
ΕΠΙΣΤΑΣ. (μην. κ.α.κ.)
ΑΡΙΘ. 235 931 Α.Β.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ Ο ΛΟΥΚΑΡΙΣ

ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ ΚΑΙ ΤΑΦΗΝ ΤΟΥ ΑΕΙΜΝΗΣΤΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ, ΚΑΙ ΤΙΝΑ ΤΩΝ ΠΡΟ ΑΥΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΑ.

ΑΘΗΝΑΙ

1939

235-96

ARB

~~9495~~ 1

Ε.

Τύποις: «ΠΥΡΣΟΥ» Α. Ε.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ Ο ΛΟΥΚΑΡΙΣ

(Κατά την υπό Th. Smith δημοσιευθείσαν ἐν τῇ Collectanea (1707) εἰκόνᾳ).

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τις οὖν ἀγνοεῖ τὸ τοῦ σοφωτάτου Κυρίλλου ὄνομα; Ἐν ποίᾳ δὲ χώρᾳ ἢ πόλει οὐχ' ἡ φήμη φιλοτιμουμένη διεφήμησε τοῦτο; ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΜΕΤΑΞΑΣ Ι

Ἡ διὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς τριακοσιοστῆς ἐπετείου τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως Ἐπιτροπεία, διὰ τῆς σχετικῆς πρωτοβουλίας τῆς δὲν ἀπέβλεψε μόνον ν' ἀποδώσῃ ἐλάχιστον φόρον τιμῆς εἰς τὴν μνήμην τοῦ Ἐθνομάρτυρος Πατριάρχου, ἀλλὰ κυρίως νὰ καταστήσῃ γνωστὴν εἰς εὐρύτερον κύκλον, τὴν ἐθνικὴν σταδιοδρομίαν καὶ ἐν γένει τὴν ἱστορικὴν φυσιογνωμίαν τοῦ ὑπερόχου Ἐθνάρχου.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι τ' ἀφορῶντα τὴν μετὰ τὴν ἄλωσιν δρᾶσιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐθνικοῦ μας Κέντρου θεωροῦνται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὑπὸ μεγάλου μέρους τῆς σημερινῆς γενεᾶς ὡς μικρὸν παρουσιάζοντα ἐνδιαφέρον, λόγῳ τῆς τότε καταστάσεως τοῦ Ἐθνους καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μορφῆς τῆς διακυβερνήσεώς του.

Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἐπαρκῶς γνωσταὶ πολλὰ μεγάλα ἐθνικὰ φυσιογνωμίαι, αἱ ὁποῖαι κατ' ἀνάγκην μὲ τὸ κληρικὸν σχῆμα ἐκυβέρνησαν ἐν μέσῳ μυρίων δυσχερειῶν τὸ Ἐθνος, καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν, δι' ἐπιδειξίου διπλωματικῆς ἐνεργείας ἐπὶ τοῦ διεθνοῦς πεδίου, παρεσκεύασαν τὰς συνθήκας τῆς μελλούσης πολιτικῆς δράσεώς του, ἀφ' ἑτέρου δὲ μετὰ προορατικότητος καὶ ἀνωτέρας πολιτικῆς ἀντιλήψεως προετοίμασαν τὴν πνευματικὴν του ἀναγέννησιν.

Ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς πρὸ τοῦ 1821 ἐθνικῆς διπλωματίας, (διότι ὑπῆρχε τοιαύτη καὶ πρὸ τῆς συστάσεως τοῦ Κράτους) ὡς ἐξ ἐνστίκτου ἐν θαυμαστῇ ἀλληλουχίᾳ καὶ ἀποτελεσματικότητι περιφρουρήσασα ἐπὶ τέσσαρας περιπτώσιν αἰῶνας τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, παρουσιάζει σειρὰν ἐξεχόντων πολιτικῶν καὶ διαπραπῶν διπλωματῶν οἱ ὁποῖοι μένουσιν σήμερον ἐν σχετικῇ ἀφανείᾳ, διότι ἔτυχε νὰ εἶναι κληρικοὶ καὶ ἐκ συγχύσεως ἢ πολῦτιμος ἐθνικὴ τῶν δρᾶσις δὲν προσελκύει τὸ γενικὸν ἐνδιαφέρον.

Μεταξὺ τῶν σχετικῶς ἀγνώστων εἰς τὸ πολὺ κοινὸν μεγάλων ἱστορικῶν φυσιογνωμιῶν πρῶτεύουσαν θέσιν κατέχει ὁ πολὺς Κύριλλος ὁ Λούκαρις.

Πολλὰ ἔχουν γραφεῖ ὑπὸ ἡμετέρων τε καὶ ξένων διὰ τὸν Λούκαριν, ἐὰν δ' εἰς τὰ ὑπὸ Legrand² ἀναφερόμενα 34 συγγράμματα καὶ μονογραφίας, προσθέσωμεν τὰς μὴ μνημονευθείσας ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὰς ἔκτοτε, δηλ. ἀπὸ τοῦ 1896, δημοσιευθείσας μελέτας κατὰ τὴν παρατιθεμένην βιβλιογραφίαν, χρή-

1 Πρόλογος Νικοδήμου Μεταξᾶ εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1627 ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως τυπωθὲν βιβλίον.

Τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου, Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Λόγοι δύο.

Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου τὸ Σύνταγμα. Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου, Πρόλογος σ. 4-5.

Ε. Legrand: Bibliographie Hellénique. Αἰῶν ΙΖ', τόμ. Α' σελ. 238-239.

2 Ε. Legrand: Bibliographie Hellénique ΙΖ', τόμ. Δ' σ. 161-164.

ζουσαν άναμφιβόλως συμπληρώσεως, εύρισκόμεθα πρό σημαντικῆς τοιαύτης, ἥτις ὅμως ιστορικῶς δὲν ἐξήντησεν ὅλας τὰς ἀπόψεις.

Πολλαὶ περίοδοι καὶ λεπτομέρειαι τοῦ βίου τοῦ Λουκάρεως δὲν εἶναι ἐπαρκῶς γνωσταί, καὶ πλείστοι ἀπόψεις, τῆς πολιτικῆς του ἰδίᾳ δράσεως, δὲν ἔχουν ἀρκούντως διευκρινισθῆ.

Ὁ μέλλον ιστορικός, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ συναρμολογήσῃ καὶ ἐκθέσῃ ἐν λεπτομερείᾳ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γνωστῶν καὶ πολλῶν μὴ μελετηθέντων εἰσέτι ἀρχείων καὶ ἀλληλογραφίας ἰδιωτικῆς τε καὶ ἐπισήμου, τ' ἀφορῶντα τὴν διπλωματικὴν δρᾶσιν τοῦ Λουκάρεως, καὶ ἀναλύσῃ τὸ βάθος τῶν σκέψεων του, πρέπει νὰ ἔξῃ ἐπιδεξιότητα οὐ τὴν τυχοῦσαν διὰ νὰ μὴ ἐπικριθῆ διαδοχικῶς ὑπὸ τε τῶν θαυμαστῶν καὶ κατακριτῶν τοῦ Πατριάρχου. Ὁμολογουμένως δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ χωρισθῆ ἡ πολιτικὴ του ἐνέργεια ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν. Ἀμφότεραι δ' ἐν πολλοῖς εἶναι συμφυεῖς.

Οἱ νεώτεροι ιστορικοὶ κατῶρθωσαν, διὰ τῆς ἀναλύσεως τῶν βαθυτέρων αἰτίων πολλῶν γεγονότων ἐχόντων χροιάν θρησκευτικὴν, ν' ἀνεύρωσι τὰ πραγματικὰ οικονομικὰ καὶ πολιτικὰ ἐλατήριά των. Οὐδεὶς πλέον ἀμφιβάλλει ὅτι αἱ περίφημοι καὶ τόσον καταστρεπτικαὶ δι' ἡμᾶς σταυροφοραὶ δὲν ἦσαν τίποτε ἄλλο παρά ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἀποικιακῆς πολιτικῆς τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀνατολὴν πρὸς οικονομικὴν ἐκμετάλλευσίν της.

Ἡ ἀντικειμενικὴ καὶ ἀμερόληπτος μελέτη καὶ ἀνάλυσις τῶν θρησκευτικῶν ζητημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ Λούκαρις πρωτεύον ἔλαθε μέρος ἀρχομένου τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, δὲν θέλει λείψει νὰ διαπιστώσῃ ὅτι ἡ σύγκρουσις τῶν ἰδεολογιῶν ἐκείνων ὑπέκρυπτε βαθύτερα κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ αἴτια, ἅτινα δὲν διέφυγον τὴν μεγαλόνοιαν τοῦ κλεινοῦ Πατριάρχου.

Ὁ Λούκαρις, σύγχρονος τοῦ Καρδινάλιου Ρισελιέ, ἔδρασεν εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν τὰ θρησκευτικὰ καὶ δογματικὰ ζητήματα ἐρρῦθμιζον τὴν ἐξέλιξιν τῶν πολιτικῶν γεγονότων, καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν τῶν στρατιωτικῶν ἐνεργειῶν.

Ἐνα περίπου αἰῶνα μετὰ τὴν θρησκευτικὴν Μεταρρύθμισιν ἡ Εὐρώπη ἦτο διηρημένη εἰς δύο ἀντιπάλους ομάδας. Αἱ Καθολικαὶ Δυνάμεις, ἐξαιρέσει ἐν μέρει τῆς Βενετίας, ὑποστηρίζουσαι τὸν Παπισμὸν, ἀπέβλεπον κατὰ βάθος εἰς τὴν διὰ τῆς ἐπιρροῆς του ἐνίσχυσιν τοῦ συγκεντρωτικοῦ τῶν πολιτικοῦ συστήματος προαγωγὴν τῆς ἱμπεριαλιστικῆς τῶν πολιτικῆς καὶ συγκράτησιν τῶν προνομίων τάξεων τινῶν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ αἱ Διαμαρτυρόμεναι, ἀποτινάξασαι τὴν πολιτικὴν ἐπιρροὴν τοῦ Παπισμοῦ, ἀπέβλεπον εἰς τὴν διὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως καταπολέμησιν τῶν θρησκευτικῶν προλήψεων καὶ καταχρήσεων, εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς πολιτικῆς καὶ οικονομικῆς ἀνεξαρτησίας των καὶ ἐπικράτησιν τῶν βάσεων συγχρονισμένου πολιτικοῦ βίου.

Ἡ Ρωσικὴ αὐτοκρατορία, τὸ μόνον τότε Ὁρθόδοξον ἀνεξάρτητον κράτος, εἶχεν εἰσέτι μορφήν Ἀσιατικὴν, ἄνευ διεξόδου εἰς τὴν θάλασσαν, μακρὰν ἀκόμη τῆς ἐπιρροῆς τῆς ἐν τῇ Δύσει ἀναγεννήσεως.

Τὸ δὲ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ὑπερτάτη τότε κεφαλὴ ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων, εὕρισκετο εἰς ἐξαιρετικῶς δυσχερῆ θέσιν, ἔνεκα τῶν πολιτικῶν περιστάσεων, τῆς ἠθικῆς καταπτώσεως καὶ ἀμαθείας τοῦ κλήρου, ὡς καὶ τῆς ἐξασθενήσεως τῆς δυνάμεώς του. Ὁ Λούκαρις, διαπιστώσας ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ἀπελπιστικὴν ταύτην κατάστασιν, μετὰ θάρρους ἀκαταβλήτου ἀπεδύθη εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνυψώσεως τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς σωτηρίας τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπὶ τριάκοντα ἔξ ὅλα ἔτη, ὡς Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας καὶ Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ τῆς Βίλνας μέχρι τοῦ Καΐρου καὶ ἀπὸ τῆς Βλαχίας μέχρις Ἱερουσαλὴμ, ὑπερήσπισε τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα μετ' ἀπαραιμίλλου δεξιότητος.

Βαθύς γνώστης τῆς διεθνούς πολιτικῆς καταστάσεως, ἐπιδέξιός διπλωμάτης, ἐνθουσιώδης πατριώτης ἤρχετο εἰς ἐπικοινωνίαν καὶ φιλικὰς σχέσεις μὲ πολλά σημαίνοντα τῆς ἐποχῆς του πρόσωπα, ἦτο εἰς θέσιν νὰ παρακολουθῆ ἐπιτυχῶς τὴν ἐν Εὐρώπῃ πολιτικὴν ἐξέλιξιν καὶ νὰ διαθλέπῃ τὰς ὠφελείας τὰς ὁποίας ἠδύνατο ν' ἀρυσθῆ διὰ τὸ μέλλον τοῦ Ἔθνους του.

Ὁ καθολικὸς συγγραφεὺς Δὸμ Γκεπαὶν¹ δὲν διστάζει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι οὐδεὶς ἐγνώριζε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὰ ζητήματα τῆς Ἀνατολῆς καλλίτερον τοῦ Λουκάρεως².

Ἀντιληφθεὶς ὅτι ἄνευ ἰσχυρῶν προστατῶν, μὲ πομπώδη ἀλλ' ἀνωφελῆ πρακτικῶς φρασεολογίαν, δὲν θὰ ἦτο εἰς θέσιν τελεσφόρως νὰ προστατεύσῃ τὰ ἔθνικὰ συμφέροντα καὶ ἀναζωογονήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν, ἐστράφη πρὸς τοὺς μόνους οἱ ὁποῖοι ἠδύνατο νὰ παράσχωσι τότε σχετικῶς ἀζημίως τὴν ἀπαραίτητον διὰ τὸ Ἔθνος βοήθειαν.

Ἡ σταδιοδρομία τοῦ Λουκάρεως παρουσιάζει ἀποτόμους μεταβολὰς καὶ ἐνίοτε δυσεξηγήτους μεταστροφάς. Ἐὰν δὲ αὐταὶ δὲν ὀφείλωνται, ὡς νομίζομεν, εἰς τὰς μεθόδους τῆς καιροσκοπικῆς πολιτικῆς του, δὲν δύνανται ἢ νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα ἀδυναμιῶν τινῶν τοῦ χαρακτῆρος του.

Ἴσως ὁ μέγας Κρῆς δὲν ἠδυνήθη, παρ' ὅλην του τὴν εὐστροφίαν, νὰ συνδυάσῃ πάντοτε ἐπιτυχῶς τινὰ τῶν καθηκόντων του ὡς Πρωθυεράρχου τῆς Ὁρθοδοξίας μὲ ἀπόψεις τινὰς τῆς πολιτικῆς του δράσεως καὶ τῶν βλέψεών του διὰ τὴν ταχύτεραν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ἔθνους.

Ἐνδέχεται ἡ πατριωτικὴ του φιλοδοξία καὶ τὰ μεγαλεπήβολα διὰ τὴν συγκράτησιν τῆς ἐνότητος καὶ τὸ μέλλον τοῦ Ἔθνους σχέδιά του εἰς τὰ ὁποῖα πρὸ παντὸς ἀπέβλεπεν, ἴσως δὲ καὶ τὸ ἐξαιρετικῶς κρίσιμον τῶν περιστάσεων νὰ μὴν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν Λούκαριν νὰ συγκρατήσῃ πάντοτε ἐν ἀλληλουχίᾳ τὴν πολυσχιδῆ δρᾶσιν του, ἐντὸς τῶν ἐπιβαλλομένων ὁρίων, ἀλλ' ἡ ἀναγκαστικὴ κατ' ἐπιφάνειαν μόνον παράθασις αὕτη νομίζομεν ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν ἢ μετὰ συγκαταβάσεως νὰ κριθῆ καὶ μετὰ θαυμασμοῦ νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς μία ἐκδήλωσις τοῦ ἀκραιφνοῦς καὶ θερμοῦ του πατριωτισμοῦ, ἥτις ἀνεζωπύρωσε τὴν ὑποτρέμουσαν φλόγα τῆς ἔθνικῆς ὑποστάσεως.

Πάντως, ὡς ἔγραψεν ὁ ἀοίδιμος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος³, «κατάρθωσε νὰ διαφωτίσῃ καὶ ἀναπτύξῃ τὴν συνείδησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, διαγράψας νέαν πορείαν τῆς ζωῆς αὐτοῦ καὶ τῆς ὅλης ἀναπτύξεως».

Αἱ κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα γνωσταὶ σύνοδοι, Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 1639, Ἰασίου τοῦ 1642, Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἱερουσαλήμ τοῦ 1672 δὲν ἔχουν φαίνεται τελειωτικῶς διευκρινίσει τὴν θεολογικὴν ἀποψιν τῆς δράσεώς του, ἀφ' οὗ καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ἐξακολουθοῦν αἱ σχετικαὶ συζητήσεις.

Ἐν τούτοις, διὰ τὴν μεγάλην κατηγορίαν τῶν ἐστερημένων μὲν θεολογικῶν γνώσεων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἱστορικῶν, Ἑλλήνων λαϊκῶν τοῦ αἰῶνος μας, τὸ ζήτημα παρουσιάζεται ὑπὸ μορφήν ἀπλουστεράν.

Ἡ εἰλικρινὴς τοῦ Λουκάρεως ἀφοσίωσις εἰς τὴν Μεγάλῃν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, ἥς πρόστατο, ἡ θερμὴ του προσήλωσις εἰς τὰς ἔθνικὰς παραδόσεις, αἱ ἀνώτεροι διὰ τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν μέλλον τοῦ Ἔθνους βλέψεις του, ὁ ὑπέρτερος πατριωτισμὸς του εἶναι, νομίζομεν, διὰ τὴν προμηθεύσαν κατη-

¹ Don Ghepin, St. Josaphat 1897, σ. 346.

² Sandys: A relation of a Journey, 3rd. ed. 1627, p. 115 - 135.

³ Ὁ S. Sandys ἐπισκεφθεὶς τὴν Αἴγυπτον τῷ 1610 - 2 καὶ γνωρίσας τὸν Λούκαριν Πατριάρχην τότε Ἀλεξανδρείας τὸν ἀποκαλεῖ: «The Worthy Cyrill a man of approved vertue and learning».

³ Χρ. Παπαδοπούλου: Κύριλλος Λούκαρις 1907 σ. 80.

γορίαν τῶν Ἑλλήνων τῆς σήμερον, ἀναμφισβήτητοι· ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῆ τὴν σύγχυσιν ἣν ἐν τῇ τότε διεθνεί θρησκευτικῇ ἀτμοσφαιρᾷ καὶ πνευματικῇ καταπτώσει τῶν ἔθνῶν τῆς Ἀνατολῆς, προὐκάλεσαν τολμηραὶ τοῦ τινὲς προσπάθειαι καὶ αἱ ἀκατάληπτοι διὰ τινος πολιτικῆς φύσεως ἐνέργειαι τοῦ πρὸς ἀναζωογόνησιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Ἀλλὰ μήπως ἡ σύγχυσις αὕτη δὲν ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ προετοιμασθῆ ἡ νεωτέρα πνευματικὴ ἀναγέννησις τοῦ Ἔθνους καὶ ἡ ἐνίσχυσις τῆς πατριωτικῆς του συναισθήσεως;

Τὸ πρόγραμμά του συμβολίζει τὸ οἰκόσημόν του, ὡς σώζεται ἐπὶ τῶν σφραγίδων τῶν αὐτογράφων ἐπιστολῶν του εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Γενεύης¹.

«Περιστερὰ πτερυγίζουσα κάτωθι τριῶν φωτεινῶν ἀστέρων».

Πρὸ ἐξήκοντα καὶ πλέον ἐτῶν ὁ κ. Γεδεῶν² ἔγραψε περὶ τοῦ Λουκάρεως τὰ ἑξῆς:

«Ἔστιν ἄρα γε ὁ ἀνὴρ τοιοῦτος οἷον εἶναι βούλεται ἡ ματαιότης τῶν ἐναντίων; ἢ συκοφαντοῦσιν αὐτὸν ἐκεῖνοι; πότερον; βέβαιον ὑπάρχει ὅτι Κύριλλος ὁ Λούκαρις εἶναι τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους πρόσωπον ἕξοχον, ἱστορικὸν καὶ μελετητὸς ἄρα ὁ βίος αὐτοῦ ὡς μελετητέα καὶ ἡ ἱστορία πάντων τῶν τῆς ἡμετέρας ἱστορίας ἐξόχων προσώπων καὶ γεγονότων καὶ περιστάσεων».

Συμμορφούμενοι μὲ τὴν ὑπόδειξιν ταύτην, ἀπεπειράθημεν νὰ ἐκθέσωμεν κατὰ τὸ δυνατόν ἐν ἀκριβείᾳ τ' ἀφορῶντα τὸν θάνατον καὶ ταφήν τοῦ Λουκάρεως καὶ τινὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ συμβάντων.

Μολονότι ἐθέσαμεν ὡς σκοπὸν τῆς παρούσης μελέτης ἀποκλειστικῶς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν προμνησθέντων δύο σημείων, ἐν τούτοις πρὸς ἐπεξήγησιν τῶν προκαλεσάντων τὸ δρᾶμα αἰτίων ἐθεωρήσαμεν ἀπαραίτητον νὰ προτάξωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Πατριάρχου μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώπων τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, καὶ ἰδίᾳ χαρακτηρισμὸν τῆς δράσεως τῶν ξένων, οἵτινες οὕτως ἢ ἄλλως διεδραμάτισαν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως σημαίνοντα παράγοντα εἰς τὰ γεγονότα τῆς περιόδου ταύτης.

¹ Legrand: Bibl. Hellén. Δ'. 17 σ. 464.

² Γεδεῶν, «Πρωΐα», ἔτος 1ον 1876 ἀριθ. 2 σελ. 4.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ Ο ΛΟΥΚΑΡΙΣ

(Κατά την ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ
Γενεύης (Salle Lullin) εἰκόνα).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ⁽¹⁾

Α'. ΤΑ ΥΠΟ ΤΟΥ LEGRAND ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑ :

1. Histoire de Cyrille par M. Le Moyne. Document inédit.
2. L'impostvre de la pretendve Confession de Foy de Cyrille Patriarche de Constantinople. Paris M. DCXXXIX. (attribué à Daniel Tilenus).
3. Andrea Riveti Pictavi etc. Lugduni Batavorum 1635.
4. Joannis Hoorbeek Summa controversiarum religionis. etc. Trajecti ad Rhenum M.DC.LVII.
5. Controversiae Marcephistarvm haeticorvm cum Orthodoxa Ecclesia. Messanae 1664.
6. Caesarea Legatio Quam Mandante Augustissimo Rom; Imperatore Leopoldo I. Ad Portam Ottomanican suscepit perfecitq..... (Paulo Taferner) Viennae M.DC.LXXII.
7. De Graecae Ecclesiae. Hodierno Statu Epistola. Tuthore Thoma Smith, Londini MDCLXXVIII.
8. Histoire critique de la Creance & des Coûtumes des Nations par le Sr. De Moni, Francfort M DC.LXXXIV.
9. La creance de l'Eglise orientale, sur la Transubstantiation avec une réponse aux nouvelles objections de M. Smith. Paris M.DC.LXXXVII.
10. Miscellanea..... Thoma Smith, Londini M.DC.XC.
11. Etat présent des nations et églises grecque, armenienne etc. par de la Croix. Paris M.DC.XCV.
12. De Graecae Ecclesiae statu epistola. Authore Thoma Smitho 1698.
13. Collectanea de Cyrillo Lucario, Thoma Smitho Londini MDCCVII.
14. Monumens authentiques de la religion des Grecs, etc. I. Aymon M.DCC.VIII.

¹ Οί Aymon, Legrand, Hurmuzaki και Hoffmann ἔδωκαν ἀρκετάς ὑποδείξεις διὰ τὰ εἰς τὰς Βιβλιοθήκας Παρισίων, Γενεύης, Βιέννης, Leyden και Βατικανοῦ ἔγγραφα και χειρόγραφα ἅτινα ἠρεύνθησαν και ἐν μέρει ἐδημοσίευσαν εἰς τὰ προμνησθέντα συγγράμματα των. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ συμπληρωματικὴ ὑπόδειξις ἔστω και ἀτελής, ἀνευ τῆς ἐπισταμένης μελέτης τῶν εἰς τὰ ἀρχεῖα τῶν Ὑπουργείων τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, Βατικανοῦ, Καπουκίνων, Ἰησουϊτῶν και Φραγκισκανῶν, ἀγνώστων εἰσέτι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπισήμων ἐγγράφων. Ἄς ἐλπίσωμεν ὅτι ἔσεται τοῦτο ἔργον τοῦ μέλλοντος.

15. Journal des Sçavans pour l'année 1709.
16. Défense de la perpetuité de la Foy, etc. Paris M.DCCIX.
17. Kurtze Nachricht der Religion der heutigen Griechen. Rostok. 1711.
18. Lettres anecdotes de Cyrille Lucar patriarche de Constantinople et sa Confession de foi, avec des remarques. Amsterdam MDCCXVIII.
19. Q.D.B.V. De Cyrillo Lucari, ejusqve pro re Graecorum emendanta certaminibus, Dissertatio historica, (Georgius Cristianus) Halae Magdeburgicae MDCCXXIV.
20. Pavli Colomesii Rvpellensis Italia et Hispania Orientalis sive Italorum et Hispanorum etc. (Christoforo Volfio 1730.
21. I.N.D. Dissertatio theologica gradualis de Sectis Ecclesiae Orientalis, Henric Benzelius MDCCXXXIII.
22. Gustavi Georgii Zeltneri, D. et P P. Breviarium controversiarum, cum Ecclesia, etc. Norimbergae, 1737.
23. Acta Orientalis Ecclesiae contra Lvtheri Haeresim Monumentis etc. Romae MDCCXXXIX.
24. Recherches sur la vie et l'influence de Cyrille Lucar, François Delétra Genève 1836.
25. Cyrille Lucari ou l'Eglise grecque pendant la guerre de trente ans, par Marc Renieri, Spectateur de l'Orient tome V (Athènes 1855).
26. La jeunesse de Lucari, Drame historique en cinq actes, par Marc Renieri, Spectateur de l'Orient, tome VII (Athènes 1856-1857).
27. Κύριλλος Λούκαρις ὁ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, ὑπὸ Μάρκου Ρενιέρη, Ἀθήναι 1859.
28. Singularités historiques et littéraires par L. Hauréau. Paris (1861).
29. Geschichte des Protestantismus in der orientalischen, der Patriarch Cyrilus Lucaris Aloysius Pichler Munchen 1862.
30. Etudes historiques sur le patriarche Cyrille Lucar, par Alfred Mettetal Strasbourg 1869.
31. Βίος τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως ὑπὸ Α. Κ. Δημητρακοπούλου. Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον Βρετοῦ 1870.
32. Χρυσόβουλλα καὶ γράμματα τῶν οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν ἀνήκοντα εἰς τοὺς Φιλαδελφείας μητροπολίτας κλπ. Βενετία 1873. I. Βελούδου.
33. Un patriarche de Constantinople au dix-septième siècle. Cyrille Lucar par Paul Trivier, Paris 1887.
34. Documente privitore la istoria Romanilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki (tome IV, Bucarest 1882) (1).

¹ Legrand Bibl. Hellén. IZ. IV vol. σ. 162-175. Παραθέτομεν ἐν συντομίᾳ τοὺς σχετικoὺς τίτλους πρὸς ἀποφυγὴν περιττῆς ἐπαναλήψεως.

Β. ΤΑ ΜΗ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑ ΥΠΟ ΤΟΥ LEGRAND
ΚΑΙ ΤΑ ΕΚΤΟΤΕ ΔΗΜΟΣΙΕΥΘΕΝΤΑ :

ΞΕΝΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ

1. *Arkenholz*, Mémoires de la Reine Christine de Suède 1751.
2. *Bayle P.*, Dictionnaire historique et critique, Amsterdam 1730.
3. *Budé (de)*, Vie de J. A. Turretini, Lausanne 1880.
4. *De la Croix*, La Turquie Chrétienne, Paris 1695.
5. *Dictionnaire historique et bibliographique de la Suisse*, Tome IV (Article sur A. Leger).
6. *Emereau C.*, Dictionnaire de théologie catholique Vol. IX 1926.
7. *Guépin A.*, Saint Josaphat, Un apôtre de l'Union, Paris 1897.
8. *Herzog R. E.*, Lucaris, Dictionnaire 1881 vol. IX.
9. *Hoffmann J.*, Patriarche Kyrillos Lucaris Rome 1929. (Notes Bibliographiques).
10. *Kimmel*, Monumenta fidei Ecclesiae Orientalis, Iena 1850, vol. 1.
11. *Meyer Ph.*, Grosses Konversations-Lexicon vol. IA, 1902.
12. *Mihalesco*, Les idées calvinistes du Patriarche Cyrille Lucaris, Revue d'histoire et de philologie religieuse, Novembre - Decembre 1931.
13. *Neale J. M.*, History of the holy Eastern Church vol. B, 1848, seconde ed. 1850, vol. IV.
14. *Omont Henri*, Catalogues des manuscrits Grecs des bibliothèques de Suisse 1886. (Extrait de Centralblatt der Bibliotheks).
15. *Schlier Richard*, Der Patriarch Kyrille Lucaris von Constantinopel etc. Marburg 1922.
16. *Semnoz*, Les dernières années de Cyrille Lucar, Echos d'Orient, vol. VI, 1903.
17. *Senebier Jean*, Catalogue Raisonné des Manuscrits conservés dans la Bibliothèque de la Ville et République de Genève.
18. *Tourguéniëff*, Historicae russicae Monumenta, vol. II.
19. *Yorga N.*, Byzance après Byzance 1835, Revue de l'art Chrétienne (ancienne et moderne) Janvier 1925).
20. *Le Quiéck*, Oriens Christianus, Paris 1740.
21. *Papadopoli*, Hist. Cymn. Patavini, II, σ. 293.
22. *Philippi Cyprii*, protonotarii Constantinopolitani Chronicon ecclesiae graecae (Franquerae 1679).
23. *Leoni Allatii*, De ecclesiae occidentalis atque Orientalis penpetua contentione (Coloniae 1648).

24. *Paul Rycault*, The present state of the Greek and Armenian Churches (London 1679).
25. *De la Croix*, La Turquie Chrétienne (Paris 1695).
26. *Giovanui Sagredo*, Memoire istoricke de Monarchi Ottomani (Venetia 1673).
27. *E. Oswiannikof*, Cyrille Lucar (en russe) Novotcherkask, 1903.
28. *N. Gaptereff*, Relations de la Russie avec l'Orient Orthodoxe (en Russe) Moscou 1885.
29. *Mouraviëff*, Relations de l'Empire Russe avec l'Orient (en Russe) Petersbourg 1860.
30. *Mosheiru*, Histoire Ecclesiastique ancienne et moderne, London 1776.
31. *Dr. Zottos*, Les Jesuites à Constantinople pendant le XVII siècle (L'Union Chrétienne 1868, p.p 82 - 96).
32. *J. Hotinger*, Analecta historicotheologica, Zurich 1652. Topografia Ecclesiastica.
33. *André Rivet*, Jesuiat vapulans, Leyden de 1635.
34. *E. Chastel*, Le Christianisme dans l'âge moderne, Paris 1864.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

1. *Ἀνδροῦτσος Χρ.*, Δοκίμιον συμβολικῆς, Ἀθῆναι 1901.
2. *Βαφείδης Φιλάρετος*, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Τόμ. III.
3. *Βελανιδιώτης Σεβ. Ἰεζεκιήλ*, Ὁ Ἐθνομάρτυς Πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις, Ἀθῆναι 1906.
 Ὁ κατὰ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως ἄδικος ἀναθεματισμός, Ἀθῆναι 1906.
 Ὁ πολύφημος καὶ πολύσοφος Κύριλλος ὁ Λούκαρις, Ἀθῆναι 1907.
 Κύριλλος ὁ Λούκαρις, Περιοδικὸν «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» τόμ. IB' 1913.
 Λουκάρια ἔργα, Ἀθῆναι 1932.
4. *Γεδεών, Μ. I.*, Πατριαρχικοὶ πίνακες, Κωνσταντινούπολις 1890.
 Κύριλλος ὁ Λούκαρις (ἄρθρον Ἐπετηρίδος Κρητικῶν σπουδῶν) τόμ. Α' 1938.
 Διατριβὴ περὶ Λουκάρεως μετὰ δύο ἐπιστολῶν ἀνεκδότων (Ὁμόνοια Βλ. Γαβριηλίδου, Μάϊος 1870).
 Διατριβὴ περὶ Λουκάρεως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προηγουμένης (Ἐφημερὶς Μ. Ἀσία 1875).
 Διατριβὴ περὶ Λουκάρεως εἰς «Πρωτὰν» Κωνσταντινουπόλεως, Μαρτίου - Ἀπριλίου 1876 καὶ εἰς ἴδιον φυλλάδιον ἐν τμήμα 80 σελίδων.
 Οἱ Διδάσκαλοι τοῦ Λουκάρεως, (Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια τόμ. Θ').
5. *Γεωργιάδης Βασ.*, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, ἔτος Ε' τεῦχος Ζ'.
6. *Δημητρακόπουλος Ἀνδρόν.*, Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς Νεοελλην. φιλολογίαν Σάθα, Λειψία, 1871.

- *Επανορθώσεις σφαλμάτων κλπ. Τεργέστη 1872.
 *Ορθόδοξος Ἑλλάς, Λειψία 1872 σελ. 147.
7. Δοσίθεος, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων. Ἱστορία τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων 1715 (Βιβλ. ΙΑ').
 Τόμος Ἀγάπης, Ἱάσιον 1698.
 8. Κομνηνὸς Ὑψηλάντης Α., Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, Κωνσταντινούπολις 1870.
 9. Κουτλουμουσιανός, Βαρθολομαῖος. Ὑπόμνημα περὶ τῆς Παναγίας Χάλκης Κωνσταντινούπολις 1846.
 10. Κυπρίου Σαμουήλ, Ἀντίρρησις Ματθαίου τοῦ Κυζίκου 1841.
 11. Μαζαράκης Γεράσιμος, Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, 1902.
 12. Μαθᾶς Ζαχ., Πατριαρχικοὶ Πίνακες, Ἔκδ. Α' Ἀθῆναι 1834. ἔκδ. Β' Ἀθῆναι 1884.
 13. Μελέτιος Ἀθηνῶν, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τόμ. Γ' Βιέννη 1784.
 14. Μεσολωρᾶς Ι., Συμβολικὴ Τόμ. Α' Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία 1893.
 15. Μογὲ Ε., Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἐμπορικὴ Σχολή, Κωνσταντινούπολις 1877.
 16. Μπαλᾶνος Δ. Σ., Ἡ ὁμολογία Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, Ἀθῆναι 1906.
 Ἡ Λουκάριος ὁμολογία, Ἀθῆναι 1907.
 (Βιβλιογραφικαὶ ὑποδείξεις).
 17. Παπαδοπούλου Βρετοῦ Α., Νεοελληνικὴ Φιλολογία Τόμ. Α'.
 18. Παπαδοπούλου Χρυσοστόμου, Ἀπολογία Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, Ἱεροσόλυμα 1905.
 Κύριλλος ὁ Λούκαρις, Τεργέστη 1907.
 Ἱστορία Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, 1935.
 Κύριλλος ὁ Λούκαρις, Περιοδικὸν Ἐκκλησία, ἀρ. 25 - 26.
 Σχέσεις Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως πρὸς τὸν Bethlem Gabor, Περιοδικὸν Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. Α'.
 Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως πίναξ ὁμιλιῶν, Ἀλεξάνδρεια 1913.
 Κύριλλος ὁ Λούκαρις, Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος ΙΒ' 1913.
 Ἀλεξανδρεῖνὰ σημειώματα ΚΒ' Ἐπιστολὴ πρὸς Κύριλλον τὸν Λούκαριν Πατρ. Ἀλεξανδρείας, Αὐτ. τόμ. ΙΓ' 1914.
 Οἱ Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων, ὡς Πνευματικοὶ χειραγωγοὶ τῆς Ρωσσίας κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα (Ἱεροσόλυμα 1907).
 Ἱστορικαὶ Μελέται, Ἱερουσαλήμ 1906.
 19. Παπαρηγοπούλου Κ., Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τόμ. Ε'.
 20. Σάθας Κ., Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθῆναι 1868
 Συζήτησις μετὰ Ἀνδρον. Δημητρακοπούλου τούτου μὲν γράφοντος εἰς τὴν «Ἡμέραν» Τεργέστης καὶ ἐν ἰδίῳ φυλλαδίῳ τοῦ δὲ Σάθα εἰς «Κλειώ» τῆς αὐτῆς πόλεως ἐν ἔτει 1872.
 Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, Τόμ. Γ'.

21. Ζερλέντης Π., Ἐπιστολαὶ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως πρὸς Ἀξέλιον Ὁξενσιέρ-
νον. Ἀθῆναι 1902.
Ἡ πρώτη Πατριαρχία Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, Ἀθῆναι 1921.
22. Φωτίειος Βιβλιοθήκη, Ἡλιουπόλεως Γενναδίου, 1933 - 1935.
23. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμητικῆς σταχυολογίας, Τόμ.
1 - 5, Πετρούπολις 1891.
24. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἱεροσολυμητικὴ Βιβλιοθήκη, Τόμ. 1 - 4.
25. Καλλινίκου Δελικάνη, Πατριαρχικὰ ἔγγραφα, (1902 - 1904) Τόμ. Α' - Β'.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Πανδώρα, Τόμος ΣΤ'.

Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, 1913, τεῦχος Χ' καὶ Θ'.

Byzantinische Zeitschrift, VIII, 1899.

Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, 1909 - 1907.

Νέα Ἡμέρα, 1903, (N^ο 1489 - 90) (N^ο 1512).

Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, 1912, 1913, 1908.

Νέα Σιών, 1906, 1908, 1938.

Πάντανος Ἀλεξανδρείας, 1913.

British Magazine, Sept. 1842, December 1843 January/June (article Dr.
Beaven) 1844.

Orientalia Christiana, Ρώμη 1929, 1933.

Revue de l'Union Chrétienne, 1868.

Compte Rendu du deuxième Congrès International des Etudes Byzantines
Belgrade 1929 (Cyrille Lucaris par Sr. T. Arnold).

ΚΥΡΙΛΛΟΣ Ο ΛΟΥΚΑΡΙΣ

(Κατά τὴν ἐν Στρέμμεργ Σουηδίας παρὰ τῷ Κόμητι Henning Wachtmeister εἰκόνα).

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑΙ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

Πασίγνωστος είναι ἡ εἰκὼν τοῦ Λουκάρεως, ἦν πρῶτος ὁ Θ. Σμίθ ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ *Collectanea* (1707) καὶ τὴν ὁποίαν, ἐκεῖθεν παραλαβόντες κατέστησαν γνωστὴν οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὸν Πατριάρχην ἱστορικοὶ¹ καὶ οἱ πλείστοι τῶν βιογράφων του. Ἡ ἐν τῇ δημοσίᾳ Βιβλιοθήκῃ τῆς Γενεύης (*salle Lullin*)² ἔλαιογραφία, ἦν κατὰ φωτογραφίαν παραθέτομεν καὶ ἦς ἀπεικόνισιν ἐδημοσίευσεν ἐσχάτως ὁ κ. Μ. Ι. Γεδεών εἰς τὴν μελέτην του περὶ τοῦ Πατριάρχου, ἐν τῇ Ἐπετηρίδι Ἑτ. Κρητικῶν Σπουδῶν³, φέρει χρονολογίαν 1632, μετὰ σημειώσεως ὅτι ὁ Ἐθνάρχης ἦτο τότε 62 ἐτῶν. Ἡ ἔλαιογραφία αὕτη ἐδωρήθη τῷ 1708 εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Γενεύης ὑπὸ τοῦ Γάλλου Φραισινέ. Τὴν τρίτην εἰκόνα τοῦ Πατριάρχου ἦν παρατιθέμεθα κατὰ τὴν παρά τῷ Κόμητι Henning Wachtmeister Στοκχόλμης, ἔλαιογραφίαν, ὀφείλομεν εἰς τὴν ὑπόδειξιν τοῦ Σεβ. φίλου Ἀγίου Θυατεῖρων Κυρίου Γερμανοῦ, προθύμως μεριμνήσαντος διὰ τὴν λήψιν φωτογραφικῆς ἀπεικόνισεως, ὡς καὶ τῶν ἐπομένων λεπτομερειῶν τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῆς.

Ἡ ἐν λόγῳ ἔλαιογραφία μεγέθους (68×58 ἐκ.) ἐκ τῆς ἐπαύλεως Stromberg μετεφέρθη εἰς τὴν ἐν Στοκχόλμῃ κατοικίαν τοῦ σημερινοῦ ἰδιοκτῆτου αὐτῆς Κόμητος H. Wachtmeister ἀρχιθαλαμηπόλου τοῦ βασιλέως τῆς Σουηδίας, φέρει δὲ τὴν χρονολογίαν 1634, μετὰ σημειώσεως ὅτι ὁ Πατριάρχης ἦτο τότε 62 ἐτῶν. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἶναι ἡ τελευταία εἰκὼν τοῦ Πρωθιεράρχου, καὶ ἡ πιστοτέρα ἀπεικόνισις τῆς φυσιογνωμίας του, κατὰ τὴν ἔσχατον περίοδον τῆς ζωῆς του. Ἐνῶ ἡ σημείωσις τῆς ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Γενεύης εἰκόνας φέρει τὸν Πατριάρχην ὡς γεννηθέντα τῷ 1570, ἡ ἐν τῇ ἔλαιογραφίᾳ Σουηδίας ὑποδηλοῖ ὡς ἔτος γεννήσεως τοῦ Πατριάρχου τὸ 1572, συμφώνως μὲ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Λεγέρου⁴.

¹ Κ. Παπαρρηγοπούλου: Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους τόμ. Ε'. Πανδῶρα τόμ. ΣΤ' σ. 608.

Ἡμερολόγ. Βρετοῦ 1870 Βιογραφ. Λουκάρεως Α. Δημητρακοπούλου σ. 78. Μ. Ι. Γεδεών: Ἑπ. Ἑτ. Κρητικῶν Σπουδῶν τόμ. Α' σ. 321. Legrand: Bibliogr. Hellén. A—IZ'.

² Legrand: Bibliogr. Hellén. E'—17. XXXIX.

³ Ἑπ. Ἑτ. Κρητικῶν Σπουδῶν τόμ. Α' 1938, σελ. 317-347.

⁴ Ἐν τῷ πονήματι *Collectanea* τοῦ Θ. Σμίθ, 1707 σ. 77.

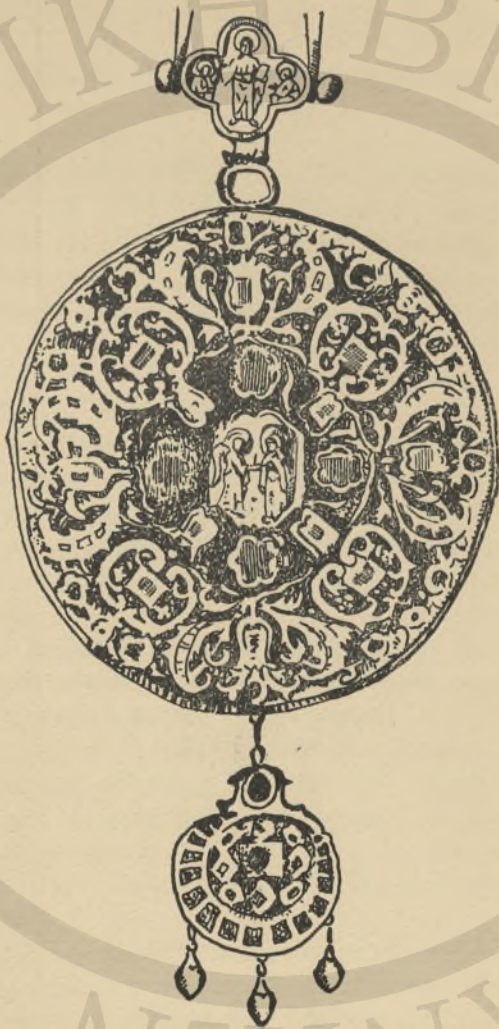
Ὁ Λούκαρις, ὅστις, ὡς γνωστόν, διετήρει ἀλληλογραφίαν καὶ εἶχε στενάς σχέσεις τόσο μετὰ τοῦ Σουηδοῦ Βασιλέως Γουσταύου Ἀδόλφου, ὅσον καὶ μετὰ τοῦ καγκελλαρίου Axel Oksenstierna, συνεδέετο φιλικώτατα καὶ μετὰ τοῦ Βαρώνου Louis de Geer (1587—1652) ὅστις ἐκ Γενεύης ἐγκατεστάθη ἐν Σουηδία κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17' αἰῶνος, καὶ ἐγένετο ἐκεῖ κάτοχος εἰς τὸ Stromberg προσοδοφόρων κτημάτων μετ' ἐπαύλεως καὶ μεταλλείων σιδήρου, ἅτινα ἐκ κληρονομίας περιήλθον ἔπειτα εἰς τὴν κατοχὴν τῆς οἰκογενείας Wachtmeister, διότι ὁ ἐκ μητρὸς πρόπαππος τοῦ σημερινοῦ ἰδιοκτῆτου τῆς προμνησθείσης εἰκόνας Κόμητος Henning Wachtmeister ἦτο Baron de Geer κατ' εὐθειαν ἀπόγονος τοῦ ἀρχικοῦ κατόχου Baron Louis de Geer μεθ' οὗ ὁ Πατριάρχης διετήρει καὶ ἀλληλογραφίαν, ὡς ἀναφέρει ἡ συνοδεύουσα τὴν φωτογραφίαν ἐκ Στοκχόλμης σημείωσις.

Μολονότι αἱ προσπάθειαι ἡμῶν πρὸς ἀνεύρεσιν εἰκόνας τοῦ Πατριάρχου ἐν Ὁλλανδία δὲν ἐστέφθησαν μέχρι τοῦδε ὑπὸ ἐπιτυχίας, φρονούμεν ὅτι, εἴτε εἰς ἐπίσημον Μουσεῖον εἴτε εἰς ἰδιωτικὴν συλλογὴν, λόγῳ τῶν σχέσεων τοῦ Πατριάρχου μετὰ διαφόρων Ὁλλανδῶν, θὰ ὑπάρχη ἀγνωστός τις εἰκὼν αὐτοῦ.

Παραθέτομεν ἀπεικόνισιν τοῦ ἐν τῷ συνοδικῷ σκευοφυλακίῳ τῆς Μόσχας⁵ ἐγκολπίου τοῦ Λουκάρεως ἐφ' οὗ «κεχάρακται ἐπὶ ἐδάφους ἐκ σμάλτου ἢ ἐπομένη ἑλληνικὴ ἐπιγραφή Κυρίλλου Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχου ΑΞΚΒ». Τὸ πολύτιμον τοῦτο κειμήλιον ἐργασία καὶ τέχνη τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ χρυσοῦς ἀλύσεως καὶ χρυσοῦ γύρωθεν περιζώματος, ἔχει μῆκος μετὰ τῆς ἐπικεφαλίδος 5 ἐκ. καὶ πλάτος 2 ½. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου ἠγοράσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ Ἑλληνοσ Κωνσταντίνου Εὐσταθίου καὶ μετενεχθὲν εἰς Μόσχαν ἐδωρήθη τῷ τσάρῳ Μιχαὴλ Θεοδώροβιτς, δόντι αὐτῷ ὡς ἀμοιβὴν 500 ρούβλια. Εἰς τὸ συνοδικὸν σκευοφυλάκιον Μόσχας ὑπῆρχεν καὶ ὁ σάκκος τοῦ Λουκάρεως⁶ «ἐξαμίτου κυανοχρόου ὑφάσματος μετὰ χρυσοῦ ἐν τοῖς ἄκροις προσεραμμένων σειρητίων». Ὁ σάκκος οὗτος ἀπεστάλη εἰς Μόσχαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τοῦ Θωμᾶ Ἰωαννίδου κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1655 τῷ τσάρῳ Ἀλεξίῳ Μιχαήλοβιτς.

⁵ Ἀρχιμανδρίτου Ἰακώβου Δημοπούλου: Τὸ ἐν Μόσχᾳ συνοδικὸν σκευοφυλάκιον, Ἀθῆναι 1900 σ. 27-28. Ἄγνωστον, βεβαίως, ἂν καὶ σήμερον ἀκόμη εὑρίσκεται ἐκεῖ τὸ κειμήλιον τοῦτο.

⁶ Αὐτόθι, σ. 60. Λεπτομερὴς περιγραφή τοῦ σάκκου.

Τὸ ἐν τῷ Συνοδικῷ Σκευοφυλακίῳ
Μόσχας, ἐγκόλπιον τοῦ Πατριάρχου
Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΚΥΡΙΛΛΟΣ Ο ΛΟΥΚΑΡΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΠΡΕΣΒΕΥΤΑΙ ΤΩΝ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Τριακοντούτης περίπου ἀνήλθεν εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον Ἀλεξανδρείας ὁ Λούκαρις, ἀλλὰ δὲν ἐθεώρησεν ὀριστικῶς τὸ ἀξίωμα τοῦτο ὡς δυνάμενον νὰ τῷ ἐπιτρέψῃ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ὡς ἤθελε τὰ ὑψίστα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἔθνους συμφέροντα.

Τὸ βλέμμα του ἐστράφη πρὸς τὴν Πόλιν, πρὸς τὸ ἐν Φαναρίῳ μόνις πρό τινων ἐτῶν ἐγκατασταθὲν Πατριαρχεῖον. Ἀντελήφθη ὅτι μόνον ἐκεῖθεν, ὡς ἀπὸ ὑψηλῆς σκοπιᾶς, ἠδύνατο νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὰ μεγαλεπήβολα διὰ τὸ Ἔθνος σχέδιά του.

Δὲν ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις μόνον πρωτεύουσα τῆς ἀπεράντου Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ κέντρον σπουδαιότατον τῆς διεθνούς πολιτικῆς, ἐν τῷ ὁποίῳ ἠδύνατο νὰ εὑρίσκειται εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Εὐρώπης καὶ παρακολουθῆ τὴν ἐξέλιξιν τῶν διεθνῶν γεγονότων καὶ τὴν ἐνδεχομένην ἐπιρροήν των ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ Ἔθνους.

Ἀπὸ τοῦ 1612 ἤρχισε λαμβάνων μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Πατριαρχείου, κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς ἐπιτηρητῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, εἶτα δὲ κατὰ περιόδους, ὡς ὀριστικὸς Πατριάρχης.

Τὸ Βατικανὸν καὶ αἱ Καθολικαὶ Δυνάμεις ἐγνώριζον ἤδη, ἐκ τῆς ἐν Ρουμανίᾳ, Πολωνίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ δράσεως τοῦ Λουκάρεως, τὴν ἐπιδεξιότητα, τὸ σθένος καὶ τὰ φρονήματα τοῦ νεαροῦ κληρικοῦ.

Ἐθεώρουν, καὶ δικαίως, τὸν Λούκαριν ὡς τὸν πλέον ἐπικίνδυνον ἀντίπαλον καὶ τὸν μόνον δυνάμενον ἐπιτυχῶς νὰ διοργανώσῃ τὴν ἄμυναν τῆς Ὀρθοδοξίας.

Ἡ ἐν τῇ Πόλει ἐγκατάστασις καὶ ἐπικειμένη ὡς Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχοῦ δράσις του ἐτάραξε τόσον τοὺς κύκλους τῆς Ἁγίας Ἐδρας Ρώμης ὅσον καὶ τὰς Κυβερνήσεις τῶν Καθολικῶν Δυνάμεων.

Ὁ Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, Λουδοβίκος ὁ γ', φανατικὸς Καθολικός, ἦτο τοσοῦτον πεπεισμένος περὶ τῶν δικαιωμάτων του ὡς προστάτου τῶν Χριστιανῶν, ὥστε ἔγραψεν εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν του, Philippe Harlay, Comte de Cesy, ὅτι ἐφ' ὅσον ἐκ τῶν διολογήσεων ἦτο προστάτης τῶν ἐν Ἀνατολῇ Χριστιανῶν, ἐκ περισσοῦ δὲ φίλος τοῦ Σουλτάνου, ἠδύνατο νὰ ζητήσῃ ὅπως τῷ δοθῆ τὸ δικαίωμα διορισμοῦ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου!

Τὴν γαλλικὴν πολιτικὴν δὲν καθωδήγει ὅμως μόνον ἡ θρησκολληψία τοῦ Βασιλέως, ἀλλὰ κυρίως ἡ ἀνωτέρα διάνοια τοῦ Καρδιναλίου Ρισελιέ, ὁ ὁποῖος διὰ γενικωτέρους λόγους ὑπεστήριξε τὸν Καθολικισμόν ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐξυπηρετεῖ τὴν πολιτικὴν καὶ τὰ σχέδιά του.

Τὸ Βατικανόν, γνωρίζον καλῶς τὰ φρονήματα τοῦ Λουκάρεως καὶ τὰς κατευθύνσεις τῆς Γαλλικῆς πολιτικῆς, διὰ τοῦ ἐν Παρισίοις Νουντίου, εἰδοποίησε τὸν Βασιλέα Λουδοβίκον τὸν ιγ' ὅτι:

Si le calviniste Patriarche continuait à infecter la Grèce de son hérésie, et s'il réunissait cette Eglise avec la Synagogue des calvinistes d'Occident l'Eglise Catholique aurait des ennemis très puissants qui un jour pourraient mener contre elle une formidable persécution*¹.

Τοσοῦτον δ' ἀπησχόλει προσωπικῶς τὸ ζήτημα τὸν Βασιλέα καὶ τοιαύτην σπουδαιότητα ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Λουκάρεως, ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου, ὥστε τὴν 15ην Μαΐου 1623 ἀπήυθυε εἰς τὸν Cesy τὴν ἐξῆς χαρακτηριστικὴν ἐπιστολὴν:

Monsieur de Cesy,

«Je vous ay ci-devant escrit afin que vous fissiez en sorte que le Patriarche de Constantinople fust depossédé de cette dignité, comme estant hugrenot et entaché d'hérésie. Et comme il importe à la religion catholique que cette place soit remplie par une personne de bonne vye et faisant profession de la vraye religion, j'aurais à plaisir que vous employiez avec aifection pour faire demettre le Patriarche de sa charge et de faire un autre à sa place, en me donnant au plus tôt advis, de ce que vous aurez devancé, et je prie Dieu, Monsieur de Cesy, qu'il vous ay en sa sainte et digne garde».

Escrit à Fontainebleau, le 15 Jour de May 1623

(ὑπογραφή) LOUIS (II)

Πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὸν προορισμὸν τῆς ἡ ἐπιστολῆ αὕτη ὁ Cesy εἶχεν κατορθώσῃ νὰ ἐπιτύχῃ, μέσον τοῦ Μεγάλου Βεζύρου, τὴν παῦσιν καὶ ἀποστολὴν εἰς ἔξορίαν τοῦ Λουκάρεως.

Τ' ἀφορῶντα τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων καὶ τὰς διπλωματικὰς ἐνεργείας τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρεσβειῶν, τῶν Καθολικῶν ἰδίᾳ Δυνάμεων, διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1621 μέχρι τοῦ 1638 περίοδον τῶν πέντε πατριαρχιῶν τοῦ Λουκάρεως, ἔχουν ἐκτεθῆ πρὸ ἐτῶν, πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σεμνὸς (Echos d' Orient 1903) δευτέρον ὑπὸ τοῦ ἀοιδίου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου² καὶ τελευταίως ὑπὸ τοῦ Χόφμαν (Patr. Cyrile Lucaris Rome 1929).

¹ Ἐθνικὴ Βιβλ. Παρισίων 16145—150.

² Κύριλλος Λούκαρις Τεργέστη 1907.

Ἡ μελέτη ὅμως τῆς παρά τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων ἀλληλογραφίας τοῦ Cesy³, ἧς ἀποσπάσματα ἐδημοσίευσεν ὁ Σεμνὸς⁴ καὶ ἡ ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως βαθυτέρα ἔρευνα καὶ ἀνάλυσις τῶν γεγονότων τῆς περιόδου ταύτης ἐπιτρέπουν τὴν ἀκριβεστέραν διευκρίνισιν σημείων τινῶν τοῦ διπλωματικοῦ τῶν Δυνάμεων ἀνταγωνισμοῦ, καὶ τὴν διατύπωσιν συμπληρωματικῶν περὶ τούτων ἐπεξηγήσεων.

Διὸ καὶ δὲν κρίνομεν ἄσκοπον νὰ ἐνδιατρίψωμεν ἐπὶ δύο κυρίως σημείων, ἅτινα, ὡς νομίζομεν, δὲν ἔχουν τύχει τῆς ἀπαιτουμένης ἀναλυτικῆς ἐξετάσεως.

Α') Ἐπὶ τοῦ πραγματικοῦ μέρους τὸ ὁποῖον ἔλαβον οἱ Ἰησουῖται καὶ τῆς συμμετοχῆς των εἰς τὰς σκευωρίας τῆς τελευταίας περιόδου· καὶ

Β') Ἐπὶ τῶν τεθέντων ἐν ἐνεργείᾳ μέσων ὑπὸ τῶν πρεσβειῶν τῶν τε Καθολικῶν καὶ Διαμαρτυρομένων πρὸς ἐπίτευξιν τῶν οἰκείων σκοπῶν.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ρικῶ πολλὰ ἔχουν γραφεῖ καὶ ἀναδημοσιευθῆ διὰ τὰ χρηματικὰ μέσα, ἅτινα διέθετον οἱ Ἰησουῖται εἰς τὸν κατὰ τοῦ Λουκάρεως ἀγῶνα καὶ διὰ τὴν ἔμμεσον συμμετοχὴν των εἰς τὴν συνωμοσίαν, ἣτις ἐπέφερε τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ Πατριάρχου.

Τὸ ζήτημα, ἐξεταζόμενον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γνωστῶν ἱστορικῶν διδομένων, παρουσιάζει ὄψιν κάπως διαφορετικὴν· οἱ Ἰησουῖται δὲν ἔδρασαν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοτελῶς, καὶ μόνον ἐν τῇ ιδιότητι των ὡς προπαγανδιστικῶν ὀργάνων τοῦ Βατικανοῦ, ἀλλὰ πάντοτε συγχρόνως καὶ ὡς πράκτορες τῆς Γαλλικῆς διπλωματίας, ἄνευ τῆς προστασίας τῆς ὁποίας εἰς οὐδεμίαν ἐνέργειαν θὰ τοῖς ἦτο δυνατόν νὰ προβῶσιν.

Ἐὰν δέ, κατὰ τὸν Ἀϋμόν⁵, ἦσαν οἱ πρῶτοι οἱ ὁποῖοι εἰσηγήθησαν τὰς χρηματικὰς θυσίας πρὸς ἐπιτυχίαν ὀρισμένων σκοπῶν, εἰς τὸν κατὰ τοῦ Λουκάρεως ἀγῶνα, δὲν ἦσαν ὅμως οἱ μόνοι, οἱ ὁποῖοι, λόγῳ τῶν ἐν τῇ Πόλει τότε συνθηκῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰς μεθόδους ταύτας.

Ὁ Τουρνεφόρ⁶ ἀποκαλεῖ, κατ' εὐφημισμὸν βεβαίως «*Les charités du Roi*», τὰς δαπάνας δι' ἔξοδα προπαγάνδας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Γαλλικῆς πρεσβείας.

Τὰ σπουδαιότερα τῶν οἰκονομικῶν ἰδίᾳ ζητημάτων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κανονισθῶσιν ἄνευ πληρωμῆς, ἐπισήμως εἴτε ἡμιεπισήμως, σημαντικῶν ποσῶν.

Τὰ μὴ θίγοντα ἀμέσως τὰ πολιτικὰ συμφέροντα τοῦ κράτους καὶ ἐνδιαφέροντα μᾶλλον τὰ θρησκευτικὰ ἢ οἰκονομικὰ τῶν χριστιανῶν, ἦσαν ἀντικείμενον συστηματικῆς φορολογήσεως. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς

³ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισίων. 16145—16160.

⁴ *Echos d'Orient*, 1903 σ. 98—106.

⁵ J. Aymon: *Monuments Authentiques etc.* Le Haye 1708.

⁶ *Voyage du Levant*, Παρίσιοι, 1727.

βασιλείας Μουράτ του δ', ένεκα τών προηγηθεισών έσωτερικών άνω-μαλιών, τὰ εισοδήματα του κράτους είχαν έλαττωθῆ από 250 εις 10 μόνον έκατομμύρια άσπρων⁷. Οι άνώτεροι μεγιστάνες, αυλικοί και τó σεράιον απέβλεπον πρό παντός εις πλαγίας εισπράξεις χριστιανικής προελεύσεως και εις τὰ δώρα τών ξένων πρεσβειών δια τήν κάλυψιν τών άναγκών των. Τοιαύτη ήτο ή άτμοσφαίρα έντός της όποιας ήρχισεν ό κατά του Λουκάρεως άγών τών Καθολικών Δυνάμεων.

Κατά τήν από 1621 μέχρι 1628 περίοδον τών πρώτων πατριαρχιών του Λουκάρεως, οι τότε πρωτοστατούντες, ως όργανα της Γαλλικής πρεσβείας, εις τās ένεργείας τούτας 'Ιησουίται, ένόμισαν ότι, δια γενναίων δωροδοκιών και έξαγοράς συνειδήσεων θά τοίς ήτο εύκολον να έπιτύχωσιν άν όχι τήν έξαφάνισιν, τουλάχιστον τήν όριστικήν άπομάκρυνσιν του Πρωθιεράρχου. 'Ηπατήθησαν όμως εις τās προβλέψεις των, διότι δέν έστάθμισαν αναλόγως τήν σπουδαιότητα τών ιδίας φύσεως μέσων τών αντιπάλων των, και δέν άντελήφθησαν έπαρκώς τó βάθος της τουρκικής νοοτροπίας, ήτις, άδιαφορούσα δια τήν ούσίαν του ζητήματος, απέβλεπεν εις τήν διαδοχικήν έκμετάλλευσιν άμφοτέρων⁸.

Δέν φαίνεται δέ κατά τήν περίοδον ταύτην, ότι αι Καθολικαι Δυνάμεις και οι 'Ιησουίται, να διέθετον έπαρκή μέσα προς καταπολέμησιν του Πατριάρχου και έξουδετέρωσιν της παρεχομένης αυτω προστασίας.

'Ο Τριβιέ⁹ αναφέρει ότι, ύποσχεθέντες να πληρώσωσιν τó επί τη έκλογῆ του από 'Αμασειας Γρηγορίου πεσκέσιον 20.000 δουκάτων, δέν ήδυνήθησαν, έλλείψει έμβασμάτων εκ Ρώμης, να εκτελέσωσι τήν ύπόσχεσιν των, και εύρέθησαν εις μεγάλην άμηχανίαν ήν έπηύξησεν ή άδυναμία του Cesy να τοίς παράσχη βοήθειαν, διότι και ό ίδιος έστερείτο έμβασμάτων εκ Παρισίων.

'Εάν δέ μετά ταυτα από του 1629 μέχρι του 1638, οι τότε πρωτοστατούντες εις τόν άγώνα Αυστριακός πρεσβευτής Rudolf Schmid μετά του Γάλλου Cesy και τών καπουκίνων ή δ υ ν ή θ η σ α ν να έπιτύχωσιν παρά της έπιτροπής της Προπαγάνδας Ρώμης γενναιοτέραν συμμετοχήν, πάλιν δέν φαίνεται να διέθετον έξαιρετικώς μεγάλα ποσά, διότι ό Πάπας Ουρβανός ό η', ύποσχεθείς να στείλη εις τόν Schmid 4000 τάλληρα δια τὰ έξοδα της τελευταίας αναρρήσεως εις τόν Θρόνον του Κονταρη, δέν ήδυνήθη να έμβάση τó ποσόν τουτο εις μετρητά, όθεν και μέσον τών έμπόρων Ραγούσης έστειλεν ίσης περίπου αξίας έμπορεύματα προς πώλησιν, τουθ' όπερ προύκάλεσε τήν δυσαρέσκειαν του τε Schmid και του Κονταρη¹⁰.

⁷ Trivier: Cyrille Lucaris Paris 1877 σ. 61.

⁸ Κ. Παπαρρηγοπούλου: 'Ιστ. 'Ελλην. "Εθνους τόμ. Ε' σ. 75. «Οι 'Ιησουίται, ίνα ρίψωσι τόν διάδοχον του Τιμοθέου Λούκαριν, έδαπάνησαν 40.000 ταλλήρων» οι δέ τούτων πολέμοι Καλθινισται δέν ήδυνήθησαν να έπιτύχωσι τήν άνόρθωσιν του Κυρίλλου ει μη δια θυσίας 180.000 ταλλήρων».

⁹ Cyrille Lucaris 1877 σ. 56.

¹⁰ Σεμνόζ: "Ενθ' άν. σ. 106.

Ὁ Ἄγγλος πρεσβευτὴς Sir Thomas Roe, εἰς τὴν ἀπὸ 24 Ἰανουαρίου 1623 ἐπιστολὴν τοῦ ¹¹ πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Κανταβριγίας ἐσημείου τὰ ἐξῆς:

«Τὸν ἀκόλουθον Ἰανουάριον, καλόγηρός τις ἦλθεν ἐκ Ρώμης . . . ὅστις ἔφερεν ὑπόσχεσιν παρὰ τῆς Προπαγάνδας, ὅτι παρὰ τὴν πρώτην ἀποτυχίαν δι' ἔλλειψιν χρημάτων, νῦν θὰ ἐτοιμασθῶσιν 20.000 τάλληρα καὶ θὰ σταλῶσιν ἐδῶ ἂν θὰ ἠδύναντο νὰ καταστήσωσιν ἀσφαλεστέραν τὴν τοῦ Κυρίλλου ἐκθρόνισιν».

Ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ὀλλανδίας, Κορνήλιος Χάγα, διέθετε κατ' ἐντολὴν τῆς κυβερνήσεώς του ἄφθονα χρηματικὰ μέσα, πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἀντιπάλων καὶ διατήρησιν φιλικῶν μετὰ τῶν ἰσχυρόντων Τούρκων μεγιστάνων σχέσεων, κατ' ἀντίθεσιν μὲ τὸν Γάλλον πρεσβευτὴν Cesy, ὅστις διαρκῶς παρεπονείτο πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν d' Herbault διὰ τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν παρεχομένων αὐτῷ διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον μέσων ¹².

Καθορθώσας νὰ ἐπιτύχη τὴν πρώτην παραίτησιν τοῦ Λουκάρεως, καὶ τὴν ἀποστολὴν του, σιδηροδεσμίῳ, εἰς Ρόδον ¹³, παρεπονείτο διὰ τὸ μάταιον τῶν χρηματικῶν θυσιῶν του, διότι ὅτε Χάγα καὶ ὁ Roe, διὰ τῆς ἰδίας μεθόδου ἐπέτυχον ἀμέσως τὴν ἐκ τῆς ἐξορίας ἐπάνοδον τοῦ Κυρίλλου.

Ὁ Sir Th. Roe εἰς τὴν ἀπὸ 8 Ἀπριλίου 1626 ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν Dr Donne ¹⁴ ἀφηγούμενος τὰς γνωστάς ραδιουργίας τοῦ Κανακίου Ρώση καὶ τὰς δωροδοκίας τῶν Καθολικῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἐκθρόνισεως τοῦ Λουκάρεως προσθέτει τάδε:

«Οἱ φίλοι τοῦ Πατριάρχου ἀπεκάλυψαν τὰς ἐνεργείας των καὶ παρουσίασαν τὴν προδοσίαν τῶν τριῶν τούτων ἀπεσταλμένων, ἥτις διελύθη ὡς καπνός. Ἐν τούτοις, κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Αὐτοκρατορικῆς Αὐλῆς, ἡ ἡσυχία καὶ εἰρήνη ἐξηγοράσθησαν καὶ πάλιν διὰ δαπάνης 10.000 ταλλήρων».

Ὁ Cesy ὅτε συνειργάζετο μετὰ τῶν Ἰησουϊτῶν ἀπὸ τοῦ 1621 μέχρι τοῦ 1628, δὲν ἐφείσθη χρηματικῶν θυσιῶν, αἱ ὁποῖαι ὅμως ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος λόγῳ τῆς ἀντιδράσεως τῶν ἀντιπάλων του. Εἶναι δὲ ἄξιον μνείας ὅτι ἔκτοτε ἀπέθλεπεν εἰς τὴν θανάτωσιν τοῦ Λουκάρεως. Οὕτως εἰς τὴν ἀπὸ 28 Νοεμβρίου 1637 ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν d' Herbault ἔγραφεν ¹⁵:

¹¹ Νέα Σιών, 1938, τόμ. ΛΓ' Πατρ. Ἱερουσ. Τιμοθέου, Σὶρ Θωμᾶς Ρόου καὶ Κύριλλος Λούκαρις, σ. 391 - 392.

¹² Belmont: "Ἐνθ' ἂν. καὶ ἀλληλ. Cesy. Ἐθν. Βιβλ. Παρ.

¹³ Χουρμουζάκη: Τόμ. Δ' Μέρος I καὶ παρὰ Σεμνός ἐνθ' ἂν.

¹⁴ Νέα Σιών. "Ἐνθ' ἂν. σ. 392-3.

¹⁵ Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων 16150-731.

«J'ay aussi consideré et fait savoir qu'à moins de vingt mille escus, c'est voulolt tout perdre que d'entreprendre la ruynne de Cyrille, lequel estant chassé d'ici, voire hors du monde, on peu s'assurer de couper toutes les racines de l'héresie.....il faut ruynner pour jamais ce monstre de Cyrille».

Ὁ Βασιλεὺς Λουδοβίκος ὁ ιγ', ὡς καὶ ὁ Ρισελιέ, δὲν ἀπέβλεπον παρὰ εἰς τὴν ἐκθρόνισιν καὶ ἐξορίαν τοῦ Λουκάρεως ἀλλ' ὁ Cesy ὑπερθεματίζων ἔκτοτε, ἦτοι ἔνδεκα ὀλόκληρα ἔτη πρὸ τοῦ δράματος, εἶχεν ὑπ' ὄψιν καὶ δὲν ἐδίσταζε νὰ συνιστᾷ τὴν θανάτωσιν τοῦ Πρωθιεράρχου.

Ἔχομεν δὲ καὶ μεταγενεστέραν ὁμολογίαν του, ὅτε συνειργάζετο μετὰ τῶν Καπουκίνων. Πράγματι, τὴν 10ην Φεβρουαρίου 1629 ἔγραφεν εἰς τὸν Père Joseph Leclerc du Tremblays, γενικὸν προϊστάμενον τοῦ Τάγματος τῶν Καπουκίνων ἐν Παρισίοις τὰ ἑξῆς:

«Le père Dominique (Capucin) a escrit qu'on envoya vingt cinq ou trente mille escus de Rome à Paris, pour etre consignés entre les mains de Monsieur d'Herbault, qui me les ferra parvenir comme deniers de ma pensions, si on peut entreprendre l'affaire, qui est de ruynner Cyrille par de moyens infaillibles que j'ay en mains, mais bon Dieu, combien d'explications aurai - je à vous donner sur le mot de ruynner»¹⁶.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι τὰ ἐκ Ρώμης ἐμβάσματα ἔφθανον εἰς τὸν Σεζὺ μέσον τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν ἐκ Παρισίων, καὶ ὅτι οὐδεμία ἐλαμβάνετο ἀπόφασις διὰ τ' ἀφορῶντα τὸν κατὰ τοῦ Λουκάρεως ἀγῶνα ζητήματα ἄνευ γνωμοδοτήσεως τοῦ Père Joseph, ὅστις ἐθεωρεῖτο τότε ἐν Παρισίοις ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν «*éminence grise*» τῆς ἐποχῆς.

Ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς προμνησθείσης ἐπιστολῆς τοῦ Σεζὺ φαίνεται ὅτι οὗτος προσεπάθει νὰ ὑπερνικήσῃ ἐνδοιασμούς τινας τοῦ Πατρὸς Ἰωσήφ¹⁷, ὅστις προφανῶς εἰς προγενεστέραν ἐπιστολὴν του, ἀτυχῶς μὴ σώζομένην, θὰ ἐξέφραζε δισταγμούς διὰ τὴν ἔγκρισιν τῶν ὑποδειχθέντων ὑπὸ τοῦ Σεζὺ βιαίων μέτρων. Δὲν εἶναι δύσκολον ν' ἀντιληφθῶμεν ποῖα ἦσαν τ' ἀσφαλῆ μέσα, ἅτινα ὁ Σεζὺ εἶχεν ὑπ' ὄψιν, καὶ τί πράγματι ἐσήμαινεν ἡ λέξις «*ruynner*», δι' ἣν ἐδυσκολεύετο νὰ δώσῃ ἐξηγήσεις εἰς τὸν Πατέρα Ἰωσήφ.

Οἱ ἡμέτεροι βιογράφοι τοῦ Λουκάρεως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον φρονοῦν ὅτι ἐν Ρώμῃ ἀπεφασίσθη νὰ ἐπιδιωχθῆ διὰ τῶν Ἰησουϊτῶν ἡ θανάτωσις τοῦ Πατριάρχου¹⁸. Ὁ Μπέλμοντ¹⁹ σημειοῖ ὅτι δὲν εὗρεν κανὲν ἐπίση-

¹⁶ Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων 16153—132.

¹⁷ Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων 16153.

¹⁸ Χρυσ. Παπαδοπούλου: ἔνθ' ἄν. σ. 72.

¹⁹ Μελέτη περὶ Λουκάρεως χειρ.

*Si fortes veniunt a fortibus omine fausto
 Si generat Princeps magnanimusq; Ducem
 Et mihi contingit LVDOVICO calitus omen.
 Et mihi rex Pater est, et Medicæa caro.
 Sum robur populi, rex constans, magnanimusq;
 Candor & integritas est mihi prisca fides.*

ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ Ο ΙΓ΄.

Βασιλεύς της Γαλλίας, ὁ ἐνθερμος τοῦ Καθολικισμοῦ προστάτης.

(Κατὰ σύγχρονον χαλκογραφίαν).

μον έγγραφον, ἢ ἔστω καὶ ἀμερόληπτον ἱστορικὴν ἔνδειξιν βεβαιούσαν ὅτι ὁ Πάπας Οὐρβανὸς ὁ η', ἢ ὁ Καρδινάλιος Bandini, ἀρχηγὸς τῆς Προπαγάνδας, ἀπέβλεψαν εἰς τὴν θανάτωσιν τοῦ Λουκάρεως, καὶ ὅτι ἔδωκαν σχετικὰς ὁδηγίας εἰς τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὄργανά των. Ὅφειλομεν ν' ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ ρηθεὶς Πάπας²⁰ μετὰ δισταγμῶν ἔδωκε τὴν 22αν Μαρτίου 1629 τὴν ἔγκρισίν του εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς Προπαγάνδας πρὸς ἀποστολὴν χρημάτων εἰς Κωνσταντινούπολιν, μέσον τῆς Γαλλικῆς πρεσβείας, διὰ τὰ ἐπιτευχθῆ ἢ ἐκθρόνισις καὶ ἔξορία τοῦ Πατριάρχου.

Ἐν τούτοις ἐὰν δὲν ὑπάρχουν ἐπίσημα ἔγγραφα βεβαιούντα ὅτι τὸ Βατικανὸν διὰ τῶν ἀρχῶν του, ἐπεδίωξεν ὄχι μόνον τὴν ἐκθρόνισιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ Λουκάρεως, ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας Σεζὺ καὶ ἀνακοινώσεων Schmid, ἀναμφισβητήτως προκύπτει ὅτι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβεύται Αὐστρίας καὶ Γαλλίας μετὰ τῶν ὀργάνων των Ἰησουϊτῶν καὶ Καπουκίνων ἔλαθον πρωτεύον μέρος εἰς τὴν συνωμοσίαν ἣτις κατὰ τὴν τελευταίαν ἰδίως περίοδον σκοπὸν εἶχε τὴν ἐξόντωσιν τοῦ Πατριάρχου.

Ὁ Λούκαρις ἀποβλέπων νὰ διατηρήσῃ τὸ Πατριαρχικὸν ἀξίωμα, οὐχὶ ἐκ φιλαρχίας ἢ ὠθούμενος ἐξ ἐλατηρίων ταπεινῶν, ὅπως οἱ περισσότεροι τῶν ἀντιπάλων του, ἀλλὰ πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν ἐνεργειῶν τῶν Καθολικῶν Δυνάμεων, ἃς ἐθεώρει καταστρεπτικὰς διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Ἔθνος, δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ ἐπιζητήσῃ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του, ὄχι μόνον τὴν διπλωματικὴν ὑποστήριξιν τῶν φίλων του πρεσβευτῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑλικὴν των βοήθειαν, ὑφ' οἷαν μορφήν αἱ ἀνώμαλοι συνήκαι τῆς ἐποχῆς ἀπήτουν.

Διὰ τοῦτο καὶ δὲν διστάζει νὰ ὁμολογήσῃ εἰς τὸ γνωστὸν ἐκ Ρόδου Πατριαρχικὸν γράμμα του τῆς 30ῆς Δεκεμβρίου (1635)²¹ ἐν εἰλικρινεῖα ἣτις δέον νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς ἔνδειξις τῆς φύσεως τῆς ὑπὸ τοῦ Χάγα παρεχομένης αὐτῷ βοηθείας, ὅτι:

«Ἡ Ἐκλαμπρότης του (δηλ. ὁ Χάγα) ὄχι μόνον με συμβουλάς καλὰς καὶ φρονίμους καὶ με κόπους του μᾶς ἐβοήθει εἰς τὰς χρείας καὶ ἀνάγκας μας, ἀλλὰ καὶ μᾶς ἐδάνεισε σοῦμα μεγάλο ἄσπρα μετρητά».

Ὁ Λούκαρις δεχόμενος ἀκουσίως τὴν ὑλικὴν τοῦ Χάγα βοήθειαν δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψει ἢ νὰ ἐφοδιασθῆ μετὰ τὰ ἐνδεδειγμένα ὑπὸ τῶν περιστάσεων μέσα ἀμύνης διὰ τὴν προστασίαν τῶν γενικῶν συμφερόντων.

Ὁ Sir Thomas Roe εἰς τὴν ἀπὸ 4 Ὀκτωβρίου 1623 ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Κανταβριγίας²² ἀναφέρει ὅτι:

«Ὁ Κύριλλος, ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς εὐκαιρίας καὶ τῆ β ο η θ ε ί α τ ὶ ν χ ρ η μ ᾶ τ ω ν, ἀπεκατέστη καὶ πάλιν μετὰ τῶν προνομίων

²⁰ Μπέλμοντ: Μελέτη περὶ Λουκάρεως.

²¹ Παρὰ Χόφμαν: Κύριλλος Λούκαρις, σ. 99.

²² Νέα Σιών, ἐνθ' ἀν. σ. 391.

ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, καὶ ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ Θρόνου, παρὰ τὰς ἀντιδράσεις τῆς Γαλλίας. . . . Ἰδίως δὲ κατενοήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ὅτι ἠδύνατο ν' ἀντλῶσι χρήματα παρ' αὐτῶν».

Ὁ ἰδιαιτέρος ἀπεσταλμένος τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου εἰς Κωνσταντινούπολιν Louis Des Hayes de Cougmenin εἰς τὴν περὶ τοῦ ταξειδίου του εἰς Ἀνατολὴν ἀφήγησίν του ²³ ἀναφέρει ὅτι ὁ Σεζὺ συνήντησε μεγάλας δυσκολίας διὰ νὰ ἐπιτύχη τὴν πρώτην παραίτησιν τοῦ Λουκάρεως.

«A cause de la faveur que Cyrille s'est acquise, par les grands présents qu'il faisait aux principaux ministres de la Porte».

Καὶ τοῦτο χωρὶς, ὡς ὄφειλε, ν' ἀναφέρῃ τὰς συγχρόνους θυσίας τοῦ Σεζὺ ὡς τὰς ὁμολογεῖ εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν του.

Εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ Λούκαρις πιεζόμενος ὑπὸ τῶν περιστάσεων, ἠναγκάσθη νὰ συμμορφωθῇ μὲ τὰς τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει συνηθείας, διότι ἄλλως δὲν ἠδύνατο ἢ ν' ἀποσυρθῇ καὶ ἐγκαταλείψῃ ἐλεύθερον τὸ πεδῖον τῆς δράσεως εἰς τοὺς ἀντιπάλους.

Ἔχομεν δ' ἀφ' ἑτέρου καὶ τὴν ἔκκλησιν Κυρίλλου τοῦ Κονταρῆ ἀπὸ 25 Μαρτίου 1637 πρὸς τὸν προστάτην τοῦ αὐτοκρατορικὸν πρεσβευτὴν Schmid ²⁴.

«Τώρα εἶναι καιρὸς νὰ δείξης τὴν ἀγάπην ὅπου ἔχεις καὶ πρὸς τὰς δύο Ἐκκλησίας καὶ πρὸς ἡμᾶς, διὰ νὰ εἴμαστε εὐχέται καὶ παρακαλεσται πρὸς τὸν Θεόν, τοῦ τε Γαληνοτάτου σου Βασιλέως καὶ τῆς Ἐκλαμπρότητος. Ἡ βοήθεια δὲ ἡ πλεία ἀναγκαιότερος (sic) εἶναι διὰ τὸ πεσκέσι τῆς Βασιλείας νὰ δώσης πίστιν, καὶ τοῦτο σὲ τὸ γράφομεν μὲ θάρρος πολὺ εἰξεύροντες τὸν ζῆλον τῆς πίστεώς σου καὶ τὴν ἀγάπην».

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων ἐξάγεται ὅτι καθ' ὄλον τὸ διάστημα τῆς δεκαπενταετοῦς δράσεως τοῦ Λουκάρεως ἐν Κωνσταντινουπόλει, οἱ κρατοῦντες εἶδρον εἰς τὰ ταμεῖα τῶν πρεσβειῶν τῶν τε Καθολικῶν καὶ Διαμαρτυρομένων Δυνάμεων ἀνεξάντλητον πηγὴν θησαυρισμοῦ, ἣν ἐντέχνως ἐξεμεταλλεύθησαν, οὐχὶ δὲ πάντοτε μετ' ἀντισταθμισμάτων.

Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ ὑποστηρίξωμεν, ὡς πολλάκις ἐγράφη, ὅτι τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ Πατριάρχου ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς χρηματικὰς θυσίας τῶν Καθολικῶν Δυνάμεων καὶ τῶν ὀργάνων αὐτῶν. Φρονοῦμεν δ' ὅτι δέον μᾶλλον ν' ἀναζητήσωμεν, ὡς ἄλλως τε κατωτέρω θὰ ἐκθέσωμεν, τὰ προκαλέσαντα τὸ δράμα αἴτια εἰς τὴν χαλάρωσιν καὶ ἀδεξιότητα τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Χάγα κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον, ἐν ἀντιθέσει μὲ τὴν δραστηριότητα τοῦ Schmid, καὶ εἰς τὴν διὰ γενικωτέρους λόγους ἐξασθένεισιν τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς.

²³ Louis des Hayes: Voyage de Levant. Παρίσιοι 1625, σ. 122.

²⁴ Παρὰ Χόφμαν: "Ενθ' ἀν. σ. 103/4.

«Μόνη ἡ ὀρθόδοξος ἱεραρχία καὶ ὁ λαὸς ὑπελείφθησαν, ἀληθεῖς ὑποστηρικταὶ τοῦ Λουκάρεως»,

ἔγραψεν ὁ αἰδιδιμος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος²⁵, ἀλλ' ἡ ὑποστήριξις αὕτη, ἐνώπιον τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς δραστηρίου συνεχίσεως τοῦ ἀγῶνος παρὰ τῶν ἰσχυρῶν ἀντιπάλων τοῦ Πατριάρχου, ἦτο προφανῶς ἐντελῶς ἀνεπαρκής, καὶ δὲν ἠδύνατο ν' ἀποτρέψῃ τοὺς ἀπειλοῦντας τὸν Λουκάρην κινδύνους.

Ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς Σεζὺ ἐχρημάτισεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπρόσωπος τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου τοῦ ιγ', ἀπὸ τοῦ 1618 μέχρι τοῦ 1640, ἐκτὸς διακοπῆς τριῶν ἐτῶν ἀπὸ τοῦ 1631 μέχρι τοῦ 1634, ὁπότε τὴν διεύθυνσιν τῆς πρεσβείας ἀνέλαθεν ὁ Ἑρρίκος δὲ Γουρναί, Κόμης τῆς Μαρσεβίλ (Henri de Gournay, Conte de Marcheville). Ὁ Σεζὺ λοιπόν, ὅστις ἔλαθε τόσο ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸν κατὰ τοῦ Λουκάρεως ἀγῶνα, ἦτο προσωπικῶς εἰς ἐκ τῶν πλέον ἀδυσωπῆτων ἐχθρῶν του. Μολοντί ἀνήκεν εἰς παλαιὰν ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν, δὲν ἦτο ὁ τύπος τοῦ εὐγενοῦς, εὐπατρίδου τῆς ἐποχῆς, οὔτε δὲ καὶ διπλωμάτου μεγάλης σχολῆς.

Εἰς πιστοποίησιν τούτου ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ Sir Thomas Roe, εἰς τὴν προμνησθεῖσαν ἐπιστολὴν του τῆς 4ης Ἀπριλίου 1626 πρὸς τὸν Dr. Donne²⁶ σημειοῖ τὰ ἐξῆς περὶ τοῦ Γάλλου συναδέλφου του:

«Τὸ Κολλέγιον ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Πάπας ἕνα Ἀντιπατριάρχην . . . καὶ μετ' αὐτοῦ ἕνα οἰκονομολόγον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπειδὴ ὁ Ἅγιος Πέτρος (sic) δὲν ἐμπιστεύεται τὸν Γάλλον Πρεσβευτὴν εἰς τὰ χρήματα . . .».

Γνώστης τῶν ὑποθέσεων τῆς Ἀνατολῆς, καὶ τῶν ἐν τῇ Αὐλῇ σημαίνουσων προσωπικοτήτων, δραστήριος, ἐπιτήδειος, ἀλλὰ μικρῶν βλέψεων καὶ εἰς ἄκρον ἐμπαθής, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς τότε σκοποὺς τῆς Γαλλικῆς διπλωματίας, καὶ δις ὁ Βασιλεὺς Λουδοβίκος ἐσκέφθη νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ. Ὁ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος Γάλλος πρεσβευτὴς ἐν Κωνσταντινουπόλει Marquis de Bonnac εἰς τ' ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ ἀναφέρει περὶ τοῦ Σεζὺ τὰ ἐξῆς:

«Celui-ci par gout ou par politique crut devoir soutenir son Ambassade avec plus d'éclat que n'avaient fait ses predecesseurs et s'il ne fit rien de considerable pour les affaires, ce n'est pas qu'il ne mit tout en usage pour y parvenir; s'étant persuadé qu'il pourrait gouverner l'Empire Ottoman, par le moyen de femmes du Serail; il s'attacha à former de liaisons avec elles. Comme il ne pouvait entretenir ce commerce dangereux plutôt qu'utile, que par de presents continuels et

²⁵ Χρυσ. Παπαδοπούλου: "Ἐνθ' ἀν. σ. 63—64.

²⁶ Νέα Σιών, ἔνθ' ἀν. σ. 391.

proportionnés à la magnificence et à l'avidité de ces femmes, il contracta de grandes dettes»²⁷.

Αί πληροφορίες τοῦ Βοννακ εἶναι χαρακτηριστικά τῶν μεθόδων τοῦ Σεζὺ καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀτμοσφαίρας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Σεζὺ ὄχι μόνον ἡ μέχρι τοῦδε ἰσχυρὰ ἐπιρροή τῆς Γαλλίας ἤρχισεν ἐξασθενοῦσα, ἀλλὰ καὶ ἡ πρωτεύουσα θέσις τοῦ Γαλλικοῦ ἐμπορίου ὑπέστη μείωσιν πρὸς ὄφελος τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ὀλλανδίας.

Ἡ ἀναγκαστικὴ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀναχώρησις τῶν Ἰησουϊτῶν, ὑπὸ τὰς γνωστὰς ταπεινωτικὰς συνθήκας τοῦ 1628 μετὰ τὸ ἐπεισόδιον τοῦ τυπογραφείου Νικοδήμου Μεταξᾶ, ἔθιξε μεγάλως τὸ γόητρον τοῦ Σεζὺ καὶ δέον νὰ θεωρηθῆ ὡς μία ἐκ τῶν σημαντικωτέρων διπλωματικῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ Λουκάρεως καὶ τῶν πρεσβευτῶν Roe καὶ Χάγα.

Κατὰ τὸν Χάμμερ²⁸ ἡ ἐπιτυχία αὕτη ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς ὑφισταμένης τότε ἀντιζηλίας Γαλλίας καὶ Βενετίας καὶ εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἰσπανία ἦτις δὲν εὕρισκετο εἰς φιλικὰς μετὰ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας σχέσεις, εἶχε σθεναρῶς ἀναλάβει τὴν προστασίαν τῶν Ἰησουϊτῶν, τοὺς ὁποίους οἱ ἐχθροὶ τῶν κατήγγειλαν εἰς τὴν Πύλην ὡς κατασκόπους τῆς Ἰσπανίας.

Οἱ Ἰησουῖται ἤρχισαν μετὰ τριετίαν ἐπιστρέφοντες εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἔπαυσαν ἔκτοτε πρωτοστατοῦντες εἰς τὸν κατὰ τοῦ Λουκάρεως ἀγῶνα, καὶ ἔμειναν εἰς τὰ παρασκήνια.

Ἀντιθέτως δὲ μὲ τὴν ἐπικρατοῦσαν κοινῶς γνώμην κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1629 μέχρι τοῦ 1638 περίοδον τῶν τελευταίων πατριαρχιῶν τοῦ Λουκάρεως οἱ Καπουκίνοι καὶ οὐχὶ πλέον οἱ Ἰησουῖται, ἦσαν οἱ κυρίως ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε δρῶντες ὡς συνεργάται τῆς Γαλλικῆς πρεσβείας διὰ τὸ προκείμενον ζήτημα. Ἡ καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν ἀπὸ τοῦ 1626 ἀρξαμένη προπαγανδιστικὴ ἐνέργεια τοῦ Τάγματος τῶν Καπουκίνων²⁹, τῇ βοήθειᾳ καὶ ἀμερίστῳ ὑποστηρίζει τῆς Γαλλικῆς πρεσβείας, εἶχε φαινομενικῶς ἠπιώτερον καὶ μετριοπαθέστερον χαρακτήρα, ἀλλ' οὐσιωδῶς ἐπιδειχώτερον ἀπὸ τὴν τῶν Ἰησουϊτῶν. Οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν ἐγνώριζαν ὅλας τὰς ἀνατολικὰς γλώσσας (Ἑλληνικὴν, Τουρκικὴν, Ἀρμενικὴν), καὶ μεταξύ αὐτῶν μερικοὶ ἦσαν ἱατροὶ³⁰.

Διὰ τῆς ἀπὸ 23 Ἰουλίου 1628 ἀποφάσεώς της, ἡ ἐπιτροπὴ τῆς Προπαγάνδας ἐν Ρώμῃ ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Βασιλέα τῆς Γαλλίας νὰ σταλῆ ἐκ Παρισίων εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ ρηθὴς Πατὴρ Ἰωσήφ Λεκλέρκ τοῦ Τραμβλαῖς (Père Joseph Leclerc du Tramblays) γενικὸς προϊστάμε-

²⁷ Marquis de Bonnac: Memoire historique s/l'ambassade de France, par Sheffer, Paris 1894. σ. 10—14.

²⁸ Χάμμερ: Hist. Emp. Ott. Paris 1937, IX σ. 114—119.

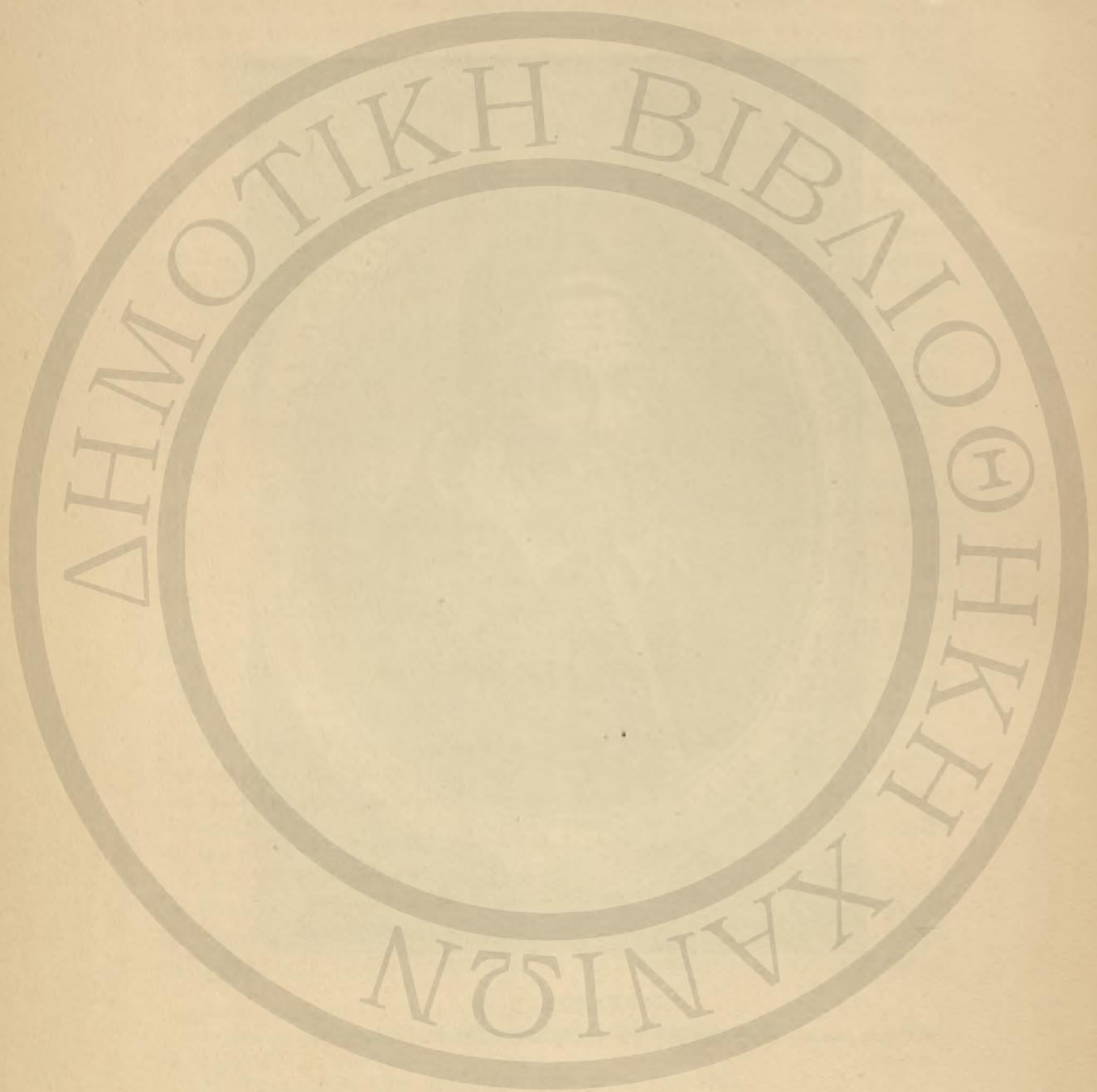
²⁹ Χουρμουζάκη: Τόμ. Δ'. 1882 σ. 640.

³⁰ Λὲ Φέθρ: Théâtre turc Paris, 1688 σ. 53.

ΟΥΡΒΑΝΟΣ Ο Η΄.

Ὁ σύγχρονος τοῦ Πατριάρχου Πάπας Ῥώμης

νος τῶν Καπουκίνων καὶ ἔμπιστος φίλος τοῦ Ρισελιέ, μὲ τὰς ἐξῆς ὁδηγίας:

«Non seulement de prendre part à la déposition du Patriarche qu'il obtienne moyennant finance, mais encore qu'il informe la Sacrée Congregation de tout ce qui pourra arriver, au cours de l'affaire»³¹.

Ὁ Ρισελιέ δὲν ἐνέκρινε τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Πατρὸς Ἰωσήφ διὰ Κωνσταντινούπολιν, εἴτε διότι δὲν ἤθελε νὰ στερηθῆ τῆς ἐν Παρισίοις παρουσίας του, εἴτε διὰ γενικωτέρους λόγους, καὶ ἀνετέθη τότε ἡ ἐπὶ τόπου παρακολούθησις τοῦ ἀγῶνος εἰς τὸν Père Archange de Fossé, ἀδελφὸν τοῦ διοικητοῦ Μονπελλιέρου καὶ προϊστάμενον τῶν ἐν Πέρα Καπουκίνων, συνεργάτην δὲ τοῦ Σεζὺ καὶ φίλον τοῦ Κονταρῆ.

Ὁ Σεζὺ ἐν τούτοις εὐρίσκεται εἰς συνεχῆ ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Πατρὸς Ἰωσήφ καὶ οὐδὲν ἀποφασίζει ἄνευ τῶν ὁδηγίων καὶ ἐγκρίσεως αὐτοῦ. Εἰς τὴν ἀπὸ 10 Φεβρουαρίου 1629 ἐπιστολὴν του³², μετὰξὺ ἄλλων προτείνει τὴν ἀποστολὴν τοῦ Πατρὸς Ἀρχαγγέλου εἰς Ρώμην, ὅπως ἐξασφαλίσῃ ὠρισμένας ἐγκρίσεις διὰ τὴν δρᾶσιν τῶν Καπουκίνων, ἵνα μὴ στερηθῶσι τῆς τιμῆς τῆς νίκης. Ἀναμφιβόλως δὲ ὁ Σεζὺ διὰ νὰ κολακεύσῃ τὸν πανίσχυρον Πατέρα Ἰωσήφ ἤθελε νὰ ὑποδηλώσῃ ὅτι κατὰ προτίμησιν ἐπεθύμει νὰ ἐπιφυλάξῃ τὴν τιμὴν τῆς ἐπικειμένης νίκης εἰς τὸ Τάγμα τῶν Καπουκίνων.

Ἐκφραστικὴν δ' ἐνδειξίν τῆς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μεγάλης τῶν Καπουκίνων ἐπιρροῆς εἰς τὴν διὰ τὰ ζητήματα ταῦτα δρᾶσιν τῆς Γαλλικῆς διπλωματίας ἐν Ἀνατολῇ, εὐρίσκομεν εἰς τὴν ἀπὸ 3 Ἰουλίου 1638 ἐπιστολὴν τοῦ Σεζὺ πρὸς τὸν Πατέρα Ἰωσήφ ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀναφέρων τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Λουκάρεως καὶ ἄνοδον εἰς τὸν Θρόνον τοῦ Κυρίλλου τοῦ Κονταρῆ, οὐδεμίαν μνεῖαν ποιεῖται περὶ τῶν Ἰησουϊτῶν, μεθ' ὃ προσθέτει τάδε³³.

«Il (Kontari) est de mes amis, et je promets que les frères Capucins, aurons aussi bonne part avec lui, que les ministres pretendus et les sectateurs de Calvin avaient avec le vieux dangereux heretique».

Θεωροῦμεν τὰς πληροφορίας ταύτας ὡς ἐνδείξεις ἐπαρκεῖς τῆς σπουδαιότητος τῆς δράσεως τῶν Καπουκίνων ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τοῦ κατὰ Λουκάρεως ἀγῶνος.

Διὰ ν' ἀντιληφθῶμεν ὅμως πληρέστερον τὰ γεγονότα τῆς περιόδου ταύτης, φρονοῦμεν ὅτι, κατὰ τὸ δυνατόν, πρέπει νὰ γνωρίσωμεν ὄχι μόνον τὰ εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν ἐπισήμως δράσαντα πρόσωπα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν τοῖς παρασκηνίοις ἐκ τοῦ ἀφανοῦς μὲν, ἀλλὰ μετὰ μεγαλειτέρας ἴσως ἀποτελεσματικότητος.

31 Hofmann: "Ενθ' ἄν. σ. 71 καὶ παρὰ Belmont, ἔνθ' ἄν. μετάφρασις.

32 Belmont: "Ενθ' ἄν. καὶ Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων, ἀλληλ. Cesy.

33 Ἐθν. Βιβλιοθήκη Παρισίων 16155—φ. 185.

Ὡς δ' ἐξάγεται ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας Σεζύ καὶ τῶν πληροφοριῶν τῶν Γάλλων ἱστορικῶν, τὴν μεγαλειτέραν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου καὶ αὐτοῦ τοῦ πανισχύρου Ρισελιέ εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα εἶχεν ὁ προρρηθεὶς³⁴ Πατὴρ Ἰωσήφ (1577-1638), ἔμπιστος φίλος καὶ σύμβουλος τοῦ Καρδινάλιου, γενικὸς προϊστάμενος τῶν Καπουκίνων ἐν Παρισίοις. Παλαιὸς στρατιωτικὸς, διπλωμάτης τολμηρὸς καὶ ἐπιδέξιος, μὲ θέλησιν ἰσχυράν, διεξήγαγε κατ' ἐντολὴν τοῦ Ρισελιέ πολλὰς λεπτὰς διαπραγματεύσεις καὶ ὑπέγραψεν ἐκ μέρους τῆς Γαλλίας τὴν συνθήκην τῆς Ρατισβῶν (1630). Διετῆρει δὲ συνεχῆ ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν ὑπουργῶν, στρατιωτικῶν καὶ πρεσβευτῶν, διερμηνεύων εἰς ὅλους τὰς σκέψεις καὶ μεταδίδων τὰς διαταγὰς τοῦ Ρισελιέ. Δὲν ἦτο ὅμως ἐκ τῶν φανατικῶν κληρικῶν τῆς ἐποχῆς, οἱ ὅποιοι ἐτυφλώνοντο ἀπὸ τὴν δογματικὴν ἄποψιν τῶν θρησκευτικῶν ζητημάτων ἀλλὰ, καθὼς καὶ ὁ Ρισελιέ, ἀπέβλεπε πρὸ παντὸς εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἔθνικῶν ἰδεωδῶν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Γαλλίας.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ οὐσιωδῶς διευθύνων τὴν Γαλλικὴν ἐν Ἀνατολῇ πολιτικὴν εἰς τὴν περίοδον ταύτην, καὶ μὲ τὰς ὁδηγίας του συνεμορφοῦντο ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν d'Herbault, ὁ πρεσβευτὴς Σεζύ καὶ ὁ ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγὰς του, Père Archange de Fossés, προϊστάμενος τῶν Καπουκίνων τοῦ Πέρα.

Ὁ Πατὴρ Ἀρχάγγελος, ἐκ Λυών, διάσημος ἱεροκῆρυξ καὶ θεολόγος διωρίσθη τῷ 1629 ἡγούμενος τῶν Καπουκίνων τοῦ Πέρα καὶ σύμβουλος τοῦ Σεζύ διὰ τὰ ζητήματα προπαγάνδας. Ὁ Πατὴρ οὗτος παρίστατο εἰς τὴν δραματικὴν συνάντησιν τοῦ Λουκάρεως μετὰ τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ Κόμητος Μαρσεβίλ τῷ 1631, συνάντησιν ἣν περιγράφει ὁ Πατριάρχης εἰς τὴν πρὸς τὸν Διοδάτην ἐπιστολὴν του³⁵ καὶ καθ' ἣν εὐθαρσῶς ἀπήντησεν εἰς τὸν πρεσβευτὴν ὅτι διὰ τὸ ζήτημα τῆς Ὁμολογίας τῆς πίστεως καὶ τῆς αἰωνίου σωτηρίας δὲν δύναται ν' ἀκολουθήσῃ τὸν Βασιλέα τῆς Γαλλίας, οὔτε κανένα ἄλλον εἰς τὸν κόσμον παρὰ μόνον τὴν συνείδησίν του³⁶.

Στενώτερον ἴσως τοῦ Σεζύ συνεδέετο μετὰ τοῦ Πατρὸς Ἀρχαγγέλου ὁ Αὐστριακὸς πρεσβευτὴς Rodolf Schmid Schwarzenhorn ἢ μᾶλλον, ὡς τὸν ἀποκαλεῖ ὁ Κονταρῆς³⁷, «Ὁ Ἐκλαμπρότατος Ἀμπασαδόρε τοῦ Χριστιανικωτάτου καὶ Γαληνοτάτου Βασιλέως καὶ Αὐτοκράτορος Ὑπεραδόρου».

Οὗτος ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1629, ὅποτε ὁ Σεζύ εἶχεν ἤδη ὑποστῆ εἰς τὸ ζήτημα τῶν Ἰησουϊτῶν σημαντικὴν διπλωματικὴν

³⁴ Hoefler: Diction. Biograph. (J. Leclerc du Tremblays).

³⁵ Ἀὐτόν: "Ἐνθ' ἄν. σ. 35.— Neale: "Ἐνθ' ἄν. Τόμ. Δ'. σ. 438.— Trivier: "Ἐνθ' ἄν. σ. 71—3.

³⁶ Θ. Σμίθ, Collectanea, σ. 71—76.

³⁷ Χόφμαν: "Ἐνθ' ἄν. σ. 103.

ἦτταν, καὶ ἤρχισεν ἀμέσως λαμβάνων ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸν κατὰ τοῦ Λουκάρεως ἀγῶνα· ὡς ἀναφέρει ὁ Σεμνός³⁸.

«Il semble avoir assuré à son compte la délicate entreprise inaugurée par Cesy».

Προσανατολισθεὶς δὲ ταχέως εἰς τὰ καθέκαστα τῆς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τότε πολιτικῆς καὶ διπλωματικῆς καταστάσεως, ψυχολογήσας ἐπιτυχῶς τὰ δρῶντα ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ καὶ ἐν τοῖς παρασηκνίοις πρόσωπα, σταθμίσας τὰς δυσχερεῖας τοῦ ἔργου ὅπερ ἔμελλε ν' ἀναλάβῃ, ἐπελήφθη μετ' ἐξαιρετικῆς ἐπιδεξιότητος καὶ προσοχῆς τῆς πραγματοποιήσεώς του. Ἀντιληφθεὶς τὸν χαρακτήρα, ἠθικὸν καὶ φρονήματα τοῦ Κυρίλλου Κονταρῆ³⁹, παλαιοῦ μαθητοῦ τῶν Ἰησοῦϊτῶν ἐν Γαλατᾶ, τὸν ἔχρισεν ἐπίσημον καὶ μοναδικὸν ὑποψήφιον τῶν Καθολικῶν Δυνάμεων καὶ τὸν ὑπεστήριξε σθεναρῶς μέχρις ἐκπληρώσεως τοῦ σκοποῦ του, οὐχὶ ὁμως πέραν αὐτοῦ.

Ὁ Schmid τὸν ἀποκαλεῖ:

«Καλὸν καὶ ἐνάρετον ἀρχιερέα, ὅστις ὁμως ἦτο πολὺ καλὸς διὰ τοὺς κακοὺς καὶ πολὺ αὐστηρὸς ἔναντι τῶν καλῶν, ὅπου δὲν ἦτο ἀνάγκη γενναϊόδωρος καὶ ὅπου ἦτο, πολὺ φιλάργυρος⁴⁰.

Ἡ ἀκριβὴς ἐξιστόρησις τῶν ἀφορώντων τὴν δρᾶσιν τοῦ Schmid δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἄνευ μελέτης τοῦ συνόλου τῆς ἀλληλογραφίας του μετὰ τὴν Προπαγάνδαν Ρώμης καὶ τῶν Ἀρχείων Βιέννης (turcica 1635 - 1643), διότι τόσοσ ὁ Εὐδ. Χουρμουζάκης ὅσον καὶ ὁ Χόφμαν ἐδημοσίευσαν μόνον μέρος αὐτῆς.

Ὁ ἀείμνηστος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος καὶ ὁ Σεμνός⁴¹, εἰς τὰς περὶ τοῦ Λουκάρεως μελέτας των, ἔχουν ἐκθέσει ἐν ἄκρᾳ συντομίᾳ τὰ τῆς συνεργασίας τοῦ Κονταρῆ μετὰ τοῦ Schmid, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Φερδινάνδον τὸν Γ' ⁴² ἐπισήμου ἐκθέσεως τοῦ τελευταίου, ἣν τῷ ἀπηύθυνε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λουκάρεως.

Εἰς συμπλήρωσιν κρίνομεν ἐπάναγκες νὰ ἐξετάσωμεν καὶ ἀναλύσωμεν ἐν λεπτομερεῖᾳ τὰς ἐν τῇ προμνησθείσῃ ἐκθέσει πληροφορίας πρὸς βεβαίωσιν, ἀφ' ἐνὸς τῆς σπουδαιότητος τῆς δράσεως τοῦ Schmid, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ἀθλιότητος καὶ ἠθικῆς καταπτώσεως τοῦ Κυρίλλου Κονταρῆ.

38 Echos d'Orient, 1903. Τόμ. ΣΤ'. σ. 105.

39 Μ. Ι. Γεδεών: Πατρ. Πιν. σ. 558.— Ν. Yorga: Byzance après Byzance. Bucarest. 1935. σ. 164.— «Cvrille Contari, c.a.d. Contarini donc Crèteois» — Ἡλιουπόλεως Γενναδίου: Φωτίειος Βιβλ. Τόμ. Α'. σ. 72.— Neale: "Ενθ' ἄν. σ. 439.

40 Χουρμουζάκη: "Ενθ' ἄν. Τόμ. Δ'. 1882 σ. 685—86.

41 Χρυσ. Παπαδοπούλου: "Ενθ' ἄν. σ. 68—71.— Σεμνός: Echos d' Orient, ἐνθ' ἄν. σ. 105.

42 Χουρμουζάκη: "Ενθ' ἄν. Δ'. σ. 684—686.

Πρὸ παντὸς δέον νὰ τονίσωμεν τὰ ἐξῆς σημεία:

1) Τὴν ἀποστολὴν ὑπὸ τοῦ Κονταρῆ εἰς Μ. Ἀσίαν, παρὰ τῷ ἐκεῖ εὐρισκομένῳ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1637 Μ. Βεζύρη Βαϊράμ Πασᾶ, τοῦ ἐμπί-
στου ἀντιπροσώπου του παπᾶ Λαμέρνου, πρὸς ὀριστικὴν ἐξασφάλισιν
τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ πανισχύρου Μ. Βεζύρου Βαϊράμ πασᾶ διὰ τὴν
κατὰ τοῦ Λουκάρεως συνωμοσίαν.

2) Τὴν στενὴν συνεργασίαν τοῦ Κονταρῆ μετὰ τοῦ Schmid κατὰ
τὴν προηγηθεῖσαν ἰδίως τοῦ θανάτου τοῦ Λουκάρεως ἐξάμηνον
περίοδον.

3) Τὴν τελειότητα τῆς κατασκοπευτικῆς ὑπηρεσίας καὶ διοργανώ-
σεως τῶν μυστικῶν ὀργάνων τῶν Καθολικῶν Δυνάμεων.

Ὁ Schmid εἶχε κανονίσει μετὰ τοῦ Κονταρῆ τὰ πράγματα, οὕτως
ὥστε, ὡς ἀναφέρει εἰς τὴν ἔκθεσίν του συνηντῶντο τακτικῶς δύο ἢ
τρεῖς φορές ἐκάστην ἐβδομάδα, ἀντήλλασον τὰς σκέψεις των καὶ ἀνε-
κοίνου ὁ εἰς εἰς τὸν ἄλλον τὰς πληροφορίας ἃς εἶχε διὰ τὸν Λούκαριν
καὶ διπλωματικὰς ἐνεργείας τοῦ Χάγα.

Ὁ Κονταρῆς μετέδιδεν εἰς τὸν Schmid τὰς ἐμπιστευτικὰς πληρο-
φορίας τῶν πρακτῶρων του, καὶ ἐκ συμφώνου ἔδιδον τὰς σχετικὰς
ὁδηγίας διὰ τὰς περαιτέρω ἐνεργείας των.

Ὁ πολυμήχανος καὶ προνοητικὸς Schmid δὲν ἠκολούθει τὴν
τακτικὴν τοῦ Σεζύ. Ἐπιροτίμα νὰ ἐνεργῇ ἐκ τῶν παρασκηνίων ἀπο-
φεύγων νὰ φαίνεται ὅτι εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν τῶν ἐναντίον τοῦ Λου-
κάρεως σκευωριῶν.

Μετ' ἐξαιρετικῆς ἐπιδειξίότητος προσποιούμενος χαλάρωσιν τοῦ
ἐνδιαφέροντός του⁴³, καὶ παρουσιάζων ἐντέχνως τὸν Κονταρῆν ὡς ἐξ
ἰδίας πρωτοβουλίας ἐνεργοῦντα ἀπέβλεπεν εἰς τὴν συγκάλυψιν τῶν
μυστικῶν ἐνεργειῶν του, εἰς τὴν καθυσύχασιν τοῦ τε Λουκάρεως καὶ
Χάγα καὶ φαινομενικὴν ἔνδειξιν μετριάσεως τῆς ὀξύτητος τοῦ ἀγῶνος.

Ἀναμφισθητήτως ἡ τακτικὴ αὕτη συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξασφάλισιν
τῆς ἐπιτυχίας τῶν ἐνεργειῶν τῶν Καθολικῶν Δυνάμεων.

Ὁ Schmid εἰς τὴν ἔκθεσίν του ἀναφέρων τὰς ἐναντίον τοῦ Κονταρῆ
κατηγορίας τῶν προκρίτων Ἑλλήνων τῆς Πόλεως, οἵτινες ἐθεώρουν,
τὸν ἀνάξιον τοῦ Λουκάρεως διάδοχον, ὡς αἴτιον καὶ αὐτουργόν, τῆς
«ἀνηκούστου σκανδαλώδους πράξεως», ὡς ὁ ἴδιος ἀποκαλεῖ τὴν θανά-
τωσιν τοῦ Πατριάρχου, δὲν φαίνεται διατεθειμένος νὰ δικαιολογήσῃ
τὴν διαγωγὴν τοῦ προστατευομένου του, καὶ μετὰ τινος κυνισμοῦ
προσθέτει:

«Ἐὰν ὅμως ταῦτα ἦσαν οὕτως ἢ ὄχι, δὲν γνωρίζω, οὔτε δύνα-
μαι νὰ εἶπω ἄλλο τι, ἢ νὰ ἐκθέσω τὰς ἀκολούθους λεπτομερείας
πρὸς κατανόησιν».

⁴³ Ἴδε Κεφ. Ε' ἀφήγησιν Θ. Σμίθ. Collectanea. 1707.

ΓΟΥΣΤΑΥΟΣ ΑΔΟΛΦΟΣ Ο Β΄.
 Ὁ ἔνδοξος Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας, ὁ
 φίλος καὶ προστάτης τοῦ Πατριάρχου.

Ευνόητον είναι ότι δὲν ἦτο δυνατόν εἰς τὸν Schmid ν' ἀναφέρῃ, εἰς ἔγγραφον ἐπίσημον, ὅτι ἐγνώριζεν διὰ τὸ μέρος τὸ ὁποῖον ὁ Κονταρῆς ἔλαβεν εἰς τὰ προκαλέσαντα τὴν καταδίκην τοῦ ἐπιφανοῦς προκατόχου του γεγονότα. Ἀξιοσημείωτος ὅμως εἶναι ἡ χαλαρότης μεθ' ἧς ἀπειράθη νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν Κονταρῆν καὶ ἡ προσπάθειά του ὅπως διαστρέψῃ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν σχετικῶν γεγονότων καὶ μείωσῃ τὴν σημασίαν τῆς δράσεώς του.

Αἱ λεπτομέρειαι εἰς τὰς ὁποίας ὑποκριτικῶς ἀναφέρεται ὁ Schmid ἔχουν ὡς ἐξῆς κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ κειμένου: ⁴⁴.

«Ἡμέραν τινὰ μοι εἶπεν ὁ Πατριάρχης Κύριλλος ὁ ἐκ Βεροῖας ὅτι ἦτο περίφροντις λόγῳ τοῦ ὅτι ἐπρόκειτο ν' ἀφαιρέσωσι τὴν ζωὴν τοῦ Λουκάρεως τοῦθ' ὅπερ τῷ ἦτο δυσάρεστον. Ἐνεκεν τούτου ἔγραψεν εἰς τὸν ἐν Ἀσίᾳ πράκτορά του παπᾶ Λαμέρνον, ὅπως διὰ τοῦ Μ. Βεζύρου Βαϊράμ Πασᾶ ἐμποδίσῃ τοῦτο καὶ μὴ ἀφίση τὰ πράγματα νὰ φθάσουν τόσο μακράν. Ἐπεδοκίμασα καὶ δὲν ἔφερα ἀντίρρησιν. Μερικὰς ἡμέρας βραδύτερον ὅτε εἴμεθα πάλιν μαζί ὁ Πατριάρχης (Κονταρῆς) μοι εἶπεν μυστικὰ καὶ ὅλως ἰδιαιτέρως ὅτι ὁ πράκτωρ του ἔγραψεν ἐκ Μ. Ἀσίας ὅτι ὁ Λούκαρις δυσκόλως θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀπομακρυνθῇ ἐκ τῆς θέσεώς του μετὰ τὴν ζωὴν του, καὶ ὅτι ἐπεθύμει ν' ἀκούσῃ τὴν ἐπ' αὐτοῦ γνώμην μου.

«Ὅτε εἶπον ὅτι ἡ ἀποψίς μου θὰ ἦτο ὅπως μὴν ἐναντιωθῇ οὔτε καὶ νὰ βοηθήσῃ, ἀλλὰ θὰ ἔπρεπε ν' ἀφίση τὰ πράγματα ν' ἀκολουθήσουν τὸν δρόμον των, ἐ γ έ λ α σ ε ν ὀλίγον διὰ τοῦτο καὶ δὲν ὠμίλησε περαιτέρω ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου».

Ὁ Παπᾶ Λαμέρνος, παρακολουθῶν ἀπὸ μηνῶν ἴσως τὸν Βαϊράμ Πασᾶ εἰς Μ. Ἀσίαν, θὰ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ, πρὸ τῆς συναντήσεώς του μετὰ τὸν Σουλτᾶνον, διαβεβαιώσεις, αἵτινες διαβιθασθεῖσαι εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν Κονταρῆν νὰ δηλώσῃ ὡς ἄνω εἰς τὸν Schmid ὅτι ὑπῆρχε κίνδυνος διὰ τὴν ζωὴν τοῦ Λουκάρεως, ἥτοι πιθανότης νὰ καταδικάζετο εἰς θάνατον. Δὲν ἀναφέρει ὁ Schmid πότε ἀκριβῶς ἐγένετο ἡ δήλωσις αὕτη, ἀλλ' ἐπειδὴ μόνον ἡμέρας τινὰς βραδύτερον ἐλήφθη νεωτέρα ἐπιστολὴ τοῦ Παπᾶ Λαμέρνου, ἣν ὁ Κονταρῆς ἀνεκοίνωσεν ἐμπιστευτικῶς εἰς τὸν Αὐστριακὸν πρεσβευτὴν, καθ' ἣν δυσκόλως ὁ Λούκαρις θὰ ἀπέφευγε τὸν θάνατον εἶναι φανερόν ὅτι ἡ ἀρχικὴ σύστασις τῶν Κονταρῆ καὶ Schmid ὅπως ὁ Παπᾶ Λαμέρνος ἀποτρέψῃ τὸν Μ. Βεζύρην νὰ ὠθήσῃ τὰ πράγματα τόσο μακράν, θὰ διεσταυρώθῃ μετὰ τὴν δευτέραν ταύτην ἀνακοίνωσιν, ἣτις φαίνεται γενομένη μετὰ τὴν συνάντησιν τοῦ Σουλτᾶνου μετὰ τὸν Μ. Βεζύρην ἐν Μ. Ἀσίᾳ καὶ νὰ ἐστηρίζετο πάντως ἐπὶ θετικώτερων δεδομένων.

⁴⁴ Χουρμουζάκη: "Ἐνθ' ἄν. Τόμ. 4ος 1882 σ. 685—6.

Τὸ πνεῦμα τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Schmid εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ Κονταρῆ διὰ τὰς ὁδηγίας ἃς ἔδει νὰ διαβιβάσῃ εἰς τὸν Παπαῖ Λαμέρνον καὶ τὸ ἐπακολουθήσαν μειδίωμα τοῦ «Κακοεκβερροίας» εἶναι ἀρκετὰ ἐκφραστικὰ καὶ χαρακτηριστικὰ τῶν σκέψεων καὶ ἀποφάσεών του.

Ἐὰν ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Schmid ἡ ἐπιφυλακτικότης τῆς διπλωματικῆς φρασεολογίας ἀποκαλύπτεται ὄχι μόνον ἡ ἔνοχος συνεργασία Schmid καὶ Κονταρῆ καὶ ἡ ἠθικὴ εὐθύνη ἀμφοτέρων, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἡ σπουδαιότης τῆς πρωτοβουλίας καὶ δράσεως τοῦ Αὐστριακοῦ πρεσβευτοῦ.

Ἴσως ὁ Κονταρῆς ἐν ἀρχῇ ν' ἀπέβλεπεν μόνον εἰς τὴν ἐκθρόνισιν καὶ ἔξορίαν τοῦ ἀντιπάλου του, γενόμενος ὅμως βαθμηδὸν τυφλὸν καὶ πειθήνιον ὄργανον τῶν Schmid καὶ Σεζύ, ἠναγκάσθη προφανῶς νὰ συμμορφωθῆ μὲ τὰς ἀποφάσεις ἃς οἱ τελευταῖοι οὗτοι, ἴσως καὶ καθ' ὑπερβάσιν τῶν ὁδηγίων τῶν οἰκείων ἀρχῶν εἶχον πρὸ καιροῦ λάθει διὰ τὴν ἐξόντωσιν τοῦ Πατριάρχου.

Ὁ Schmid ⁴⁵ ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1649 πρὸς ἀνάγειν τῆς μετὰ τῆς Πύλης συνθήκης, εἶχε πρὸς τοῖς ἄλλοις διαπιστευτήρια καὶ παρὰ τῷ τότε Οἰκουμηνικῷ Πατριάρχῃ Παρθενίῳ τῷ Β', ὅστις εἶχε καλλιεργήσει ἐξαιρετικὰς φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας. Ἐν τούτοις παρὰ τὴν τακτικὴν ταύτην «ἀδυσώπητος τοῦ Καθολοκισμοῦ μερίς» ⁴⁶ ἐπέτυχεν τὸ 1650 τὴν ἔξορίαν καὶ θάνατόν του ὑπὸ τὰς ἰδίας περίπου συνθήκας ὅπως πρὸ δωδεκαετίας διὰ τὸν Λούκαριν ⁴⁷.

Κατὰ τὴν πολυτάραχον περίοδον τῶν ἐξ πατριαρχιῶν τοῦ Λουκάρως οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Βενετίας ἐτήρησαν μᾶλλον στάσιν ἐπιφυλακτικὴν, καθόσον ἄλλως τε δὲν ἦσαν πάντοτε σύμφωνοι μὲ τὸ Βατικανόν, οὔτε καὶ μὲ τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Αὐστρίας. Ὅταν ὅμως ὁ Αὐστριακὸς πρεσβευτὴς Schmid, ὑποστηρίζων ἀναφανδὸν καὶ συνεχῶς τὸν Κονταρῆν, κατάρθωσε νὰ ἐπισκιάσῃ τὴν ἐπιρροὴν τῶν πρεσβευτῶν Ἀγγλίας καὶ Ὁλλανδίας, ὁ Μπάύλος Contarini ⁴⁸ ἀπεπειράθη νὰ παίξῃ πρωτεῦον μέρος καὶ παρουσίασε μετ' ἐπιτυχίας ἴδιον ὑποψήφιον εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον, τὸν Κρηῖτα Ἀθανάσιον Πατελάριον ἐκ τῶν φανατικωτέρων ἀντιπάλων τοῦ Λουκάρως, δι' ὃν ὁ Μελέτιος Παντόγαλος ἔγραψεν ὅτι: ⁴⁹.

«Ταύτην μόνον τὴν βάτον ἡ τῆς Κρήτης ἐξέδωκεν ἄμπελος».

Ἴσως νὰ ἦτο ὑπερβολικὴ ἡ κρίσις αὕτη διότι ὁ Πατελάριος δὲν

⁴⁵ Hammer: "Ενθ' ἀν. Τόμ. Χ. σ. 227.

⁴⁶ Παπαρρηγοπούλου: "Ενθ' ἀν. Τόμ. Ε'. σ. 69.

⁴⁷ Α. Κομνηνός Ὑψηλάντης: "Ενθα ἀν. σ. 192.

⁴⁸ Σεμνόζ: "Ενθ' ἀν. σ. 101.

⁴⁹ Legrand: Bibl. Hellén. Τόμ. Δ'. σ. 441.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΑΤΕΛΑΡΙΟΣ
Οἰκουμενικός Πατριάρχης (1633, 1634, 1651).

ἔστερεῖτο μορφώσεως⁵⁰ οὐδὲ σχετικοῦ πατριωτισμοῦ ἀφοῦ ἐν τέλει ἀπειποιήθη νὰ ὑπογράψῃ τὸν ὄρον λατινικῆς πίστεως.

Ἐλαχίστας σχετικῶς ἔχομεν πληροφορίας ἐπισήμους διὰ τὴν στάσιν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβειῶν τῆς Πολωνίας καὶ Ἰσπανίας. Συνεπεῖα τῆς γνωστῆς ἐν Πολωνίᾳ δράσεως τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου, εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι αἱ σχέσεις του μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Βασιλέως Σιγισμόνδου τοῦ γ' πᾶν ἄλλο ἦσαν ἢ φιλικαί. Ὁ Πολωνὸς πρεσβευτῆς, Χριστόφορος Σβαράσκυ⁵¹, κατήγγειλε τὸν Λούκαριν εἰς τὴν Τουρκικὴν κυβέρνησιν, ὅτι προσεπάθησε νὰ παρεμποδίσῃ τὴν συνεννόησιν Πολωνίας καὶ Ρωσσίας, καὶ ὅτι συνεβούλευε τὸν Τσάρον νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Πολωνίας. Ὁ Λούκαρις ἀπήτησεν ὅτι πράγματι εἶχε προβῆ εἰς παρόμοιον διάθημα κατόπιν συνεννοήσεως μὲ τὸν προηγούμενον Μέγαν Βεζύρη. Κατὰ τὸν Σεζύ, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1621 ὁ Λούκαρις, τῇ μεσολαθῆσει τοῦ Χάγα, προσεπάθησε νὰ παρεμποδίσῃ τὴν συνεννόησιν τῆς Ρωσσίας καὶ Πολωνίας⁵². Πιθανώτατα ὁ Πατριάρχης ἐφρόνει ὅτι τὸ μελλοντικὸν συμφέρον τοῦ Ἔθνους ἀπήτει ὅπως ἡ Ὁρθόδοξος Ρωσσία μείνῃ μακρὰν τῆς ἐπιρροῆς τῆς Πολωνίας. Ὁ Δὸμ Γκεπαῖν⁵³ δὲν διστάζει νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν Λούκαριν ὡς τρομερὸν ἐχθρὸν τῆς Πολωνίας, καὶ νὰ τὸν θεωρήσῃ ὡς τὸν κυριώτερον συντελεστήν τοῦ ἐναντίον τῆς Πολωνίας συνασπισμοῦ Ρωσσίας, Σουηδίας καὶ Τουρκίας.

Ἄφ' ἑτέρου ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς Creasy⁵⁴ χαρακτηρίζει τὴν Πολωνίαν ὡς τὸν μεγαλύτερον ἐξωτερικὸν ἐχθρὸν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἐπὶ Μουράτ τοῦ δ', ὅστις μολονότι ἐθεώρησε πλεον ἐπέγουσαν τὴν ἐδραίωσιν τῶν ἀνατολικῶν συνόρων τοῦ Κράτους του δὲν ἔπαυσε νὰ φρονῇ ὅτι ἡ Πολωνία ἦτο ὁ πλεον ἐπικίνδυνος ἐν Εὐρώπῃ ἐχθρὸς του. Νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ τονισθῇ ἢ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου συνταύτισις τῶν βλέψεων τοῦ Σουλτάνου καὶ Λουκάρεως.

Ὁ Πάπας Οὐρβανὸς ὁ η' (ἐκ τῆς Φλωρεντινῆς οἰκογενείας Βαρθερίνη), συγχαίρων τὸν Κονταρῆν καὶ ἐνθαρρύνων αὐτὸν εἰς τὸν ἐναντίον τοῦ Λουκάρεως ἀγῶνα ἔγραφεν ὑποσχόμενος προστασίαν καὶ βοήθειαν καὶ ἐκ μέρους τοῦ Βασιλέως τῆς Ἰσπανίας.⁵⁵

Δὲν εὔρομεν ἐν Παρισίοις ἐπίσημα ἔγγραφα διὰ τὴν μορφήν καὶ σπουδαιότητα τῆς βοήθειας τοῦ Βασιλέως Φιλίππου τοῦ δ'. Ἴσως διότι δὲν ὑπῆρχον εἰσέτι ἐν Κωνσταντινουπόλει μόνιμοι Ἰσπανοὶ πρεσβευταὶ

50 Σάθα: Μέσ. Βιβλ. Τόμ. Γ'. σ. 485.— Μ. Γεδεών: Πατρ. Πίνακες σ. 559—580.— Neale: Hist. Holy East. Church, 1850, Vol. IV. σ. 439.— Hofmann: "Ενθ' ἄν. σ. 96—8.— Le Quien. Oriens Christianus. 1740. Vol. I. p. 334.

51 Σμῖθ: Collectanea, σ. 82.

52 Μπέλμοντ: "Ενθ' ἄν.

53 St. Josaphat, σ. 345—348.

54 Creasy: History of the Ottoman Turks. London 1854. Vol. I, 394—413.

55 Τριβιέ: "Ενθ' ἄν. σ. 29.

λόγω τῆς ἀπαιτήσεως τοῦ Ἰσπανοῦ Βασιλέως ὅπως ὁ ἀντιπρόσωπός του προηγείται ὄλων τῶν ἄλλων πρεσβευτῶν καὶ ἔχει ὑπὸ τὴν προστασίαν του ὅλας τὰς ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ Καθολικὰς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς Ἁγίους τόπους. Οὐχ' ἦττον λόγῳ τῆς στενῆς φιλίας τοῦ Πάπα Οὐρβανοῦ τοῦ η' μετὰ τοῦ Ἰσπανοῦ ἡγεμόνος, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι εἰς ὠρισμένας περιστάσεις θὰ παρέσχε τὴν ὑποστήριξίν του.

Τὸ κεφάλαιον τῶν σχέσεων τοῦ Λουκάρεως μετὰ τῶν Καθολικῶν Δυνάμεων θὰ ἦτο, νομίζομεν, ἑλλιπὲς ἐὰν χάριν ἱστορικῆς ἀκριβείας δὲν ἐγένετο μνεῖα περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Χόφμαν⁵⁶ πρό τινων ἐτῶν δημοσιευθείσης αὐτογράφου ἐπιστολῆς τοῦ Λουκάρεως ἀπὸ 28ης Ὀκτωβρίου 1608, ὡς Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, πρὸς τὸν Πάπαν Παῦλον τὸν ε'.

Τὴν ἐν λόγῳ ἐπιστολὴν εὔρε πρό τινων ἐτῶν εἰς τὸ μυστικὸν ἀρχεῖον τοῦ Βατικανοῦ ὁ σοφὸς βιβλιοθηκᾶριος Σεβ. Α. Μερκάτη, καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Χόφμαν, ὅστις καὶ ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ ἔργον του μετὰ τοῦ κειμένου αὐτῆς καὶ φωτογραφικὴν ἀναπαράστασίν της⁵⁷.

Ὁ αἰόδιμος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος ἐπεσφράγισε τὰς περὶ Λουκάρεως σοφὰς μελέτας του διὰ τῆς δημοσιεύσεως εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἐκκλησία»⁵⁸ ἐπικαίρου ἀρθροῦ, ἐν ᾧ μνεῖαν ποιούμενος περὶ τῆς προμνησθείσης ἐπιστολῆς, προσθέτει τάδε:

«Πάντως πρόκειται περὶ πλαστῆς ἐπιστολῆς, δευτέρας ψευδο-λουκαρείου ὁμολογίας».

Τὴν αὐτὴν γνώμην ἐκφέρει καὶ ὁ Σεβ. Ἰεζεκιήλ⁵⁹.

Ἀφ' ἐτέρου δ' ὁ διαμαρτυρόμενος ἱερεὺς Μπέλμοντ⁶⁰, μελετήσας ἐσχάτως μετ' ἀντικειμενικότητος καὶ ἀμεροληψίας τὸ ζήτημα, ἀποφαίνεται ὅτι:

«Nous n'avons pas à faire à des copies, mais à un manuscrit authentique, signé Cyrille Lucaris. Il n'y a aucun doute: l'écriture et la signature sont bien du Patriarche».

Προσθέτει δὲ κατωτέρω:

Cyrille a bien essayé de se rapprocher de l'Eglise Catholique, peut-être par opportunité, plutôt que par conviction. Ce qui est certain, c'est que sa pensée religieuse a évolué. Il en fait l'aveu lui-même dans une lettre écrite d'Egypte en 1618 à Marc Antoine de Dominis, ancien évêque de Spalato, converti au protestantisme».

⁵⁶ Χόφμαν: "Ἐνθ' ἄν. σ. 14—5.

⁵⁷ Χόφμαν: "Ἐνθ' ἄν. σ. 44—6.

⁵⁸ Χρυσ. Παπαδοπούλου: Περιοδικὸν «Ἐκκλησία» ἀρ. 25—26 σ. 194.

⁵⁹ Ἰεζεκιήλ: Περιοδικὸν «Γ. Παλαμᾶς», ἔτος Κ. Β' τεύχ. Η'—Θ' σ. 262.

⁶⁰ Μπελμόντ: "Ἐνθ' ἄν. Ἡ μελέτη αὕτη πρόκειται νὰ δημοσιευθῇ εἰς τὸ περιοδικὸν «Εἰρηνικόν».

Τὸ ζήτημα εἶναι ὁμολογουμένως ἐκτάκτως λεπτόν, καὶ ἡ διαχείρισις του, ἔστω καὶ ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τὴν πολιτικὴν του ἀποψιν, δυσχερὴς ἀκόμη καὶ δι' ἓνα λαϊκόν.

Δὲν εἶναι ἄρα γε δυνατὸν νὰ ἐξετασθῇ ὑπὸ ποίας συνθήκας καὶ περιστάσεις ἐγένετο ἡ ἐν λόγῳ ἔκκλησις τοῦ Λουκάρεως ἐξ Ἀλεξανδρείας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ σταδίου του, καὶ ἐὰν δὲν εἶχε σχέσιν μὲ τὸ διάθημά του πρὸς τὸν Βασιλέα Λουδοβίκον τὸν ιγ' ⁶¹, πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς προστασίας τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῶν Ὀρθοδόξων Ἀνατολῆς, ὅπερ δὲν ἔτυχεν τῆς προσδοκουμένης ὑποδοχῆς;

Ἀποκλείεται ἄρα γε νὰ υποθέσωμεν ὅτι λόγῳ πολιτικῆς σκοπιμότητος, ἐν μέσῳ δυσχερεστάτων περιστάσεων, ὁ πρακτικὸς νοῦς τοῦ Λουκάρεως ἐσκέφθη — ἐσφαλμένως ἴσως — ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ διὰ τὸ Ἔθνος μίαν σημαντικὴν ὑποστήριξιν διὰ συνεννοήσεως μὲ τὸν Καθολικισμὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας;

Δὲν πρέπει δὲ ν' ἀναλύωμεν τὰ βαθύτερα αἴτια τῶν ἐλιγμῶν τῆς πολιτικῆς του, τῶν ἐκάστοτε διαθημάτων του, καὶ αὐτῶν ἀκόμη, ὡς μὴ ὄφειλε, τινῶν ἐκ τῶν δηλώσεών του, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐξαιρετικῶν συνθηκῶν καὶ ἐκτάκτως κρισίμων περιστάσεων ὑφ' ἃς, περισσότερον ὡς πολιτικός, παρὰ ὡς κληρικός, ἦτο ἠναγκασμένος νὰ δράσῃ;

Πάντως ἐφ' ὅσον διαλύονται τὰ σκότη τῶν θρησκευτικῶν προκαταλήψεων, καθίσταται δὲ δυνατὴ ἡ ἐν ἀμεροληψίᾳ ἐξέτασις τῶν γεγονότων, θὰ προέξῃ εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις πλέον ἢ ποτὲ φαινιῆ ἡ μεγάλη φυσιογνωμία τοῦ Λουκάρεως, διότι εἶπερ τις καὶ ἄλλος ἐτίμησε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Ἔθνος του, δι' ὃ ἐμόχθησε καὶ ἐμαρτύρησε.

⁶¹ Ἀρχεολογία: Mémoires de la reine Christine de Suède 1751, Vol. I. σ. 486 καὶ παρὰ Τριβιέ σ. 66.

ΟΛΙΓΑ ΤΙΝΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ
ΤΩΝ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

«Ὁ Ἐκλαμπρότατος Ἀφέντης Κορνήλις Ἄγας, Πρέσβυς καὶ Ἐλτζῆς τῶν Γαληνοτάτων καὶ κραταιοτάτων Στάτων Γενεράλων, εἰς ταύτην τὴν μεγάλην Πόρταν τῆς Βασιλείας Κωνσταντινουπόλεως, ἔχοντας μετ' ἐμοῦ ἕκπαλαι φιλίαν καθαρὰν καὶ ἄδολον, καθὼς εἶναι συνήθεια εἰς τιμημένα πρόσωπα, καὶ διὰ καλωσύνην του ἔχοντας εὖνοιαν κατὰ Θεὸν πρὸς ἡμᾶς, δὲν ἔλειπε εἰς κάθε μας συμφορὰν νὰ ἡμᾶς δείχνη τὴν ἀγάπην του».

Οὕτως ἐκφράζεται ὁ Λούκαρις περὶ τοῦ φίλου του πρεσβευτοῦ τῶν Γενεράλων Στάτων, δηλ. τῆς Ὀλλανδίας, Κορνηλίου Χάγα εἰς τὸ Πατριαρχικὸν Γράμμα ὅπερ ἐκ Ρόδου ἐξόριστος ἀπηύθυνε τῇ 30 Δεκεμβρίου 1635 εἰς τὸ ποίμνιόν του ¹.

Ὁ διατρέχων τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Λουκάρεως καὶ τὴν τοῦ Χάγα ² δὲν δύναται ἢ μετὰ συγκινήσεως νὰ διαπιστώσῃ τὴν ἄδολον πράγματι φιλίαν, βαθὺν σεβασμὸν καὶ ξεροχον ἐκτίμησιν, ἦν ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ὀλλανδίας ἔτρεφε πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Πατριάρχου ἀδιαπτώτως ἐπὶ τριάκοντὰ ἕξ ὅλα ἔτη (1602 — 1638). Ὁ Χάγα διετέλει πρεσβευτῆς τῶν Γενεράλων Στάτων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ τοῦ 1612, ἐγνώριζεν ὅμως τὸν Λούκαριν ἀπὸ τοῦ 1602, ὅτε, περιηγούμενος τὴν Ἀνατολήν, μετέβη εἰς Ἀλεξάνδρειαν ³.

Ὅταν ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ Σουλτάνου Ἀχμέτ τοῦ α', ἐγένετο δεκτὸς μετ' ἐξαιρετικῶν τιμῶν, διότι τότε ἡ Πύλη ἤρχισεν ἐγκαινιάζουσα νέαν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν ἔναντι τῶν Δυνάμεων τῆς Δύσεως. Ἐνῶ μέχρι τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ 15Τ', αἰῶνος εἶχε μόνον μετὰ τῆς Γαλλίας σύμβασιν διομολογήσεων καὶ ἐμπορικῶν

¹ Παρὰ Χόφμαν: "Ἐνθ' ἀν. σ. 99 — 100.

² Παρὰ Αἴμπον: "Ἐνθ' ἀν. καὶ Legrand Bibl. Hell. Τόμ. Δ'. 12'.

³ Αἴμπον: "Ἐνθ' ἀν. σ. 127 — 9. Ὁ Λούκαρις εἰς τὴν ἀπὸ 30 Μαΐου 1612 ἐπιστολήν του ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν ἐν Χάγῃ Wytenbogant, ἐκθέτει ὑπὸ ποίας συνθήκας εἶχε γνωρίσει πρὸ δεκαετίας τὸν Χάγα, καὶ πῶς ἔκτοτε ἡ φιλία των διετηρήθη καὶ ἐστερεώθη. Σημειωτέον, ὅτι ὁ Λούκαρις ἦτο τότε Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας.

συναλλαγῶν, ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 12' αἰῶνος ἤρχισεν ἐπιζητοῦσα τὴν σύναψιν παρομοίων συμβάσεων καὶ μετ' ἄλλων Δυνάμεων.

Ὁ Χάγα, ἐντὸς τοῦ πρώτου ἔτους τῆς πρεσβευτικῆς του δράσεως, κατάρθωσε νὰ συνάψῃ μετὰ τῆς Πύλης, διὰ πρώτην φοράν, ἐμπορικὴν σύμβασιν, ἐξασφαλίζουσαν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ὀλλανδικοῦ ἐμπορίου ἐν Ἀνατολῇ. Ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον Μουράτ ὁ δ', ὁ Χάγα εἶχεν ἤδη ὑπερδεκαετῆ πείραν τῆς ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ καταστάσεως, καὶ ἰδιαιτέρως τῆς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, ὡς καὶ τῶν ἐνεργειῶν τῶν Καθολικῶν Δυνάμεων. Ὁ Ἀὔμὸν παρέχει⁴ θαυμασίαν περιγραφὴν τῶν προσόντων καὶ ἰκανότητος τοῦ Χάγα.

«Un ambassadeur de premier ordre, dont le grand et merveilleux esprit embrassait tout histoire, philosophie, jurisprudence, politique...».

Τονίζει δὲ ἰδιαιτέρως τὴν ἐκτίμησιν ἣν Μουράτ ὁ δ' ἔτρεφε πρὸς αὐτόν:

«Pendant tout le temps de son séjour à Constantinople le Grand Seignuer le faisait venir dans son conseil, pour l'entendre opiner et profiter de ses avis, qui étaient toujours accompagnés d'une grande lumière et d'une parfaite sagesse»⁵.

Ἡ ἐπιρροή αὕτη τοῦ Ὀλλανδοῦ πρεσβευτοῦ ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Μουράτ δύναται, ὡς θὰ ἀναφέρωμεν εἰς προσεχὲς κεφάλαιον, νὰ ἐξηγήσῃ πολλὰ γεγονότα τῶν πατριαρχιῶν τοῦ Λουκάρεως ἔτι δὲ καὶ ἀπόψεις τινὰς τῆς τακτικῆς του.

Ὁ Πατριάρχης, ὅστις τὸν ἀποκαλεῖ εἰς τὴν πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Σουηδίας Γουσταῦον Ἀδόλφον τὸν β' ἐπιστολὴν του ἀπὸ 11 Ἰουλίου 1632 «ἀληθῆ στρατιώτην τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, μοχθοῦντα διὰ τὴν δόξαν τῆς Ἐκκλησίας» τὸν ἐθεώρει ὡς τὸν κυριώτερον σύμβουλόν του, καὶ μεσάζοντα διὰ τὰς διπλωματικὰς σχέσεις του.

Παρὰ τὰς ἀπογοητεύσεις ἃς εἶχον ἀμφότεροι, ὁ μὲν Χάγα διότι δὲν ἐπραγματοποιήθησαν τὰ σχέδιά του, ὁ δὲ Λούκαρις διότι ἔβλεπε τὸν φίλον του ἐπιμένοντα εἰς ἰδέας ἀντιθέτους μὲ τὰς ἐνδομύχους σκέψεις του, ἔμειναν μέχρι τέλους στενωτάτα συνδεδεμένοι.

Τὴν πιστοτέραν ὁμῶς ἐκτίμησιν τῶν ἐκδουλεύσεων τοῦ Χάγα ὑπὸ τοῦ Λουκάρεως εὐρίσκομεν εἰς τὸ προμνησθὲν ἐκ Ρόδου Πατριαρχ. Γράμμα του:

«Εἰς εἶδησιν πάντων μὲ τὸ ἴδιόν μας χέρι γράφομεν καὶ ρωμαϊκὰ καὶ φράγγικα, καὶ πᾶσιν ἀπανταχοῦ δηλοποιούμεν καθὼς θέλομεν νὰ εἶναι φανερόν καὶ γνωστὸν τοῖς πᾶσιν μικροῖς καὶ μεγάλοις...».

⁴ Αἴτιον: "Ενθ' ἀν. σ. 22—23.

⁵ Αὐτόθι, σ. 24—5. Λεπτομερὴς περιγραφὴ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Χάγα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Ἀδριανουπόλει ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου.

Μετά τὸν ἐκφραστικὸν τοῦτον πρόλογον προσθέτει ὅτι:

«Ἐτζη εἶναι ἡ ἀλήθεια ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὅτι ὅλοι ἐγνώριζαν καὶ χωρὶς τὴν βοήθειαν τῆς Ἐκλαμπρότητός του, ἀπὸ πολλοῦ ἠθέλεν εἶναι τὸ Πατριαρχεῖον μας καὶ ἡ Ἐκκλησία μας ἀφανισμένη καὶ χαλασμένη».

Βεβαίως, ὑπὸ τινὰς ἐπόψεις, δὲν ἦσαν ἐντελῶς ἀνιδιοτελεῖς αἱ φιλικαὶ ὑπηρεσίαι τοῦ Χάγα· ἀλλ' ἄνευ τῆς ὑποστηρίξεώς του, ὁ Λούκαρις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξουδετερώσῃ τὰς ἐνεργείας τῶν ἀντιπάλων του.

Σημαντικὴν δὲ συμβολὴν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Χάγα παρέσχεν ὁ ἐπὶ ὀκταετίαν (1628 — 1636) ὑπηρετήσας παρ' αὐτῷ ὡς ἐφημέριος τῆς πρεσβείας Ἐλβετὸς θεολόγος Ἀντώνιος Λεγῆρος⁶ (1594 — 1661), γνόστης τῆς Ἑλληνικῆς, συνδεθεὶς δὲ στενῶτατα μετὰ τοῦ Λουκάρεως, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ σωζόμεναι εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Γενεύης αὐτόγραφοι πρὸς αὐτὸν ἐπιστολαὶ τοῦ Πατριάρχου.

«Εἶναι τόσον ἐπιδέξιός καὶ ἰκανός, ὥστε ἀμφιβάλλω ἐὰν διὰ τὸ καλὸν τοῦ τόπου αὐτοῦ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ εἰς ὄλην τὴν Χριστιανωσύνην ἄλλο πρόσωπον καταλληλότερον, κατέχον τὴν ἀγάπην καὶ ἐκτίμησιν ὄλων».

Ἐγραψε περὶ τοῦ Λεγῆρου ὁ Χάγα εἰς τὸ Συμβούλιον Γενεύης⁷.

Μετὰ τοῦ Λεγῆρου ἐτήρουν ἀλληλογραφίαν ὄχι μόνον ὁ Γεράσιμος Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, Θεοφάνης Πατριάρχης Ἱεροσολύμων⁸, καὶ ὁ Ἐφέσου Μελέτιος Παντόγαλος, ἀλλὰ καὶ ὁ Μητροφάνης Κριτόπουλος⁹, καὶ ὁ χρηματίσας Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἀθανάσιος ὁ Πατελάριος¹⁰.

Ἐκ τῶν βιογράφων τοῦ Λουκάρεως τόσον οἱ ἡμέτεροι ὅσον καὶ οἱ Καθολικοὶ θεωροῦν τὸν Λεγῆρον ὡς τὸν «χειρίστον τῶν συμβούλων του».

Ὁ J. M. Neale ἐκφράζει τὴν λύπην του διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου μεγάλην ἐπιρροὴν τοῦ Λεγῆρου. Πολλοὶ διαμαρτυρόμενοι συγγραφεῖς ὑπαινίσσονται ὅτι, παρὰ τὴν ἐπιδεξιότητά του, ἀπέτυχεν εἰς τὴν ἀποστολήν του, διότι δὲν ἠδυνήθη νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἔνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι, τόσον μετὰ τοῦ Χάγα ὅσον καὶ μετὰ τοῦ Α. Λεγῆρου, ὁ Λούκαρις, εἶχε σχεδὸν καθημερινὴν ἐπικοινωνίαν οἰκειοτάτου καὶ φιλικωτάτου χαρακτῆρος.

Ὁ Πατριάρχης διέμενεν συχνά, ἐνίοτε δὲ καὶ μῆνας ὀλοκλήρους, ὡς

⁶ Aymon: Ἐνθ' ἄν. σ. 10 — 11. — Neale: Ἐνθ' ἄν. Τόμ. Δ'. σ. 433.

⁷ Legrand: Bibl. Hellén. Τόμ. Δ'. 12' σ. 379.

⁸ Αὐτόθι, σ. 427.

⁹ Bibl. Hellén. Τόμ. Δ'. 12' σ. 419.

¹⁰ Αὐτόθι, σ. 407.

ΚΑΡΟΛΟΣ Ο Α΄.
Βασιλεύς τῆς Ἀγγλίας.

συνέβη κατά τὰς ἀρχὰς τοῦ 1637¹¹, εἰς τὴν Ὀλλανδικὴν πρεσβεΐαν, παρευρίσκετο εἰς τὰς ἐπισήμους τελετάς της, καὶ συχνὰ εἰς τὰς ἰδιωτικὰς ὑποδοχὰς τῆς πρεσβεΐρας, ἥτις συνεμερίζετο τὴν ἀγάπην καὶ σέβας τοῦ συζύγου της πρὸς τὸν μεγαλόνουν Ἐθνάρχην.

Ἀφ' ἐτέρου δ' ὁ Λούκαρις ἐφιλοξένει ἐνίοτε τὸν πρεσβευτὴν, τὴν οἰκογένειάν του καὶ τὸν Λεγῆρον εἰς τὸ συμπαθὲς καὶ προσφιλές του ἐνδιαίτημα, τὸ μοναστήριον τῆς νησίδος τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου. Ὁ δὲ Λεγῆρος καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, περὶ τὰ τέλη τοῦ 1636, ἐξηκολούθησε χαίρων τῆς ἰδιαίτερας τοῦ Πατριάρχου ἐμπιστοσύνης.

Διὰ ν' ἀντιληφθῶμεν ὅμως τὰ βαθύτερα ἐλατήρια καὶ τὴν σημασίαν τῶν σχέσεων τοῦ Λουκάρεως μετὰ τοῦ Ὀλλανδοῦ πρεσβευτοῦ καὶ τοῦ Λεγῆρου, πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὄχι μόνον τὴν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τότε πολιτικὴν κατάστασιν, ἀλλὰ καὶ τὸ σύνολον τῆς ἐν Εὐρώπῃ διπλωματικῆς, τὴν σπουδαιότητα τῆς συμμετοχῆς τῆς Ὀλλανδίας εἰς τὴν μεταρρυθμιστικὴν κίνησιν, τὴν ἰσχυράν της θέσιν καὶ ἐπιρροὴν ἐν Ἀνατολῇ καὶ τὰ μέσα ἅτινα διέθετε πρὸς καταπολέμησιν τῆς Καθολικῆς προπαγάνδας.

Εἶναι περιέργον ὅτι καὶ οἱ φιλικῶς ἀκόμη διακείμενοι πρὸς τὸν Λούκαριν ξένοι, παρορῶσι τὰς συνθήκας ταύτας. Οὕτως ὁ Grotius κατακρίνων τὸν Πατριάρχην γράφει¹².

«Je m'afflige de voir qu'il a été dirigé par des motifs, non pas théologiques, mais purement extérieurs et politiques».

Ἀφ' ἐτέρου δ' ὁ Μπέλμοντ¹³, προσπαθῶν νὰ ἐξακριβώσῃ τὰς πραγματικὰς πεποιθήσεις τοῦ Λουκάρεως, καὶ ἀδημονῶν διὰ τὴν φαινομενικὴν ἀστάθειάν των, ὑποθέτει ὅτι:

«Cet homme avait probablement le génie de la combinaison, mais ce n'est pas ce génie qui fait les réformateurs... C'est son habileté toute humaine qui a empêché le Patriarche d'être un réformateur de son Eglise».

Ἀλλὰ μήπως ὁ Λούκαρις ἦτο μόνον κληρικὸς ἄνευ καθηκόντων καὶ εὐθυνῶν πολιτικῆς φύσεως, δυνάμενος νὰ δράσῃ ἐλευθέρως ἐπὶ τοῦ καθαρῶς πνευματικοῦ πεδίου, ἢ συγχρόνως καὶ πρὸ πάντων ἀρχηγὸς τοῦ ὑποδούλου καὶ ἐν καταπτώσει τότε εὕρισκομένου Ἔθνους του, κηδεμῶν καὶ ἀντιλήπτωρ αὐτοῦ ἐν μέσῳ δυσχερεστάτων περιστάσεων. Ὑπεύθυνος διὰ τε τὸ παρὸν καὶ μέλλον αὐτοῦ;

11 Δοσιθέου: Ἱστ. Πατρ. Ἱεροσ. ΙΑ' σ. 1170 «Κρυβεῖς δὲ ὁ Κύριλλος παρὰ τῷ πρέσβει Φιαμέγκω». — Neale: Hist. Holy East Church. 1850 Vol. IV. σ. 449.—

«On his arrival at Consple he took up his abode in the house of the Dutch Ambassador».

12 Grotius: *Votum per pace Ecclesia* 1642, καὶ παρὰ Τριβιᾶ ἐνθ' ἄν. σ. 99.

13 Μπέλμοντ: Ἐνθ' ἄν.

Νομίζομεν ὅτι καὶ οἱ ἀντικειμενικώτερον κρίνοντες τὴν δρᾶσιν τοῦ Λουκάρεως ξένοι δὲν λαμβάνουν ἐπαρκῶς ὑπ' ὄψιν τὸ σύνολον τῶν συνθηκῶν καὶ τὴν ἔκτακτον χρησιμότητα τῆς πολυταράχου εἰκοσιπενταετίας, καθ' ἣν εἶτε ὡς Πατριάρχης ἐν Φαναρίῳ εἶτε κατὰ περιόδους ὡς πολιτικός ἐξόριστος εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου μετὰ θαυμαστῆς ὑπομονῆς, δεξιότητος καὶ θάρρους εἰργάσθη ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἐκκλησίας.

Αἱ ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι, οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι, αἱ ραδιουργίαι καὶ αἱ ἀντιζηλίαι τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ἡ ἀστάθεια τῶν Ἀρχόντων, αἱ συχναὶ ἐπαναστάσεις καὶ ἡ συνεπεία ὄλων τούτων οἰκονομικὴ ἐξάντλησις¹⁴, εἶχον δημιουργήσει διὰ τὴν Αὐτοκρατορίαν ἐκτάκτως κρίσιμον κατάστασιν, ἣτις μοιραίως ὤθει καὶ τὸ Ἔθνος εἰς τὸν κατήφορον τῆς πνευματικῆς καταπτώσεως, πενίας καὶ διασπάσεως τῆς ἐνότητός του.

Ἐὰν ὡς ἀναφέρουν οἱ Τοῦρκοι ἱστορικοὶ καὶ βεβαιοῖ καὶ ὁ Χάμμερ ἡ δραστηριότης καὶ στρατιωτικὴ ἰκανότης τοῦ Μουράτ δ' συνεκράτησαν τὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ παρημποδίσαν τὴν περαιτέρω ἐξασθένησίν της, εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι καὶ ὁ πατριωτισμὸς καὶ πολιτικὴ δεινότης τοῦ Λουκάρεως διεφύλαξαν τὴν ἐνότητα τοῦ Ἔθνους καὶ ἔβηκαν τὰς βάσεις τῆς μετέπειτα ἀναγεννήσεώς του ἥς αἱ πρῶται ἐνδείξεις δὲν ἐθράδυναν νὰ ἐκδηλωθῶσιν μετὰ τινα ἔτη διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Παναγιώτη Νικοσίου ἐγκαινισθείσης νέας ἐθνικῆς περιόδου.

Μετὰ τῆς Ἀγγλίας εἶχεν ἤδη συνάψει σχέσεις ὁ Λούκαρις ἀπὸ τοῦ 1916, ὅποτε δι' ἐκκλήσεώς του πρὸς τὸν Βασιλέα Ἰάκωβον τὸν α' καὶ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Κανταβριγίας Ἄββοτ, εἶχεν ἐπιτύχει τὴν γνωστὴν ἀποστολὴν Μητροφάνους Κριτοπούλου εἰς Ἀγγλίαν συνεδέθη ὁμως ἰδιαιτέρως μετὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγγλοῦ πρεσβευτοῦ Sir Thomas Roe¹⁵ (1580—1644), φίλου τοῦ τε Ἄββοτ καὶ τοῦ Χάγα. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀποστολῆς του (1621—1628) ὁ Sir Thomas Roe παρέσχεν ἀμέριστον τὴν ὑποστήριξίν του εἰς τὸν Λούκαριν εἰς ὅλα τ' ἀναφυέντα ζητήματα, ὅχι μὲ τυπικὴν διπλωματικὴν ἐπιφυλακτικότητα, ἀλλὰ μετὰ ζήλου καὶ ἀγάπης ἀφωσιωμένου φίλου καὶ θαυμαστοῦ.

Ἰδιαιτέρως δὲ πρέπει ν' ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ Sir Tomas Roe ἠπειλῆσε τῷ 1623 νὰ διακόψῃ τὰς μετὰ τῆς Πύλης διπλωματικὰς σχέσεις ἐὰν δὲν ἐπέστρεφεν ἀσφαλῶς καὶ ταχέως ὁ Πατριάρχης ἐκ τῆς πρώτης εἰς Ρόδον ἐξορίας του¹⁶.

Ὁ Λούκαρις γράφων εἰς τὸν Διοδάτην τὴν 15 Ἀπριλίου 1632, πλέκει θερμὸν ἐγκώμιον τοῦ φίλου του, τὸν ὁποῖον ἀποκαλεῖ «*persona nobi-*

¹⁴ Hammer: Τόμ. VIII. σ. 350.

¹⁵ Neale: Ἐνθ' ἄν. σ. 411 καὶ ἐξ.—Trivier: Ἐνθ' ἄν. σ. 62—66.

¹⁶ Τριβιέ: Ἐνθ' ἄν. σ. 57.

lissima et degnissima» «άνθρωπον πεπροικισμένον υπό τῆς Θείας Προνοίας με πολλὰς ἀρετάς καὶ χαρίσματα».

Δυστυχῶς ὅμως δὲν ἠδυνήθημεν νὰ μελετήσωμεν τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1740 ἐκδοθὲν ἐν Λονδίνῳ ὑπὸ τοῦ Samuel Richardson βιβλίον the Negotiations of Sir Thomas Roe with the Ottoman porte.

Παραθέτομεν τὴν εἰκόνα τοῦ Roe κατὰ φωτογραφικὴν ἀπεικόνισιν ἐκ τῆς προμετωπίδος τοῦ παρὰ τὸ British Museum ἀντιτύπου.

Τελευταίως εἰς τὸ περιοδικὸν «Νέα Σιών» ἤρχισε νὰ δημοσιεύηται ὑπὸ τοῦ Μακ. Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, Κυρίου Τιμοθέου, ἐνδιαφέρουσα μετάφρασις τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Sir Thomas Roe ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἐκ χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης Ὁξφόρδης¹⁷, ἐν τῇ ὁποίᾳ, ὡς ἀναφέρομεν εἰς τὰ σχετικὰ κεφάλαια, εὔρομεν πληροφορίας τινὰς διὰ τ' ἀφορῶντα τὸν Λούκαριν γεγονότα τῆς περιόδου ταύτης.

Ὁ Sir Thomas Roe, χρηματίσας προηγουμένως ἀντιπρόσωπος τοῦ Βασιλέως τῆς Ἀγγλίας παρὰ τῷ αὐτοκράτορι τῶν Μογγόλων, καὶ ἐπισκεφθεὶς πλείστα μέρη τῆς Ἀσίας, ἦτο γνώστης τῆς Ἀνατολικῆς νοοτροπίας, καὶ τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς ἐπιτυχίαν μεθόδων, εἶχε δὲ φιλικωτάτας σχέσεις μετὰ τοῦ Σουλτάνου καὶ συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἀγγλικοῦ ἐμπορίου ἐν Ἀνατολῇ.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ Ρόου ἐστάλη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεώς του εἰς Πολωνίαν, Ρωσσίαν καὶ Βόρειον Εὐρώπην, δὲν ἔπαυσε δ' ἐνδιαφερόμενος εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ Λουκάρως καὶ ἐξηκολούθει μένων ἐνήμερος τῶν ἀφορῶντων τὸν Πατριάρχην παρὰ τοῦ φίλου του Χάγα.

Ὁ Ἐβερσολτ¹⁸ ἀναφέρει ὅτι ὁ Ρόου κατὰ τὴν ἐν τῇ Πόλει διαμονὴν του, ἔδειξε μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὰς Βυζαντινὰς ἀρχαιότητας, καὶ προσεπάθησε μάλιστα ν' ἀγοράσῃ παρὰ τῶν Τούρκων τὰ σωζόμενα τότε ἀκόμη δώδεκα ἀνάγλυφα τῆς Χρυσόπορτας τῶν παρὰ τὴν Προποντίδα χερσαίων τειχῶν τῆς Πόλεως. Ἠγόρασεν ἐπίσης πολλὰ χειρόγραφα ἐκ τῆς ἐν τῇ Μονῇ τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐν Χάλκῃ βιβλιοθήκης τοῦ Πατριάρχου Μητροφάνους (+ 1580) καὶ τὰ ἐδώρησε τῷ 1628 εἰς τὴν Βιβλιοθήκην Ὁξφόρδης^{18α}. Μέσον δ' αὐτοῦ ὁ Λούκαρις ἀπέστειλεν εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Κάρολον τὸν α' τὸν περίφημον Ἀλεξανδρινὸν κώδικα¹⁹.

Κατὰ τὴν μεταξὺ Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως καὶ Levant Company, συμφωνίαν²⁰ ὁ Sir Thomas Roe, τὸ προσωπικὸν καὶ ὁ ἐφημέριος τῆς

17 Νέα Σιών, 1938, τεύχ. Ζ', σ. 387 κ. ἐπ.

18 Constantinople Byzantine et les voyageurs du Levant. Paris 1918, σ. 132.

18α E. Legrand: Jean et Theodore Zygomalas. Paris. 1889. p. 205-7.

19 Neale. Hist. Holy East. Church. Vol. IV. σ. 431, 1850.

20 Hakluyt Society 1893. Early voyages and travels in the Levant (LXXXVII). Pref. Ἡ Levant Co., μετὰ τῆς East India Co., the African Co., the Muscovy Co., ἔθθ-

Πρεσβείας έμισθοδοτούντο υπό τής τελευταίας, τής όποίας πασίγνωστος είναι ή σπουδαιότης διά τήν ανάπτυξιν του 'Αγγλικού έμπορίου.

'Ο άπεσταλμένος τής Levant Company έμπορος William Harebone διωρίσθη τó 1582 πρώτος αντιπρόσωπος τής Βασιλίσσης 'Ελισσάβετ παρά τῷ Σουλτάνῳ Μουράτ τῷ γ'.

'Η 'Αγγλική διπλωματία απέβλεπεν τότε πρό παντός εις 'Ανατολήν, νά υποβοηθήσῃ μίαν πολιτικήν εξέλιξιν δυναμένην νά υπερασπίσῃ τελεσφόρως τά έμπορικά τής συμφέροντα καί άφ' έτέρου άποτρέψῃ ένδεχομένην υπέρισχυσιν τῶν ανταγωνιστῶν τής ίκανήν νά έπηρεάσῃ δυσμενῶς τά έν λόγω συμφέροντά τής.

'Ο διάδοχος του Sir Thomas Roe, πρεσβευτής Sir Peter Wych, δέν έπαυσε μέν νά συνεργάζηται μετά του Χάγα, καί νά παρέχῃ τήν διπλωματικήν του υποστήριξιν εις τόν Λούκαριν, αλλά δέν φαίνεται νά συνεδέετο μετά του Πατριάρχου ώς ό προκάτοχός του ούτε καί νά έλαβε πολύ ένεργόν μέρος εις τά κατά τήν τελευταίαν περίοδον διαδραματισθέντα.

«Κατ' εκείνο του χρόνου ή 'Αγγλία προσήγγισε πρός τήν Λατινικήν 'Εκκλησίαν, ή δ' έν Κωνσταντινουπόλει 'Αγγλική Πρεσβεία, τέως υποστηρίζουσα τόν Λούκαριν, ήρχισεν έγκαταλείπουσα αὐτόν»²³.

Πράγματι είναι πρόδηλον ότι, διά λόγους γενικωτέρας πολιτικῆς κατά τήν τελευταίαν περίοδον, έχαλαρώθη τó πρός τόν Πατριάρχην ένδιαφέρον τής 'Αγγλικῆς πρεσβείας²¹ έν τούτοις ὅμως αί μετά του πρεσβευτου Sir Peter Wych προσωπικαί σχέσεις του Πατριάρχου διετηρήθησαν πάντοτε έξαιρετικῶς φιλικαί. 'Ο Σεζύ εις έπιστολήν του πρός τόν De Chavigny²², αναφέρει ότι τῷ 1635 ό Πατριάρχης έβάπτισε τόν υιόν του 'Αγγλου πρεσβευτου καί τόν ὠνόμασε Κύριλλον.

'Η πολιτική Μουράτ του δ' έτεινεν εις τήν σύσφιγξιν τῶν μετά τής 'Αγγλίας σχέσεων, καί διά τούτο ό Σουλτάνος έξηκολούθησε μετά του Sir Peter Wych²⁴ τās φιλικās σχέσεις ἄς είχε μετά του προκατόχου του.

'Ο Λούκαρις, εις πολλές περιστάσεις, έπωφελήθη έμμέσως τῶν διαθέσεων τούτων του Σουλτάνου.

Αί μετά τής Σουηδικῆς πρεσβείας σχέσεις του Λουκάρεως δέν παρουσιάζουν βεβαίως τó έξαιρετικόν ένδιαφέρον τῶν σχέσεών του μετά

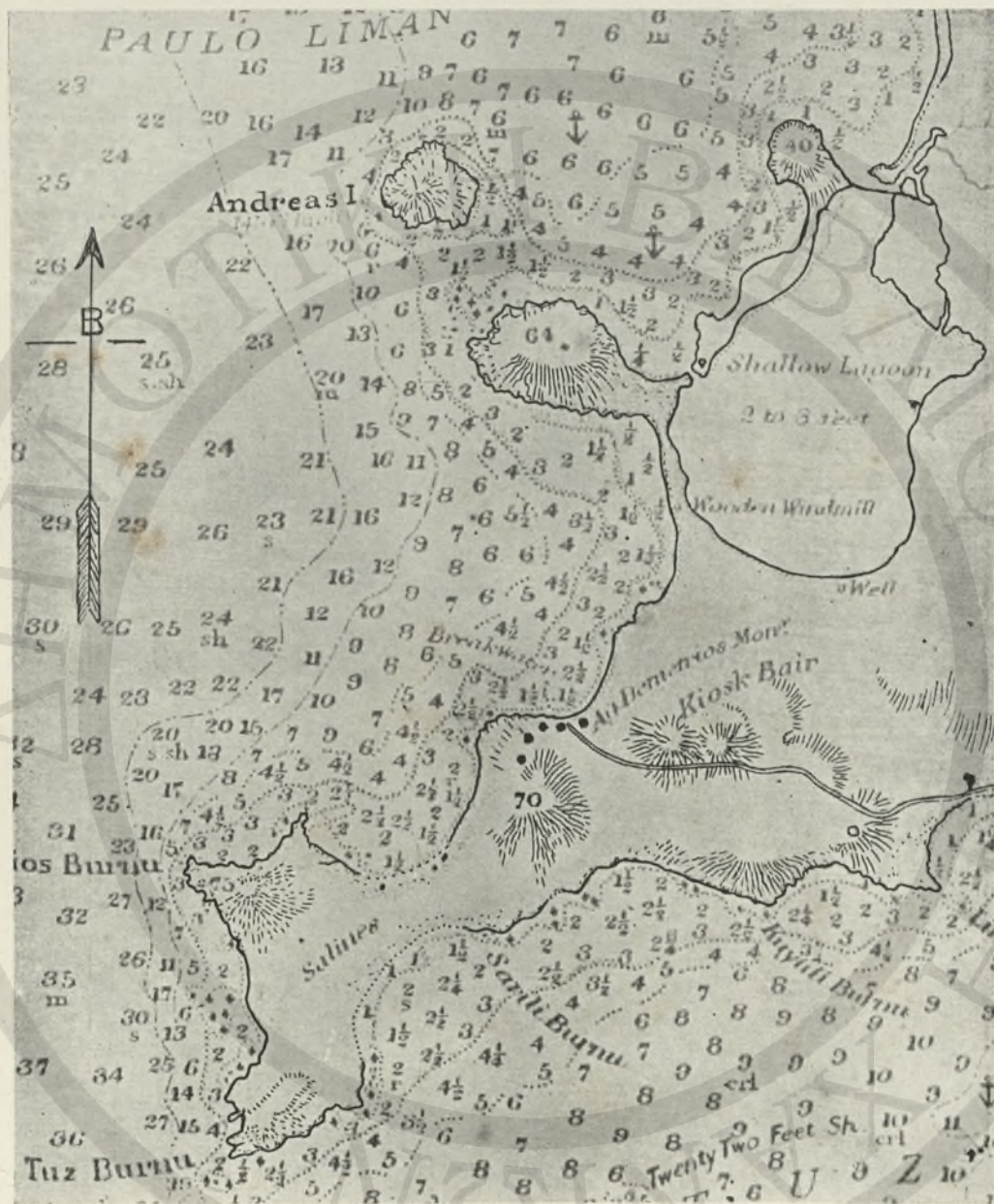
καν τās βάσεις ὄχι μόνον τής έμπορικῆς επέκτάσεως, αλλά καί τής άποικιακῆς πολιτικῆς καί οικονομικῆς δυνάμεως τής Βρεττανικῆς Αὐτοκρατορίας.

²¹ Κ. Παπαρρηγοπούλου: 'Ιστορ. 'Ελλην. 'Εθνους. Τόμ. Ε' σ. 69. 1925.— Neale: History of the Holy Eastern Church. 1850. Vol. IV. p. 438. «Sir Peter Wych was not on the whole, on such intimate terms with him as Sir Tomas Roe had enjoed».

²² 'Εθν. Βιβλ. Παρισίων (1615—195).

²³ Χρυσ. Παπαδοπούλου: 'Ενθ' άν. σ. 63 καί Neale: 'Ενθ' άν. Τόμ. Δ'. 438.

²⁴ 'Ο Σουηδός Πρεσβευτής Paul de Strasbourg πλέκει εις τά 'Απομνημονεύματά του, θερμόν έγκώμιον εις τόν Sir Peter Wych.

Ναυτικός Χάρτης τῆς παρά τὴν νησίδα τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου περιφερείας.

(Ἐκ τοῦ χάρτου τοῦ Ἀγγλικοῦ Ναυαρχείου).

τῶν πρεσβειῶν Ὀλλανδίας καὶ Ἀγγλίας ἀλλ' εἶναι ἐνδεικτικαὶ τῆς εὐρύτητος τῶν βλέψεων καὶ πολιτικῆς διορατικότητος τοῦ Μεγάλου Πατριάρχου. Ἡ Σουηδία, ὡς γνωστόν, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17 αἰῶνος, ἦτο μία ἐκ τῶν μεγαλειτέρων στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς Εὐρώπης, μεγίστην ἐξασκοῦσα ἐπιρροήν, ὄχι μόνον ἐπὶ τῶν ὑποθέσεων τῆς κεντρικῆς καὶ βορείου Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν τῆς Ἀνατολῆς. Μολονότι ὁ πρῶτος πρεσβευτὴς τῆς Σουηδίας Paul de Strasburg ἐφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν περὶ τὰ μέσα τοῦ 1632, αἱ σχέσεις τοῦ Λουκάρεως μετὰ τοῦ Βασιλέως τῆς Σουηδίας, τοῦ ἐνδόξου Γουσταύου Ἀδόλφου τοῦ β', χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ 1626, ἴσως δὲ καὶ ἐνωρίτερον.

Ὁ ἀφιχθεὶς τῷ 1629 εἰς Κωνσταντινούπολιν Αὐστριακὸς πρεσβευτὴς Schmid²⁵ ἔγραφεν εἰς τὴν Κυβέρνησίν του ὅτι μετ' ἀνησυχίας παρηκολούθει τὰς συνεννοήσεις τοῦ Λουκάρεως μετὰ τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου²⁶.

Πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὁ Βασιλεὺς Γουσταῦος Ἀδόλφος εὕρισκετο ἐν στενῇ διπλωματικῇ ἐπαφῇ μετὰ τοῦ Ρισελιέ, καὶ ἐνῶ ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς Σεζὺ μετὰ τοῦ Αὐστριακοῦ Schmid ὑποστηρίζοντες τὸν Καθολικισμόν, κατεπολέμουν λυσσῶδῶς ἐν Ἀνατολῇ τὴν τε Ὀρθοδοξίαν καὶ τὸν Προτεσταντισμόν, ὁ Καρδινάλιος Ρισελιέ, ὅστις εἶχεν ἤδη προεξοφλήσει ἐν Γαλλίᾳ τὴν νίκην τοῦ Καθολικισμοῦ, ἀπέβλεπε νὰ βοηθήσῃ διπλωματικῶς τὸν μεγαλιέτερον προστάτην τῆς Μεταρρυθμίσεως, Γουσταῦον Ἀδόλφον, εἰς τὸν ἀγῶνα του ἐναντίον τοῦ κατακτητικοῦ πνεύματος τοῦ Αὐστριακοῦ Αὐτοκράτορος, Φερδινάνδου τοῦ β', τείνοντος νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν του ἐφ' ὅλης τῆς βορείου Εὐρώπης.

Ἡ Γαλλικὴ διπλωματία τοῦ Ρισελιέ ἐπροστάτευεν ἐν Ἀνατολῇ τὸν Καθολικισμόν καὶ τὰ ὄργανά του, ἀλλὰ συγχρόνως δὲν ἐδίσταζε, διὰ λόγους ἀνωτέρων πολιτικῶν συμφερόντων τοῦ κράτους, νὰ βοηθῇ τὸν μεγαλιέτερον ἐν Εὐρώπῃ ἀντίπαλόν του.

Ὁ Σουηδὸς Ἄρκενχόλτζ²⁷ ἀναφέρει ὅτι ὁ ἐκ Κορίνθου καταγόμενος καὶ ἐν Παρισίοις διαμένων πολυμαθέστατος θεολόγος καὶ ἐνθουσιώδης πατριώτης Ρωμανὸς Νικηφόρος²⁸ ὅστις εἶχεν ἤδη σταλῆ τῷ 1620 ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Τιμοθέου ὡς πρεσβευτὴς πρὸς τὸν Δοῦκα τῆς Νιθερνίας Κάρολον Γονζάγαν, μετέβη τὸ 1631 ἐπὶ τῆς τετάρτης Πατριαρχίας τοῦ Λουκάρεως εἰς Ροστόκ²⁹, καὶ ἀπηύθυνεν εἰς τὸν τότε διατρίβοντα ἐν Γερμανίᾳ Βασιλέα Γουσταῦον Ἀδόλφον τὸν β' ἰκετήριον ἐπιστολὴν ἐν ἣ ἰσὺν ἄλλοις ἔγραφε τὰ ἑξῆς:

25 Χουρμουζάκη: "Ἐνθ' ἀν. τόμ. Δ'. σ. 682.

26 Κ. Παπαρρηγοπούλου: "Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐθν. Τόμ. Ε'. σ. 69.

27 Ἄρκενχόλτζ: Memoires concernant Christine Reine du Suède. Τόμ. 1 σ. 486.

28 Βυζαντίς, Ἀπόσπασμα Α'. Τόμ. 1912, σ. 284.

29 Trivier: "Ἐνθ' ἀν. σ. 66.

«Νῦν τὸ Ἑλλήνων Ἔθνος οὐ μόνον ἰκέτιδας χεῖρας ἀενάως ἐπαίρει πρὸς Θεὸν εὐχόμενον τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τροπαιοφόρον ἐπέμβασιν τῶν τῆς Σῆς Μεγαλειότητος ὡς ἀληθῶς μεγίστων καὶ παμποθήτων πραγμάτων, ἀλλ' ἔτι ἰκετεύει καὶ δέεται, ἵνα..... εὐμενεῖς ὀφθαλμοὺς ἄρει πρὸς τὴν ἡμετέραν ἔτι δύστηνον καὶ πολυστένακτον Ἑλλάδα καὶ ταῦτα μὲν ἐγὼ ὡς ἐκπροσώπου πάσης Ἑλλάδος ἰκετικῶς ἀναπληρῶν ὑπάρχω "Ἀναξ ἀήτητε....».

Ὁ Ζερλέντης³⁰ ὅμως φρονεῖ ὅτι ὁ Ρωμανὸς Νικηφόρος οὐδεμίαν εἶχεν ἐντολὴν τοῦ Πατριάρχου Τιμοθέου οὔτε δὲ ἀργότερον καὶ τοῦ Λουκάρεως καὶ ὅτι ὅλως ἰδιωτικῶς, ἴσως μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ τύχη προσωπικῆς βοήθειας καὶ ὑποστηρίξεως παρὰ τοῦ Σουηδοῦ Βασιλέως προέβη εἰς τὸ ἄνω διάθημά του.

Ὅπωςδῆποτε ὁ πρεσβευτὴς Paul de Strasburg ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μουράτ τοῦ δ' μετὰ τιμῶν ὅλως ἐξαιρετικῶν.

Ὁ Χάγα, εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Σουηδὸν Καγκελάριον "Οξενστιερνα, ἐκφράζει τὴν χαρὰν του διὰ τὴν στάσιν τοῦ Σουλτάνου.

Ὁ Τριβιέ³¹ ὅμως ὑποθέτει ὅτι ὁ Μουράτ, ὑποφιασθεὶς τὰς προηγηθείσας συνεννοήσεις τοῦ Λουκάρεως καὶ Γουσταύου Ἀδόλφου, προσεπάθησε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς φιλικὰς διαθέσεις τοῦ Σουηδοῦ Βασιλέως.

Ὁ Σουηδὸς πρεσβευτὴς Paul de Strasburg γενόμενος δεκτὸς μετὰ πομπῆς εἰς ἰδιαιτέραν ἀκρόασιν παρὰ τοῦ Πατριάρχου, τῷ ἐπέδωκεν ἐπίσημον διαπιστευτήριον γράμμα τοῦ Βασιλέως Γουσταύου Ἀδόλφου.

Ὁ Πατριάρχης ἀπαντῶν τὴν 11ην Ἰουλίου 1632 εἰς τὸν Βασιλέα, ἀφοῦ τὸν συγχαίρει διὰ τὰς τελευταίας νίκας του, τῷ ἐξέφρασε τὴν χαρὰν του διὰ τὴν λαμπρὰν ὑποδοχὴν ἣν ἐπεφύλαξεν ὁ Σουλτάνος εἰς τὸν πρεσβευτὴν του, καὶ διὰ τὴν φιλικὴν συνεργασίαν τοῦ τελευταίου τούτου μετὰ τοῦ Ὀλλανδοῦ πρεσβευτοῦ.

Ὁ Paul de Strasburg³², εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀρκενχολτζ ἀναφερομένων διαθημάτων τοῦ Λουκάρεως, ἀλλὰ βεβαιοῖ, ὅτι συνειργάζετο μυστικῶς καὶ συχνότατα μετὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Χάγα διὰ σπουδαῖα πολιτικὰ ζητήματα.

Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ ἀπροόπτως ἐπελθὼν ἀτυχῶς θάνατος τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου παρημπόδισε τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν μεγαλεπηθόλων σχεδίων τοῦ Λουκάρεως. Πάντως διὰ τῆς συνεργασίας τῶν πρεσβευτῶν Ἀγγλίας, Σουηδίας καὶ Ὀλλανδίας, καὶ τῆς ἰδιαιτέρας φιλίας τοῦ Σουηδοῦ Βασιλέως, ὅχι μόνον ἠδυνήθη ὁ Λούκαρις νὰ στερεώσῃ τὴν θέσιν του ἔναντι τῆς Πύλης, ἀλλὰ καὶ νὰ στηριχθῇ ἐν Κωνσταντινουπό-

³⁰ Περιοδικὸν «Βυζαντις», ἐνθ' ἄν. σ. 287.

³¹ Trivier: "Ενθ' ἄν. σ. 67.

³² Miegs: Monuments pietatis, Francfurt 1701. P. Strasburgi Relatitio de Byzantino itinere σ. 204.

λει ἐπὶ διπλωματικοῦ συνδυασμοῦ, ἱκανοῦ νὰ ἐξουδετερώσῃ ἐπὶ τι διάστημα τὰς ἐναντίον του ἐνεργείας Γαλλίας καὶ Αὐστρίας.

Ἐν μέσῳ τόσων περισπασμῶν, φροντίδων καὶ ἀγώνων, ὁ μεγαλόφρων Πατριάρχης δὲν παρέλειπε καμμίαν εὐκαιρίαν διὰ νὰ δείξῃ τὴν προσήλωσίν του εἰς τὰς παραδόσεις καὶ τελετὰς τῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ πρεσβευταὶ Ἀγγλίας, Σουηδίας καὶ Ὀλλανδίας παρευρίσκοντο συχνάκις, προσκλήσει τοῦ Πατριάρχου, εἰς τὰς ἐν τῷ Πατριαρχεῖῳ τελετὰς μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Βλάχων καὶ Μολδαυῶν ἡγεμόνων. Ὁ Σεζύ, διὰ τῶν κατασκόπων του, ἦτο ἐνήμερος ὄλων. Οὕτως ἐκ τῆς παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων³³ ἀλληλογραφίας του ἀποσπῶμεν τὰ ἑξῆς :

1) «Le jeudi saint les Ambassadeurs d'Angleterre et de Hollande furent au Patriarche pour la cérémonie du lavement de pieds, que fit le Patriarche Cyrille, lequel célébra la messe.

Les deux Ambassadeurs assistèrent teste nue et debout. Le Patriarche leur fit porter l'Evangile qu'ils baisèrent».

2) Εἰς τὴν ἀπὸ 23 Δεκεμβρίου 1629 ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Père Joseph ἐν Παρισίοις, μετὰ δηκτικῆς εἰρωνείας ἀναφέρει τάδε :

«Dépuis peu de jours l'ambassadeur de Hollande, faisant une congrégation de fidèles de toutes nations, pour rendre grace à l'Eternel, de la prise du Bar-de-Duc, le Patriarche Cyrille voulut par sa présence honorer la feste et pour la rendre plus célèbre il y mena cinq ou six métropolités et bon nombre de caloyers, lesquels avec sa prétendue saintete, assistèrent au deux heures, où la parole du Seigneur fut annoncée par un petit excrement de Calvin (sic)³⁴ natif de Genève... »

Ὁ Χάγα μετὰ τοῦ Λεγῆρου, προσεπάθουν νὰ ἐπωφεληθῶσι κάθε εὐκαιρίας διὰ νὰ παρουσιάσωσιν ἐνώπιον τῶν Καθολικῶν Δυνάμεων τὸν Λούκαριν ὡς λαμβάνοντα μέρος μετὰ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου τοῦ Πατριαρχείου καὶ εἰς τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς τῆς Ὀλλανδικῆς πρεσβείας. Οὐσιωδῶς ὁμως ἡ παρουσία τοῦ Πατριάρχου δὲν ἦτο ἐνδειξίς, ὡς ἐφρόνουν οἱ Καθολικοί, τῆς ἐπικειμένης δογματικῆς ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ Λουκάρεως πρὸς περαιτέρω σύσφιγξιν τῶν σχέσεων του μετὰ τῶν πρεσβευτῶν τῶν Διαμαρτυρομένων Δυνάμεων.

Ὁ Γιόργκα³⁵ ἔχει ἐκθέσει εἰς τὸ τελευταῖον σύγγραμμά του, τ' ἀφορῶντα τὰς σχέσεις τοῦ Λουκάρεως μετὰ τῶν ἡγεμόνων Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, καὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώπων των. Ἰδιαιτέρως δὲ συνεδέετο μετὰ τοῦ ἡγεμόνος Ράδου Μιχνέα, ὅστις ποικιλο-

33 Ἐθνικὴ Βιβλ. Παρισίων. Ἄρ. 16160—141.

34 Πρόκειται περὶ τοῦ Λεγῆρου.

35 N. Yorga: Byzance après Byzance, Bucarest 1935, σ. 160—168.

τρόπως καὶ ἰδίως κατὰ τὴν δευτέραν μεγάλην πατριαρχίαν του, τῷ παρέσχε μετὰ προθυμίας θαυμαστῆς τὴν ὑποστήριξίν του. Ἄφ' ἑτέρου δέ, εἰς τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον γνωστὰ γεγονότα, δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος ὁ ἡγεμὼν Βασίλειος Λούπου³⁶, παρέχων τῷ Πατριάρχῃ τὴν κατὰ τὰς περιστάσεις δυνατὴν βοήθειαν. Ἄς ἐπιτραπῆ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι δὲν ἔχουν ἐπαρκῶς τονισθῆ αἱ πολλαπλαῖ καὶ πολύτιμοι ὑπηρεσίαι, ἅς διαρκούσης τῆς περιόδου ταύτης, τῆς προφαναριωτικῆς, παρέσχον ἐμμέσως εἰς τὸ Ἔθνος, διὰ τῆς ὑποστηρίξεως ἣν παρέσχον τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ οἱ φιλόχριστοι ἡγεμόνες Βλαχίας καὶ Μολδαβίας³⁷.

Ἰδιαιτέρον κεφάλαιον ἔδει ν' ἀφιερῶσωμεν εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Λουκάρεως μετὰ τοῦ Τζάρου Μιχαὴλ Φεοδώροβιτς, ὅστις ἦτο ὁ πρῶτος ἐκ τῆς δυναστείας τῶν Ρωμανῶφ (1595 - 1645).

Ἡ Ρωσικὴ πολιτικὴ τοῦ Πατριάρχου εἶναι ἀξία ἐπισταμένης μελέτης. Ἐν τῇ τότε χαώδει καταστάσει τοῦ Ρωσικοῦ κράτους, ἀπειλουμένου διηνεκῶς ἐκ δυσμῶν καὶ ἐκ Βορρᾶ ὑπὸ τῶν δύο ἰσχυρῶν στρατιωτικῶν Δυνάμεων τῆς Πολωνίας καὶ Σουηδίας, καὶ ἐκ νότου ὑπὸ τῶν Τατάρων, οὐδεμίαν ἀξίαν λόγου βοήθειαν ἢ διπλωματικὴν προστασίαν ἠδύνατο νὰ περιμείνῃ ὁ Λούκαρις ἐκεῖθεν. Τοῦναντίον, ἀποβλέπων εἰς τὸ μέλλον, εἶχεν ὑπ' ὄψιν, χρησιμοποιῶν τὰς διπλωματικὰς του σχέσεις, νὰ ἐνισχύσῃ τὴν τε διεθνή θέσιν τοῦ Ρωσικοῦ κράτους καὶ τὸ γόητρον τοῦ ἡγεμόνος του. Καθῶς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Θεοφάνους³⁸ μετὰ τὸν Τζάρον Μιχαήλ, κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἑξ πατριαρχιῶν τοῦ Λουκάρεως (1621 - 1638), δὲν ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει μόνιμοι πρεσβευταὶ τοῦ Τζάρου, ἀλλὰ περιοδικῶς ἔκτακτοι ἀπεσταλμένοι, ἐνεργοῦντες πάντοτε, ἀνὰ δύο συγχρόνως, δι' ὠρισμένα ζητήματα.

Δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν ἐπισήμους ἀνακοινώσεις ἢ ἐπιστολάς τῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀπεσταλμένων, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Θεοφάνους, ὅστις ἦτο φίλος καὶ συνεργάτης τοῦ Λουκάρεως, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι οἱ ρῶσσοι ἀπεσταλμένοι δὲν ἔλαθον ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸν διεξαχθέντα περὶ τὸν Πατριάρχῃν ἀγῶνα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῶν.

36 N. Yorga: Byzance après Byzance σ. 165. Cyrille avait fini par être rétabli pour la cinquième fois et il faut admettre l'influence de Basile dans tous ces événements.

37 Μ. Γεδεών: Πατρ. πίν. σ. 572 «Βασίλειος ὁ τῆς Μολδαυίας ἡγεμὼν ἐπλήρωσε τὸ ὑπέρογκον τοῦ Πατριαρχείου χρέος» —Legrand: "Ἐνθ' ἂν. IV, 12' σ. 428 — Ἐπιστολὴ Πατρ. Θεοφάνους πρὸς Λεγῆρον: «Ἐδῶ εἰς Μολδοβίαν ὁ Ἐκλαμπρότατος αὐθέντης Κύριος Βασίλειος καλὰ μᾶς δέχθηκε ἀξιώτατος καὶ ἰσχυρότατος καὶ τὰ πάντα του εὐτυχίης». (Νοέμβριος 1635).

Σημείωσις: Παραθέτομεν εἰκόνα τοῦ ἡγεμόνος Βασιλείου Λούπου ἐκ τῆς παρὰ τῷ Χουρμουζάκη (Τόμ. Δ', Μέρ. Β', 1884) χαλκογραφίας.

38 Ν. Κάπτερεφ: Σχέσεις Πατρ. Ἱερουσαλὴμ μετὰ τὸ Ρωσικὸν Κράτος. Πετρούπολις, 1895, σ. 70—77.

Ὁ Τσάρος ΜΙΧΑΗΛ ΦΑΪΔΟΡΟΒΙΤΣ ΡΩΜΑΝΩΦ
(1595 – 1645)

“Οχι μόνον διὰ τ’ ἀφορῶντα τοὺς Ἁγίους Τόπους ζητήματα, ἀλλὰ καὶ διὰ γενικώτερα ἔθνικα ὁ Λούκαρις ἐν ὁμοιοῖα καὶ ἐμπιστοσύνη συνειργάζετο μετὰ τοῦ Θεοφάνους, δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν, ἄνευ ὑπερβολῆς, ὅτι ἀμφότεροι δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς οἱ πραγματικῶς τότε μεσάζοντες εἰς τὰς μετὰ τοῦ Σουλτάνου σχέσεις τοῦ Τζάρου.

Τὴν σημαντικὴν σπουδαιότητα τῶν σχέσεων τούτων ἔχει ἤδη ὑποδείξει, καὶ ἐν λεπτομερεῖα ἐκθέσει, ὁ ἀοίδιμος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος, ὅχι μόνον εἰς τὴν προμνησθεῖσαν αὐτοῦ βιογραφίαν τοῦ Λουκάρεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ λοιπὰ συγγράμματά του, περὶ τῶν σχέσεων τῶν Πατριαρχείων μετὰ τῶν Ρώσων ἡγεμόνων κατὰ τὸν ΙΣΤ’ καὶ ΙΖ’ αἰῶνα³⁹.

Μόνον ἢ ἀνεύρεσις καὶ μελέτη ἀγνώστων ἡμῖν ἀρχείων τοῦ Ρωσικοῦ κράτους δύνανται νὰ παρουσιάσῃ νεώτερόν τι μὴ δημοσιευθὲν περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Πατριάρχου μετὰ τῶν ἰθυόντων τὰς τύχας τῆς Ρωσικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς ἀναμίξεώς του εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τῆς πολιτικῆν.

Ἡ παρακολούθησις τῶν σχέσεων τοῦ Λουκάρεως μετὰ τῶν προμνησθέντων διπλωματῶν, ὡς καὶ ἡ μελέτη τῆς ἀλληλογραφίας του μετὰ τῶν Εὐρωπαϊῶν ἡγεμόνων καὶ διαφόρων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν προσωπικοτήτων ἐπιτρέπει ν’ ἀντιληφθῶμεν τὸ γόητρον ὅπερ ἐξήσκει ἐπὶ τῶν ξένων, τὸν θαυμασμόν, ὃν προῦκάλει ἡ φωτεινὴ του διάνοια καὶ μεγαλοφροσύνη, καὶ τὴν προσήλωσιν ἣν εἴλκυε πρὸς τὸ πρόσωπόν του ἡ λεπτότης τῶν κοινωνικῶν του προσόντων.

Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν διακείμενοι δὲν δύνανται ν’ ἀρνηθῶσιν ὅτι ἦτο μία τῶν μεγάλων φυσιογνωμιῶν τῆς ἐποχῆς του, μὲ ἐξαιρετικὰ προσόντα καὶ χαρίσματα.

Ὁ Καθολικὸς συγγραφεὺς Πίχλερ⁴⁰, κατακρίνων ἐν πολλοῖς τὸν Λούκαριν, φρονεῖ ὅτι ἡ θεολογικὴ του μόρφωσις ἦτο ἔλλειπής καὶ ὅτι ἦτο ἐστερημένος τοῦ ἀπαιτουμένου σθένους καὶ τόλμης διὰ νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν του τὰς μεταρρυθμίσεις, ἃς εἶχεν ὑπ’ ὄψιν. Ὁ Trivier⁴¹ ἐπαναλαμβάνων τ’ ἀνωτέρω προσθέτει ὅτι οἱ μεγαλείτεροι πολιτικοὶ καὶ σοφοὶ τῆς Εὐρώπης ἐπεζήτουν τὴν φιλίαν του, καὶ ὅτι ὀλόκληρος ἡ Εὐρώπη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ’ αἰῶνος, ἀντήχει ἀπὸ τὴν φήμην τῶν ἀρετῶν καὶ γνώσεων τοῦ Ἑλληνος Πατριάρχου⁴².

39 Χρυσ. Παπαδοπούλου: Οἱ Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων ὡς πνευματικοὶ χειρῶν γοὶ τῆς Ρωσσίας κατὰ τὸν ΙΣΤ’ αἰῶνα, Ἱερουσαλήμ 1907.

40 Aloysius Pichler: Geschichte des Protestantismus in der orientalischen Kirche im 17. Jahrhundert oder: Der Patriarch Cyrillus Lukaris und seine Zeit! München 1862, σ. 109—110.

41 Τριβιέ, ἐνθ’ ἄν. σ. 53.

42 Mezeray: Hist. des Turcs. Paris, 1650. Vol II. σ. 110—1. «Cyrille Lucaris, homme de grand esprit mais extrêmement ambitieux».

Ο ΣΟΥΛΤΑΝΟΣ ΜΟΥΡΑΤ Ο Δ΄ ΚΑΙ Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ Ο ΛΟΥΚΑΡΙΣ

Καθ' ὄλον σχεδὸν τὸ διάστημα τῆς πατριαρχικῆς δράσεως τοῦ Λουκάρως ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸν σουλτανικὸν θρόνον κατεῖχεν ὁ διαδεχθεὶς τὸν θεῖόν του Μουσταφᾶν τὸν α΄ νεαρός, πολεμικώτατος, σκληρός, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς προοδευτικός, Σουλτᾶνος Γαζῆ Μουράτ ὁ δ΄, ὁ κατακτητὴς τῆς Βαγδάτης, ὅστις ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 1623 ἄχρι τοῦ 1640.

Μετρίου ἀναστήματος, ἀθλητικώτατος, μ' εὐρὸ μέτωπον, πυκνὴν κατάμαυρην γενειάδα καὶ ὀξὺ διαπεραστικὸν βλέμμα, εἶχεν ὑφ' ὄλας τὰς ἐπόψεις τὰ φυσικὰ προσόντα ἐπιβλητικῶς Σουλτάνου.

Μουράτ ὁ δ΄, καθ' ὑπερβολὴν θιασώτης τοῦ Βάκχου, ἀλλ' ἐχθρὸς τοῦ καφέ καὶ καπνοῦ, ἀφῆκε φρικτὸν διὰ τὴν ὠμότητα αὐτοῦ ὄνομα εἰς τὴν ἱστορίαν. Πράγματι δὲ αἱ ἀφηγήσεις ὄλων τῶν ἱστορικῶν συγχρόνων τε καὶ μεταγενεστέρων¹ βρῖθουσι φρικιαστικῶν λεπτομερειῶν διὰ τὴν σκληρότητά του, ἀφοῦ καὶ ἐπιθανάτιος ἀκόμη διενοήθη νὰ διατάξῃ τὸν στραγγαλισμὸν τοῦ ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου του Σουλτάνου Ἰμβραήμ.

Ἡ μήτηρ του Κιοσέμ Μαχπευκέρ Σουλτάνα, σύζυγος Ἀχμέτ τοῦ α΄, ἦτο Ἑλληνὶς ὡς καὶ ἡ σύζυγός του Ταρχάν Σουλτάνα, ἣτις διετήρησε μέχρι τέλους τὴν εὐνοϊάν του. Ὁ Χάμμερ ἐκθειάζει τὰς ἀρετὰς καὶ προσόντα τῆς μητρὸς τοῦ Μουράτ, ἣτις ὡς ἀναφέρει, ἦτο περιώνυμος διὰ τὴν μεγαλοπρεπῆ τῆς ἐμφάνισιν, ἕκτακτον εὐφυΐαν καὶ πολιτικὴν τῆς ἰκανότητα.

Ἡ Κιοσέμ Σουλτάνα² ἐξήσκησεν ἰδίως κατὰ τὰ πέντε πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Μουράτ μεγάλην καὶ ὠφέλιμον ἐπ' αὐτοῦ ἐπιρροήν.

¹ Hammer: Hist. Empire Ott. Paris 1837. Vol. IX.—X.—Vanel: Hist. de Turcs. Paris 1689. — Mignot: Hist. de l'Emp. Ott. Paris, 1683.—Cantemir: Hist. Empire Ott. Paris, 1743.—A. Alix: Précis de l'hist. Ott. Paris. 1882.—A. Lamartine: Hist. de Turquie, 1885. Paris, vol. 6.—F.E. du Mezeray: Histoire des Turks, vol. II. Paris, 1650.

² Ἡ πληροφορία τοῦ Sagredo (Memoire Istoriche de Monarchi Ottomani. Venezia. 1673 σ. 1015), ἣν ἀναφέρει καὶ ὁ Ζερλέντης (Πρώτη Πατρ. Λουκάρως, Ἀθῆναι 1921, σ. 15), ὅτι «ἀντὶ 50.000 γροσίων, δοθέντων εἰς τὴν Βαλιδὲ Σουλτάναν (δηλ. τὴν μητέρα τοῦ Μουράτ) διὰ τοῦ Καρφέλα (δηλ. τοῦ Κονταρῆ), ἐπετεύχθη ἡ καταδίκη τοῦ Λουκάρως», δὲν ἐπιβεβαιοῦται ἐξ ἄλλων πηγῶν.

ΣΟΥΛΤΑΝ ΜΟΥΡΑΤ Ο Δ΄.
(1612 — 1640)

(Κατά χαλκογραφίαν τοῦ 17' αἰῶνος).

Ἐν τούτοις παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς της δὲν ἠδυνήθη τῷ 1635 νὰ σώσῃ τοὺς ἑτέρους δύο υἱοὺς της Βαγιαζήτ καὶ Σουλεϊμάν, ἐκ τῆς εἰς θάνατον καταδίκης τῶν ὑπὸ τοῦ Μουράτ, ἣτις καὶ ἐξετελέσθη ἐν τῷ Σεραϊῷ ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Σουλτάνου εἰς Μ. Ἀσίαν, φροντίδι τοῦ τότε Καϊμακάμη καὶ μετέπειτα μεγάλου Βεζύρου Μπαϊράμ Πασᾶ. Τὸ τραγικὸν τοῦτο γεγονός ἔδωκεν ὡς γνωστὸν ἀφορμὴν εἰς τὸν Racine νὰ γράψῃ τὴν τραγωδίαν τοῦ «Bayazet».

Ὁ Χάμμερ οὐδεμίαν δίδει πληροφορίαν περὶ τῆς πατρίδος καὶ οἰκογενείας τῆς μητρὸς τοῦ Μουράτ. Ἐξ ἄλλων ὅμως πηγῶν³ ἐξάγεται ὅτι ἦτο θυγάτηρ Ὁρθοδόξου Ἑλληνος ἱερέως τῆς τότε Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἣτις ἔμεινεν ὄρφανὴ εἰς νεαρὰν ἡλικίαν καὶ λόγω τῆς ὠραιότητος καὶ εὐφυΐας τῆς ἐστάλη ὑπὸ τοῦ κηδεμόνος της εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου εἰσαχθεῖσα εἰς τὸ Σεράϊον κατῴρθωσε ν' ἀποκτήσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ Σουλτάνου Ἀχμέτ τοῦ α' καὶ ν' ἀνακηρυχθῇ Χασεκὴ Σουλτάνα.

Ἡ δαιμόνιος πολιτικὴ τῆς ἰδιοφυΐα καὶ ἀκράτητος φιλοδοξία της⁴ τῆς ἐπέτρεψαν νὰ διαδραματίσῃ ἐπὶ ἥμισυ αἰῶνα σπουδαιότατον πολιτικὸν πρόσωπον ἐν τε τῇ Αὐλῇ καὶ Κυβερνήσει. Τὸ τέλος της ὅμως ὑπῆρξε τραγικὸν διότι ἐδολοφονήθη ἐπὶ τῆς Βασιλείας τοῦ ἐγγονοῦ της Μεχμέτ τοῦ δ' συνεπείᾳ διαφωνίας της μὲ τὴν χήραν τοῦ Σουλτάνου Ἰμπραήμ Ταρχάν Σουλτάνα λόγω ἀντιζηλιῶν πολιτικῆς φύσεως⁵.

Μουράτ ὁ δ' ἀπέθανε νεώτατος, μόλις 28 ἐτῶν τῷ 1640. Μολονότι ἦτο ὁ τύπος τοῦ Ἀσιάτου δεσπότη, παρίστατο ταύτοχρόνως εἰς ἐκ τῶν ἱκανωτέρων καὶ μᾶλλον πεφωτισμένων Σουλτάνων, ὅστις, ἐὰν δὲν ἦτο ἔρμαιον τῶν παθῶν του, θὰ ἐξελίσσετο εἰς ἀναμορφωτὴν τοῦ κράτους του. Ἐπολέμησε τὰς καταχρήσεις τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, προσεπάθησε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν πειθαρχίαν τοῦ στρατοῦ καὶ νὰ προστατεύσῃ ἐν ἀμεροληψίᾳ τὰ λαϊκὰ στρώματα τῶν ὑπηκόων του, ἀνεξαρτήτως ἐθνότητος καὶ θρησκείας. Κατὰ τὸν Πατριάρχην Θεοφάνην, μετμημφισμένος περιήρχετο τὴν Πόλιν καὶ παρετήρει τὰ πάντα. Ἐγνώριζε καλῶς τὰς ὀπισθοβουλίας καὶ βλέψεις τῶν Εὐρωπαίων, καὶ οὐδεμίαν διάκρισιν ἔκαμνε μεταξὺ αὐτῶν. Ἦτο ὁ φόβος καὶ τρόμος τῶν Εὐρωπαίων ἐμπόρων τῆς Πόλεως καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ξένων διπλωματῶν. Ἀναφέρεται ὅτι δι' ἀσήμαντον ἀφορμὴν ἀφῆρεσεν ἀπὸ τὸν Ἄγγλον πρεσβευτὴν Sir Peter Wych τὸ ξίφος του, καὶ ὅτι εἰς ἄλλην περίστασιν διέταξε νὰ ἐπιβιθᾶσσι διὰ τῆς βίας τὸν Γάλλον πρεσβευτὴν Κόμητα Μαρσεβίλ ἐπὶ πλοίου ἀναχωροῦντος διὰ Γαλλίαν.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἐθανατώθησαν κατ' ἐντολήν του δύο Μεγάλοι Βεζύροι καὶ σημαντικὸς ἀριθμὸς μουφτῆδων καὶ ἀνωτέρων στρατιωτικῶν καὶ διοικητικῶν ὑπαλλήλων.

³ Anecdotes Secrets de la Maison Ottomane. Amsterdam 1722, vol. 3, et 4.

⁴ Lamartine: Histoire de la Turquie, vol 6. σ. 3—77.

⁵ Ἐτάφη εἰς τὸν παρὰ τῇ Ἁγ. Σοφίᾳ Τουρμπέν.

Εἰς πολλὰς ὁμῶς περιστάσεις ἡ πολιτικὴ του ὑπῆρξε εὐνοϊκὴ εἰς τὰ ἔθνικα συμφέροντα. Παρὰ τὰς ἐνεργείας τῶν Γάλλων πρεσβευτῶν Σεζὺ καὶ Μαρσεβίλ :

«Ἐπεκύρωσεν ἰδίᾳ χειρὶ, τῇ 27ῃ Σεπτεμβρίου 1637, τὸ χάτι σερίφ διὰ τοῦ ὁποῖου παρεχωρήθησαν εἰς τοὺς Γραικοὺς τὰ ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήματα»⁶.

Ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος⁷ ἀναφέρει ὅτι, διαρκούσης τῆς πολιορκίας τῆς Βαγδάτης, ὁ Μουράτ ἐζήτησεν ὅπως καὶ οἱ χριστιανοὶ ὑπήκοοί του ἀναπέμψωσιν δεήσεις ὑπὲρ ἀλώσεως τῆς πόλεως ταύτης, καὶ ὅτι :

«Τὴν ἡμέραν ὅπου ἔκαμαν τὴν δέησιν εἰς τὴν Ζωοδόχον Πηγὴν, ἐπῆρεν ὁ Σουλτᾶνος Μουράτης τὸ Μπαγδάτι, ὅθεν ἠγάπα ὁ Σουλτᾶν Μουράτης τοὺς Ρωμαίους ὑπὲρ πᾶσαν φυλὴν Χριστιανῶν».

Καὶ προηγουμένως ὁμῶς, ὡς ἀναφέρει ὁ Πατριάρχης Θεοφάνης⁸, εἶχεν ἀπορρίψει τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Ἀρμενίων καὶ κατακυρώσει τὰ δικαιώματα τῶν Ὀρθοδόξων ἐπὶ τῶν προσκυνημάτων. Ἡ ἀπόφασις Μουράτ τοῦ δ' ὅπως διατηρηθῆ εἰς Ἱεροσόλυμα ἡ προνομιούχος θέσις τῶν Ὀρθοδόξων, ἔθιξε μεγάλως τὸ ἐν Ἀνατολῇ γόητρον τῆς γαλλικῆς διπλωματίας, ἀλλ' ἐνίσχυσεν ὄχι μόνον τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ὀρθοδοξίας ἐπὶ τῶν Ἁγίων Τόπων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἠθικὴν θέσιν τῶν Πατριαρχείων⁹.

Πολλοὶ τῶν βιογράφων τοῦ Λουκάρεως, κρίνοντες ἐκ τῆς διὰ σουλτανικοῦ διατάγματος θανατώσεώς του, τείνουν νὰ δώσουν εἰς τὸ τραγικὸν τοῦτο γεγονός χαρακτηρισμὸν διάφορον τοῦ πραγματικοῦ.

Ἡ μεγάλη καὶ διεθνoῦς φήμη προσωπικότητος τοῦ Λουκάρεως, ἡ στενὴ του συνεργασία καὶ φιλία μετὰ τῶν πρεσβευτῶν Ὀλλανδίας, Ἀγγλίας καὶ Σουηδίας, αἱ προσωπικαὶ του σχέσεις μετὰ τῶν βασιλέων Ἀγγλίας καὶ Σουηδίας, ὡς καὶ μετὰ διασήμεων πολιτικῶν τῆς Εὐρώπης, ἡ ἀναμφισβήτητος πολιτικὴ του ἐπιδεξιότης, ἧς δείγματα ἔλαθε πολλάκις αὐτὸς ὁ Σουλτᾶνος, συνέτειναν ὅπως ὄχι μόνον ἐκτίμησιν νὰ τρέφῃ πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἐθνάρχου τῶν Ρωμαίων, ἀλλὰ καὶ νὰ τῷ παρέχῃ ἀνεπιφυλάκτως τὴν ὑψηλὴν του προστασίαν.

Ἐφ' ὅσον ὁ Σουλτᾶνος ἔμενεν ἐν Κωνσταντινουπόλει¹⁰ παρ' ὅλας τὰς ραδιουργίας καὶ διάφορα μέσα τῶν Καθολικῶν Δυνάμεων καὶ τῶν ὀργάνων αὐτῶν, ὁ Λούκαρις οὐδένα ἀπολύτως διέτρεχε κίνδυνον. Τοῦτο ἄλλως τε πιστοποιεῖ αὐτόγραφος ἐπιστολὴ τοῦ Λουκάρεως ἰταλιστὶ πρὸς τὸ Συμβούλιον τῆς δημοκρατίας καὶ Ἐκκλησίας τῆς Γενεύης,

⁶ Σ. Βυζαντίου: Κωνσταντινούπολις, τόμ. Β', σ. 403.

⁷ Α. Παπαδ. Κεραμέως: Ἀναλ. Ἱεροσ. Σταχυολ. τόμ. Α' σ. 280, καὶ παρὰ Μισν. Ζωοδ. Πηγὴ σ. 178.

⁸ Ν. Κάπτερεφ: Σχέσεις Πατρ. Ἱεροσ. μετὰ Ρωσσίαν, Πετρούπολις, 1895, σ. 73

⁹ Ἀρχιμανδρίτου Καλλίστου: Οἱ Ἁγιοὶ Τόποι, ἐν Ἱερ. 1933, τόμ. Β' σ. 65—70.

¹⁰ Μετετάλ: Le Patriarche Cyrille Lucar, Στρασβοῦργον, 1869, σ. 100.

ἀπὸ 7/17 Αὐγούστου τοῦ 1636, ἐκ Πέρα Κωνσταντινουπόλεως¹¹, ἐν ἣ ἀναφέρεται ὅτι διὰ τὰ ἐπιτύχασιν οἱ γνωστοὶ ἐχθροὶ του, κατὰ τὴν Ε΄ Πατριαρχίαν του, τὴν ἐκθρόνισιν καὶ τὴν ἐξορίαν του εἰς Ρόδον, ἐπερίμεναν ν' ἀναχωρήσῃ ὁ Σουλτάνος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διὰ τὴν Μ. Ἀσίαν. Παραθέτομεν ἐν μεταφράσει μικρὸν ἀπόσπασμα τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς:

«Ὁ προδότης οὗτος Μητροπολίτης Βερροίας διὰ τῶν Τούρκων καὶ μερικῶν χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι εἶναι χειρότεροι τῶν Τούρκων ὅσον ἀφορᾷ τὰς μεθόδους των, κατέφυγεν εἰς ραδιουργίας, τὰς ὁποίας ἀδυνατοῦμεν νὰ περιγράψωμεν. Ἐν τέλει, ὅταν ὁ Σουλτάνος μετέβη εἰς Ἀσίαν διὰ τὴν ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον τῶν Περσῶν, τὸν ἠκολούθησε καὶ διὰ κρυφίων στρατηγημάτων, κατάρθωσε καὶ ἐπέτυχε τὴν ἔκδοσιν διαταγῆς πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνθύπατον, ὅπως διορισθῇ εἰς τὴν θέσιν μου, . . . καὶ μ' ἔστειλε εἰς ἐξορίαν εἰς Ρόδον ὅπου ἔμεινα 17 μῆνας».

Ἄξια δι' ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ Λουκάρεως περὶ μεταβάσεως τοῦ Κονταρῆ τῷ 1635 εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπως ἐπωφεληθῇ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Σουλτάνου ἐκ τῆς ἐπιρροῆς τῶν πρεσβευτῶν Ἀγγλίας καὶ Ὀλλανδίας, καὶ ἐπιτύχῃ τὴν ἐκθρόνισιν καὶ ἐξορίαν τοῦ ἀντιπάλου του.

Μετὰ τριετίαν, ἤτοι τῷ 1638, ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἴδια ἀπόπειρα ὑπὸ παρομοίας συνθήκας μὲ τὸν Μέγαν Βεζύρην Μπαϊράμ πασᾶν, δραστηρίως ἐνεργοῦντα, καὶ μὲ τὸν Παπᾶ Λαμέρνον, ἰδιαιτερον ἀπεσταλμένον καὶ ἔμπιστον ὄργανον τοῦ Κονταρῆ, ὡς μεσάζοντα. Ὁ Μπαϊράμ πασᾶς, ὡς ἀναφέρει ὁ Κωνώπιος, διέκειτο ἐχθρικῶς πρὸς τὸν Λούκάρην πρὸ τῆς ἀνακηρύξεώς του εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Βεζύρου, εἶχε δὲ συμβοηθὸν εἰς τὰ τῆς συνωμοσίας τὸν φίλον του Χουσεῖν πασᾶν, ἐκ τῶν ἐμπίστων τοῦ Σουλτάνου.

Ὁ Μπαϊράμ πασᾶς προήχθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Βεζύρου τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1637 ἀπὸ τῆς θέσεως «καϊμακάμη» τῆς πρωτευούσης¹², ἤτοι τοποτηρητοῦ τῆς Μεγάλης Βεζυρίας.

Κατὰ τὸν Τούρκον ἱστοριογράφον Νάϋμα¹³ ὁ Μπαϊράμ πασᾶς ἐν ἀρχῇ ἀπλοῦς Ἀγᾶς ἤρχισε τὸ στάδιόν του ὡς κεχαγιᾶς τοῦ Ἀγᾶ τῶν Γενητσάρων ἐπὶ Σουλτάνου Μουσταφᾶ τοῦ α΄, τῷ 1622 (ἤτοι 1032 ἀραβ. χρονολογ.) καὶ παρέσχεν, εἰς τε τὴν δυναστείαν καὶ τὸ κράτος, σημαντικὰς ὑπηρεσίας εἰς τὰ προηγηθέντα τῆς ἀναρρήσεως Μουράτ τοῦ δ΄ γεγονότα. Ἀργότερον χρηματίσας διοικητῆς Αἰγύπτου, ἀπέκτησεν ἐκεῖ μεγάλην περιουσίαν, ἀλλ' ἐπιστρέψας τῷ 1628 εἰς Κωνσταντινούπολιν

¹¹ Legrand: Bibl. Hell. IZ'. Τόμ. Δ' σ. 456—458.

¹² Hammer: "Ἐνθ' ἀν. Τόμ. IX.

¹³ Ναϋμά: "Ἐκδ. 1881 (1864), σ. 262. Τὰς σχετικὰς πληροφορίας ὀφείλομεν εἰς τὴν Τουρκομάθειαν τοῦ φίλου κ. Β. Ἀριστοθοῦλου.

ἔπεσεν ὑπὸ δυσμένειαν καὶ ἐφυλακίσθη, ἣ δὲ περιουσία του κατ' ἐντολήν του Σουλτάνου Μουράτ ἐδημεύθη. Μετά τινα ἔτη ἐπανακτίσας τὴν εὐνοιαν τοῦ Μουράτ διωρίσθη εἰς τὴν θέσιν διοικητοῦ Βοσνίας καὶ εἶτα Καϊμακάμης τῆς Πόλεως. Ὑποθέτομεν ὅτι τότε δηλ. τῷ 1635 ἐγνωρίσθη μετὰ τῶν Schmid καὶ Σεζύ, οἵτινες ἀντιληφθέντες τὰς ἀνάγκας του κατόπιν τῆς προηγηθείσης δημεύσεως τῆς περιουσίας του, ἐπωφελήθησαν ὅπως καλλιεργήσωσι μετ' αὐτοῦ ἀναλόγους σχέσεις, αἱ ὁποῖαι μετὰ τὴν ἀνοδὸν του εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Βεζύρου ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς δύο προμνησθέντας πρεσβευτὰς νὰ ἐξασφαλίσωσιν τὴν ὑποστήριξίν του διὰ τὴν καταδίκην τοῦ Λουκάρεως.

Τόσον ὁ Νάύμα ὅσον καὶ ὁ Χάμμερ θεωροῦν τὸν Μπαϊράμ πασᾶν ὡς ἓνα τῶν μᾶλλον ἱκανῶν ὑπαλλήλων τοῦ κράτους κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ συγχρόνως ἦτο φανατικὸς μουσουλμᾶνος ὡς ἐγγεγραμμένος εἰς τὸ Τάγμα τῶν Δερβίσηδων, κατὰ δὲ τὸν Ἀθανάσιον Κομνηνὸν Ὑψηλάντην: ¹⁴

«ἐποίησε Τζαμί τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίαν τοῦ Προδρόμου, τὴν ἔσωθεν τῆς Πύλης τῆς τοῦ Ἀδριανοῦ λεγομένης, ἣτις ἦν μονὴ μοναζουσῶν γυναικῶν».

Ὁ Χάμμερ διατείνεται ὅτι ἦτο ἠπίου χαρακτήρος μετριοπαθῆς καὶ ὅτι προσεπάθει πάντοτε νὰ μετριάξῃ τὴν σκληρότητα τῶν ἀποφάσεων τοῦ ὀρμητικοῦ Μουράτ. Ἡ πληροφορία αὕτη δὲν ἐξουδετεροῖ τὴν θλιθεράν διαπίστωσιν, ὅτι εἰς τὸν κατὰ τοῦ Λουκάρεως ἀγῶνα, ὄχι μόνον δὲν ἀπεπειράθη νὰ διαφωτίσῃ τὸν Σουλτᾶνον, εὐνοϊκῶς διακείμενον πρὸς τὸν Πατριάρχην περὶ τοῦ ἀνυποστάτου τῶν ἐναντίον του κατηγοριῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπωφελήθη τῆς μεγάλης αὐτοῦ, λόγω τῶν περιστάσεων, ἰσχύος καὶ ἐπιρροῆς, ὅπως πείσῃ τὸν δισταζόντα Μουράτ νὰ ὑπογράψῃ τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ Πατριάρχου.

Περὶ τοῦ Παπᾶ Λαμέρνου εἶναι γνωστὸν ὅτι ἦτο Τουρκομαθῆς, εἰς ἄκρον ἐπιτήδειος, ἀλλὰ τυχοδιώκτης, ἐστερημένος ὄχι μόνον ἠθικῆς, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικῶν καὶ ἐθνικῶν πεποιθήσεων.

Δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν πότε ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Κονταρῆ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. Ὑποθέτομεν ὅμως ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἀνακινώσεων Schmid ¹⁵ ὅτι μετέβη ἐκεῖ παρὰ τῷ Μπαϊράμ πασᾶ πολὺ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Σουλτάνου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἤτοι πιθανῶς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1638, μετὰ μεγάλης μυστικότητος εἰς τρόπον ὥστε ὁ τε Λούκαρις καὶ οἱ φίλοι του πρεσβευταὶ διετέλουν ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἀποστολῆς.

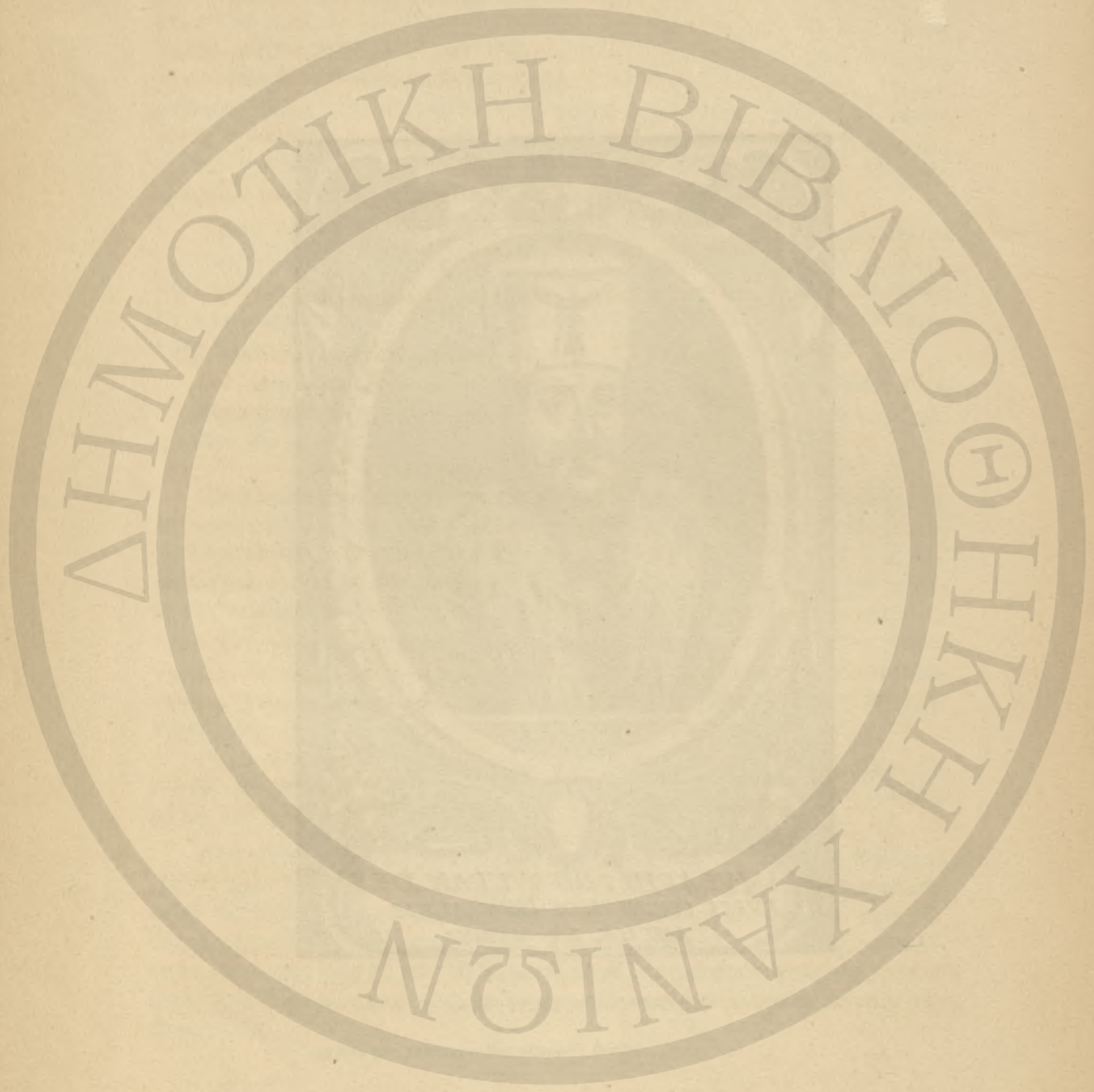
¹⁴ Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σ. 140.

¹⁵ Χουρμουζάκη: "Ἐνθ' ἀν. Τόμ. Δ'. σ. 685 — 686.

ΣΟΥΛΤΑΝ ΜΟΥΡΑΤ Ο Δ'.

(Κατά Γαλλικήν χαλκογραφίαν τῆς ἐποχῆς).

Μετά την ἐπιστροφήν τοῦ Σουλτάνου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν ἐξορίαν καὶ θανάτωσιν τοῦ προστάτου καὶ συνενόχου του Κονταρῆ, ἐξώμοσεν ἵνα μὴ ὑποστῆ τὴν ἰδίαν τύχην¹⁶.

Σημειώτεον δ' ὅτι καὶ ὁ Μπαϊράμ πασᾶς, μετὰ τινὰς μῆνας, διαρκούσης ἔτι τῆς κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείας, ἀπέθανεν ἐν τῷ στρατοπέδῳ.

Οὕτως ὁ Πατριάρχης Θεοφάνης εἰς τὴν ἀπὸ 20 Σεπτεμβρίου ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Τζάρον, ἐσημείωσε τὰ ἑξῆς : ¹⁷.

«Καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἦλθεν εἶδησις ὅτι ὁ Μπαϊράμ πασᾶς δὲν ἔζη πλέον, ἀλλ' ἄγνωστον ἐάν φυσικῶς ἀπέθανεν ἢ ἐθανατώθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου».

* Ἀντιφατικαὶ εἶναι αἱ πληροφορίαι τῶν ἱστορικῶν διὰ τὸν θάνατον τοῦτον.

Ὁ Χάμμερ¹⁸ βεβαίῳ ὅτι ὁ Μπαϊράμ πασᾶς ἀπέθανε κατόπιν βραχείας ἀσθενείας τὴν 17ην Αὐγούστου 1638 ἐν Τζουλάτ παρὰ τὴν Μοσούλην καὶ ὅτι ὁ Σουλτάνος Μουράτ ἔκλαυσε πικρῶς διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ διακεκριμένου Βεζύρου.

Ὁ Vanel¹⁹ ἀφ' ἐτέρου ἀναφέρει τὴν φήμην τοῦ θανάτου του ἐκ λύπης καὶ στενοχωρίας, διὰ τὴν προσβολὴν ἣν ὑπέστη ραπισθεὶς ὑπὸ τοῦ Μουράτ δι' ἀσήμαντον παράθασιν τῶν ὁδηγῶν του.

Ὁ Κωνώπιος²⁰ ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιστολῆς του ἀποδίδει τὴν κατὰ τοῦ Πατριάρχου συνωμοσίαν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κονταρῆ δωροδοκίαν τῶν Μπαϊράμ καὶ Χουσεῖν πασάδων, διότι ἀναφέρει ὅτι :

«Βουλόμενοι τὸν παράνομον κακοεκβερροίας εἰς τὸν Οἰκουμηνικὸν Θρόνον καταστήσαι, διὰ χρήματα πολλά, ἅπερ δοῦναι αὐτοῖς ὑπέσχετο. . . . πείσαντες τὸν Βασιλέα δέδωκε χάτζ σερίφ φονεῦσαι τὸν μηδέν, ὡς εἶπον, εἶδησιν ἔχοντα».

Εἶναι περίεργον ὅτι ὁ Κωνώπιος οὐδὲ νύξιν ποιεῖται περὶ τῆς ἀναμίξεως τῶν Καθολικῶν εἰς τὰ τῆς συνωμοσίας καὶ συνεργασίας τοῦ Κονταρῆ μετ' αὐτῶν· μόνον δὲ περιορίζεται ν' ἀναφέρῃ ὅτι :

«Ἴνα κλαύσωμαί τὸν τοιοῦτον θάνατον παρὰ τῶν ἀθλίων παπολατρῶν ἀδίκως δεξάμενον».

* Ἐὰν ὁ Κωνώπιος ἦτο ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἀπὸ καιροῦ διεξαγομένων συνεννοήσεων τοῦ Κονταρῆ, καὶ Schmid μετὰ τῶν Μπαϊράμ καὶ Χουσεῖν πασάδων, μέσον τοῦ Παπαῦ Λαμέρνου, δὲν εἶναι ἀπορίας ἄξιον ὅτι ὁ

¹⁶ Χουρμουζάκη: Τόμ. Δ'. σ. 685—6, 1882.

¹⁷ Ν. Κάπτερεφ: "Ενθ' ἀν. σ. 85.

¹⁸ Hammer: Hist. de l'Empire Ottomane, 1837. Τόμ. IX σελ. 323.

¹⁹ Vanel: "Ενθ' ἀν. σελ. 513.

²⁰ Legrand: Bibl. Hell., 12' τόμ. Δ' σ. 516.

Λούκαρις κατελήφθη ἐξ ἀπίνης ὑπὸ τῶν γεγονότων καὶ «μηδὲν τὸ παράπαν εἶδῃσιν εἶχεν», ὡς ἀφελῶς ὁμολογεῖ ὁ Κωνώπιος. Τοῦτο βεβαιοῖ καὶ ὁ Th. Schmid, ἀναφέρον ὅτι ὁ Λούκαρις δὲν ἐφαντάζετο τὴν ἐσχάτην καὶ θλιβεράν ταύτην καταδρομὴν τῆς τύχης.

Καθὼς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Schmid καὶ τοῦ Σεζύ, ἢ κατὰ τοῦ Λουκάρεως συνωμοσία δὲν ἐξυφάνθη ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἀλλ' εἶχε προηγουμένως διοργανωθῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ Schmid, ὅστις ἐκ τοῦ ἀφανοῦς δολίως ἐκράτει τὰ ἡνία μετὰ μεγάλης μυστικότητος ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Σεζύ καὶ τῶν Καπουκίνων.

Εἰς προηγούμενον κεφάλαιον ἐγένετο μνεία περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς δράσεως τοῦ Αὐστριακοῦ πρεσβευτοῦ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Δὲν εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ καταστῇ νοητὴ ἡ ἀπότομος μεταβολὴ τῆς στάσεως τοῦ Σουλτάνου Μουράτ ἔναντι τοῦ Λουκάρεως ἄνευ περιεκτικῆς ἀφηγήσεως τινῶν τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν γεγονότων ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1638.

Ἐπὶ δωδεκαετίαν ὄλην Μουράτ ὁ δ' προσεπάθει ἀνεπιτυχῶς νὰ συντρίψῃ τοὺς Πέρσας καὶ κυριεύσῃ τὴν Βαγδάτην. Ταῦτοχρόνως εἶχε σημαντικὰς ἐνοχλήσεις ἐκ μέρους τῶν Πολωνῶν καὶ Κοζάκων. Καὶ οἱ Γενίτζαροι, βλέποντες τὸ κρίσιμον τῆς θέσεώς του τῷ 1630, πρὸς στιγμήν ἠπέλιθσαν τὴν ἐκθρόνισίν του²¹. Ὁ Μουράτ, ἀποφασίσας νὰ ἐπιτύχῃ μὲ πᾶσαν θυσίαν τὴν ἄλωσιν τῆς Βαγδάτης, συνήθροισε μίαν τῶν μεγαλειτέρων στρατιῶν ἅς ποτε οἱ Σουλτᾶνοι ὠδήγησαν εἰς πόλεμον, καὶ ἐξεστράτευσεν τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1638 κατὰ τῶν Περσῶν²².

Ὁ Χάμμερ²³ ἀναφέρει ὅτι ἡ συναθροισθεῖσα εἰς Σκούταρι στρατιὰ θαυμασίως ἀναδιοργανωθεῖσα, χάρις εἰς τὴν δραστηριότητα καὶ προσωπικὰς φροντίδας τοῦ Μουράτ, ἐξεκίνησε τὴν θην Μαΐου 1638 διὰ τὴν ἐκστρατείαν. Ὁ Μουράτ συνοδευόμενος ὑπὸ μεγάλης ἀκολουθίας αὐλικῶν μεγιστάνων καὶ οὐλεμάδων²⁴ εἶπετο ἕφιππος ἐπὶ τεθωρακισμένου ἵππου φέρων χαλύβδινον κράνος, τὸ ὁποῖον περιέβαλεν ἐρυθροῦν σαρίκιον.

Ὁ Ρισελιὲ φοβούμενος μήπως ἡ ἐξασθένεισις τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ μακρὰ τοῦ Σουλτάνου ἀπουσία ἐπιτρέψωσιν εἰς τὸν Αὐστριακὸν Αὐτοκράτορα νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἐπιρροήν του εἰς Τρανσυλβανίαν καὶ Ἀνατολήν, προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὸν Σουλτᾶνον ὅπως διὰ τῆς μεσολαθήσεώς του συνεννοηθῆ φιλικῶς μετὰ τοῦ Πέρσου Βασιλέως πρὸς ματαίωσιν τῆς ἐκστρατείας. Πρὸς τοῦτο ἀπέστειλεν ἕκτακτον ἀπεσταλμένον, τὸν Baron des Hayes de Courmenin, ἀλλ' ἡ ἀποστολὴ του δὲν ἐπέτυχεν, καὶ ὁ Μουράτ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάκτησιν

21 Μορέρι: Ἰστ. Λεξικόν. Τόμ. Α' (Βιογρ. Μουράτ Δ').

22 Mezeray: Hist. de Turcs Vol I I σ. 160—161.

23 Hammer: Ἐνθα ἄν. Τόμ. IX. σ. 310.

24 Ὁ Μέγας Βεζύρης Μπαϊράμ πασᾶς εὕρισκετο ἤδη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους μετὰ μέρος τοῦ στρατοῦ εἰς Μ. Ἀσίαν.

τῆς Βαγδάτης. Διορίσας ὡς «φύλακα» τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Istanbul Mouhafizi) ²⁵ τὸν Μουσαῖ πασαῖν, ἀπεφάσισε νὰ παραλάβῃ καὶ αὐτὴν τὴν φρουρὰν τῆς πρωτευούσης, καὶ ἀφῆκε σχεδὸν ἀνυπεράσπιστον τὴν Κωνσταντινούπολιν ²⁶ ἀψηφῶν τοὺς σχετικούς ἐνδεχομένους κινδύνους.

Γνωσταὶ εἶναι αἱ ποικίλαι καὶ μεγάλαι δυσχέρειαι ἃς εἶχε συναντήσει εἰς τὴν κατὰ τῶν Περσῶν προηγουμένην ἐκστρατείαν του, καὶ εὐνόητος ἡ ἀδημονία του διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς νέας προσπαθείας του πρὸς κατατρόπωσιν τῶν Περσῶν καὶ ἄλλωσιν τῆς Βαγδάτης, ἐξ ὧν λόγῳ τῶν τότε ἐσωτερικῶν συνθηκῶν ἐξηρτάτο ὁ τε θρόνος καὶ ἡ ζωὴ του. Οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Σουλτάνου ἐνεδρεύοντες ἐχθροὶ τοῦ Λουκάρεως ἐπιδειξίως ἐπωφελήθησαν τῶν περιστάσεων. Ὁ Μουράτ ἐστερημένος ἀπὸ δύο περίπου μηνῶν ἐπαφῆς μετὰ τῶν φίλων τοῦ Λουκάρεως πρεσβευτῶν, φοβούμενος ἐξωτερικὰς ἐν Εὐρώπῃ περιπλοκάς ἴσως δὲ καὶ ἐσωτερικὰς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, ἔχων ἀπόλυτον ἀνάγκην τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ ἀφωσιωμένου Μπαϊράμ πασαῖ, ὅστις ἄλλωστε εἶχε δώσει δείγματα μεγάλης ἰκανότητος, ἔλαθεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἐναντίον τοῦ Λουκάρεως ὑποβληθείσας κατηγορίας περὶ ὑπόπτου δῆθεν στάσεως τοῦ Πατριάρχου καὶ μυστικῆς συνεννοήσεώς του μετὰ τῶν Κοζάκων διὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ φρουρίου Ἀζῶφ καὶ ἔδωκε τὴν συγκατάθεσίν του διὰ τὴν ἐκθρόνισιν καὶ τὴν εἰς θάνατον καταδίκην αὐτοῦ.

Ἄλλως τε ἔχων ἤδη προβῆ εἰς τὴν θανάτωσιν τριῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν του καὶ τοῦ ἀνωτέρου θρησκευτικοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Μουσουλμάνων δὲν νομίζομεν ὅτι ἠδύνατο ν' ἀποδώσῃ ἐξαιρετικῶς μεγάλην σημασίαν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ζωῆς τοῦ Ἐθνάρχου τῶν Ρωμαίων.

Οὐδεμία καταγγελία ἠδύνατο νὰ ἐπηρεάσῃ τὸν Σουλτάνον περισσότερο τῆς ὑπὸ τῶν συνωμοτῶν ὡς ἄνω υποβληθείσης, διότι Μουράτ ὁ δ' ἐγνώριζε καλῶς τὰς σχέσεις τοῦ Λουκάρεως μετὰ τοῦ Τζάρου Μιχαήλ καὶ τὴν τολμηρὰν ὀρμητικότητα τῶν Κοζάκων.

Αἱ συχναὶ εἰς τὸ παρελθὸν διαδόσεις περὶ ἀλώσεως τοῦ φρουρίου Ἀζῶφ ὑπὸ τῶν Κοζάκων, ἃς ἀναφέρει καὶ ὁ Θεοφάνης ²⁷ καὶ ἡ ἀδημονία Μουράτ τοῦ δ' διὰ τὴν ἐνδεχομένην ἀπώλειαν τοῦ σημαντικοῦ τούτου φρουρίου, ἐξηγοῦν τὴν κατὰ τῷ 1638 διαρκούσης τῆς ἐκστρατείας Βαγδάτης διατύπωσιν, ὑπὸ τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Σουλτάνου συνωμοτῶν, τῆς καταγγελίας των, ἣτις κατέληξεν εἰς τὸ δρᾶμα ²⁸.

²⁵ Τίτλος διδόμενος εἰς τοὺς διοικητὰς στρατ. περιφερειῶν ἐν τοῖς συνόροις. Τυπικῶς «Καίμακάμης» ἦτο ὁ Καρὰ Μουσταφᾶ πασαῖς.

²⁶ Ἀϋμόν: "Ενθ' ἄν. σ. 11. «Constantinople était presque sans milices».

²⁷ Ν. Κάπτερεφ: "Ενθ' ἄν. σ. 76—77 καὶ 84.

²⁸ Σημείωσις: Ὁ Ναῦμά οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Πατριάρχου, καὶ τῶν προκαλεσάντων αὐτὸν αἰτίων.

Ἐν μέσῳ τῶσων φροντίδων καὶ περισπασμῶν, περιστοιχούμενος διαρκῶς ἀπὸ τοὺς ἐχθρικῶς διακειμένους πρὸς τὸν Λούκαριν συμβούλους του, παρὰ τὴν πρὸς τὸν Πατριάρχην ἐκτίμησίν του, Μουράτ ὁ δ' ἐπίστευσε φαίνεται ὅτι: ²⁹

«Ὁ Πατριάρχης ὁ Γέρων ἐπίβουλός ἐστίν τῆς βασιλείας του, καὶ ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ γράψας τῷ Μοσκόβῳ ἵνα λάβῃ τὸ Ἄζάκι, καὶ ἄλλας πολλὰς ὄσας ἤθελον φλυαρίας καὶ ψευδεῖς λόγους» ³⁰.

Δὲν ἀποκλείεται ὅτι τὰς καταγγελίας τοῦ Μπαϊράμ πασᾶ ὑπεστήριξε καὶ ὁ ὑπηρετῶν παρὰ τῷ Σουλτάνῳ, ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ, Ἴταλὸς μηχανικὸς ὀνομαζόμενος Μικαέλ, μεγάλην ἐξασκῶν τότε ἐπιρροὴν παρὰ τῷ Ἄνακτι, λόγῳ τῶν τεχνικῶν του γνώσεων καὶ ὑπηρεσιῶν. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Βαγδάτης, ὁ Père Joseph ἐπέτυχε παρὰ τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου τοῦ ιγ' τὴν ἀπονομὴν τίτλου εὐγενείας εἰς τὸν Μικαέλ διὰ τὰς πρὸς τοὺς Καπουκίνους Βαγδάτης ὑπηρεσίας του ³¹.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἀνακοινώσεων Schmid παρὰ Χουρμουζάκη ³², καὶ ἐκ τῆς διαρκείας καὶ φύσεως τῶν προσπαθειῶν τῶν συνωμοτῶν, ὅτι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχωσιν εὐκόλως τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Σουλτάνου διὰ τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ Λουκάρεως.

Ὁ Μουράτ ἐκκινήσας τὴν 28 Ἀπριλίου (8 Μαΐου) 1638 ἐκ Χρυσουπόλεως ³³ ἔφθασεν μετὰ δύο περίπου ἑβδομάδας εἰς Ἴνονου, ὅπου συνήνητησεν τὸν Μέγαν Βεζύρην Μπαϊράμ πασᾶ ἐλθόντα εἰς προϋπάντησίν του ἐξ Ἰκονίου. Κατὰ τὸν Χάμμερ ὁ Μουράτ μετὰ τοῦ Μεγάλου Βεζύρου καὶ στρατοῦ ἔφθασεν εἰς Ἰκόνιον τὴν 7 (17) Ἰουνίου 1638. Ἐπομένως ἐὰν λάθωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ κομιστὴς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος περὶ τῆς εἰς θάνατον καταδίκης τοῦ Λουκάρεως, Τάταρος ἀγγελιοφόρος, ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μίαν ἢ δύο ἡμέρας πρὸ τῆς ἐκθρονίσεώς του, ἤτοι τὴν 17/27 ἢ 18/28 Ἰουνίου καὶ κατὰ συνέπειαν ἀνεχώρησεν ἐξ Ἰκονίου τὴν 12/22 ἢ 13/23 ἰδίου, δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι

²⁹ Κατὰ τὸν Neale (Hist. of the Holy Eastern Church, Vol. IV. p. 383), ἐπὶ τῆς βασιλείας Μουσταφᾶ τοῦ α', τῷ 1616, εἶχεν ἐκδοθῆ διαταγὴ νὰ συλληφθῇ καὶ θανατωθῇ ὁ ἐν Ἄγ. Ὅρει τότε διατρίβων Λούκαρις, τὸν ὁποῖον μετημφισμένον ἔσωσαν οἱ μοναχοί. Κατόπιν δέ, συνετεία συμφιλιώσεώς του μετὰ τὸν Πατριάρχην Τιμόθεον τὸν β', ἔγιναν διαθήματα ὅπως ἀκυρωθῇ ἢ ἐν λόγῳ διαταγῆ. Ὁ Trivier ἀναφέρων (ἐνθα ἀν. σ. 50) τὴν πληροφορίαν ταύτην, προσθέτει ὅτι ἡ διαταγὴ Μουσταφᾶ τοῦ α' ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὴν φυλάκισιν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν θανάτωσιν τοῦ Πατριάρχου.

³⁰ Legrand: "Ἐνθ' ἀν. τόμ. Δ' σ. 515—516.

³¹ Μορέρι: Ἰστ. Λεξ. Βιογρ. Μουράτ Δ'.

³² Χουρμουζάκη: "Ἐνθ' ἀν. Τόμ. Δ' 1882, σ. 685.

³³ Χάμμερ: "Ἐνθ' ἀν. Τόμ. ΙΧ. σ. 310—3.

ἐπὶ πέντε περίπου ἑβδομάδας εἰργάζοντο οἱ περὶ τὸν Μπαϊράμ πασᾶν πρῶτον διὰ νὰ προετοιμάσωσι καταλλήλως τὸν Μουράτ καὶ δεύτερον διὰ νὰ ἐπωφεληθῶσιν ὀρισμένης εὐνοϊκῆς εὐκαιρίας ὅπως ἐπιτύχωσι, παρὰ τοῦ διστάζοντος Σουλτάνου, τὴν ὑπογραφήν τοῦ ἀπαισίου Ἰραδέ.

Ἐνῶ δ' οὕτως εἰργάζοντο, οἱ ἐχθροὶ τοῦ Πατριάρχου διὰ τοῦ Μπαϊράμ πασᾶ καὶ ὁ τε Κονταρῆς καὶ ὁ Schmid ἐν Κωνσταντινουπόλει ἦσαν ἐν γνώσει τῶν τεκταινομένων, οἱ φίλοι πρεσβευταὶ τοῦ Λουκάρεως οὐδεμίαν εἶδησιν εἶχον παρὰ τῶν ὀργάνων τῆς κατασκοπευτικῆς τῶν ὑπηρεσίας, καὶ ἀφῆκαν τὸν Πατριάρχην ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου.

Ἐν τῷ Σεμνόζ³⁴, ἀναφέρων τὰς σκευωρίας τοῦ Μπαϊράμ πασᾶ, καὶ τῶν περὶ αὐτόν, παραδόξως καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι:

«La mort de Cyrille Lucaris a été combilée entre Bayram Pacha, Lamerno et Cyrille de Berrhée».

Χωρὶς ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν συμμετοχὴν τοῦ Schmid καὶ τὴν μετὰ τοῦ Κονταρῆ καὶ Σεζῦ συνεργασίαν του, ὡς ἐξάγεται τρανῶς ἐξ αὐτῶν τῶν ἐπισήμων ἀνακοινώσεων τῶν προμνησθέντων πρεσβευτῶν.

Ἐν τῷ Σεμνόζ, εἰς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης του, ἀναφέρει τὴν ἀπόφασιν τῆς Συνόδου Ἰουνίου τοῦ 1639, μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Κονταρῆ, ἐν ᾗ ἀνεπιφυλάκτως λέγεται ὅτι:³⁵

«Ὁ ἄσυνειδήτος (δηλ. ὁ Κύριλλος Κονταρῆς) παραυτίκα ἐθανάτωσε τὸν Πατριάρχην αὐτὸν Γέροντα, Κύριον Κύριλλον, θανάτῳ πικρῷ καὶ ἀσχήμονι».

Ἐν τῷ ἐπισημασθέντι ἐναντίον τοῦ Κονταρῆ ἐκφράζει καὶ ὁ Κωνόπιος εἰς τὴν πρὸς τὸν Λεγῆρον ἐπιστολὴν του τῆς 4/14 Ἰουλίου τοῦ 1638.

«...Καὶ αὐθις τοῦτο τοῦ διαθόλου συνεργεῖα ὁ Κακοεκθεροῦς ἐπαναστάς κατὰ τοῦ Παναγιωτάτου ἡμῶν καὶ Ὁρθοδοξοτάτου Δεσπότη, ἤρπασε τὸν Οἰκουμηνικὸν Θρόνον ληστρικῶς, καὶ λαθῶν τὸν ἡμέτερον Δεσπότην...ἀπέκτεινε...ἀπέκτεινε τὸν δίκαιον, τὸν εὐσεβῆ...».

Οὐδεὶς βεβαίως δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ τὴν μεγάλην τοῦ Κονταρῆ εὐθύνην, ἣν ἄλλως τε ἀναγνωρίζουν καὶ οἱ φίλοι του· ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν ἀμερολήπτως νὰ ἐξακριβωθῶσι τὰ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Λουκάρεως διὰ μονομεροῦς μνείας ὀρισμένων περικοπῶν, κατ' ἐκλογὴν ληφθεισῶν ἄνευ συνολικῆς ἐξετάσεως ὅλων τῶν ἐν τοῖς διαφόροις ἀρχείοις ἐγγράφων.

Κρίνομεν ἐν τούτοις ἐπ' ἀνάγκῃ ν' ἀναφέρωμεν ἐνδιαφέρουσαν καὶ περίεργον πληροφορίαν σχετιζομένην μὲ τὴν δρᾶσιν τοῦ Κονταρῆ, ἣν

³⁴ Echos d'Orient, ἐνθ' ἀν. σ. 103.

³⁵ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως: Ἀνάλεκτα Ἱερ. Σταχ. τόμ. Δ' σ. 99.

παρέχει ὁ Schmid εἰς τὴν ἀπὸ 1ης Αὐγούστου 1638 ἐπιστολὴν τοῦ ³⁶ πρὸς τὴν Προπαγάνδαν Ρώμης.

Ἡ σχετικὴ περικοπὴ, κατὰ μετάφρασιν ἐκ τῆς Ἰταλικῆς, ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Οἱ ἐχθροὶ τῆς Ἁγίας ἡμῶν Καθολικῆς πίστεως ὑβρίζουν ὅσον δύνανται τὸν νέον Πατριάρχην Κύριλλον τὸν ἐκ Βερροίας καὶ τὸν κατηγοροῦν ὅτι ἐπεζήτησε τὸν θάνατον τοῦ Καλβινόφρονος Κυρίλλου, ἀλλ' ἀδικοῦν τὸν καλὸν ἱεράρχην, ὁ ὁποῖος ἐπεθύμει μὲν ζωηρῶς νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐξορίαν τοῦ αἰρετικοῦ ἀντιπάλου του, ἀλλ' ἔκαμεν ὅ,τι δυνατόν διὰ νὰ τὸν σώσῃ ἀπὸ τὸν θάνατον. Ἐάν. καθὼς λέγουν μερικοί, ἐπεθύμει τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἡδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο πρὸ τινῶν ἐτῶν, ὅταν, ὡς γνωστόν, εἶχε τὴν δύναμιν...».

Ἐναμφισβόλως ἡ τελευταία αὕτη φράσις τοῦ Schmid ἀναφέρεται εἰς τὴν κατὰ Μάρτιον τοῦ 1635 φυλάκισιν τοῦ Λουκάρεως ἐν ἰδιωτικῇ οἰκίᾳ, ἐν Κωνσταντινουπόλει, μετὰ τὴν ἐκθρόνισίν του τὸ πέμπτον καὶ ἄνοδον εἰς τὸν Θρόνον τοῦ Κονταρῆ, ὁπότε πράγματι μέγα διέτρεξε κίνδυνον ³⁷.

Ἐάν μεταδίδων ὁ Schmid τ' ἀνωτέρω εἰς Ρώμην δὲν ἀπέβλεπε διπλωματικῶς νὰ συγκαλύψῃ τὴν ἀλήθειαν τότε προβάλλεται ἡ ἐρώτησις:

Πότε ὁ Κονταρῆς προσεπάθησε νὰ σώσῃ τὸν Λούκαριν ἀπὸ τὸν θάνατον;

Ἐπαινίσσεται δ' ὁ Schmid τὰ γνωστὰ μέσον Παπαῦ Λαμέρνου διαβήματα ³⁸, ἢ πρόκειται περὶ ἀγνώστου ἡμῖν προσπαθείας τοῦ Κονταρῆ, ὅπως μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Λουκάρεως καὶ ἐγκάθειρξίν του εἰς Ρούμελι Χισάρ, ἀποσοθήσῃ τὴν ἄμεσον ἐκτέλεσιν τῆς θανατικῆς ποινῆς;

Ἐπιφυλασσόμεθα νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο κατωτέρω, εἰς τὸ ἀφορῶν τὴν διαμονὴν τοῦ Πατριάρχου εἰς Ρούμελι Χισάρ κεφάλαιον.

Ὁ αἰδεσιμώτατος R. Belmont μελετήσας ἐσχάτως τοὺς σχετικοὺς φακέλλους τῶν Βιβλιοθηκῶν Παρισίων καὶ Γενεύης, εὐηρεστήθη ν' ἀνακοινώσῃ ἡμῖν ὅ,τι εὑρεν ἐν αὐτοῖς διδόμενον σχετικὸν μὲ τὸ μαρτύριον τοῦ Πατριάρχου, ἐφ' ᾧ καὶ τῷ ὀφείλομεν πολλὰς εὐχαριστίας.

Εἰς τὴν περὶ Λουκάρεως μελέτην του γενομένην κυρίως ἀπὸ θεολογικῆς ἀπόψεως, καταλήγει εἰς τὸ ἑξῆς συμπέρασμα:

«Il est probable que nous ne connaissons jamais toute la verité sur les circonstances de la mort de Cyrille. L'affaire a dû se traiter

³⁶ Χόφμαν: "Ενθ' ἄν. σ. 107 (Προπ. 159—58—9.

³⁷ Χουρμουζάκη: "Ενθ' ἄν. σ. 682—6.—Σεμνόζ: "Ενθ' ἄν. σ. 100—105. Σεμνόζ. "Ενθ' ἄν. σ. 100—105.

³⁸ Σεμνόζ: "Ενθ' ἄν. σ. 105 καὶ παρὰ Χουρμουζάκη, ἔνθ' ἄν. τόμ. Δ' σ. 682.

verbalement. Il est toutefois possible que les archives du Vatican, ou des Capucins et Jésuites, nous réservent de surprises, ou qu'un jour ou l'autre, nous éclairent définitivement sur ce sujet».

Ἐν τούτοις, ἐκ τῆς κριτικῆς μελέτης τῶν ἐγγράφων καὶ ἱστορικῶν ἐνδείξεων, τὰς ὁποίας ἔχομεν ὑπ' ὄψιν μας, δυνάμεθα νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν τὴν καὶ εἰς προηγούμενον κεφάλαιον ἐκδηλωθεῖσαν γνώμην περὶ τῶν προκαλεσάντων τὸ δράμα αἰτίων.

Μετὰ δεκαεπταετῆ δαπανηρὸν καὶ ἄσκοπον ἀγῶνα τὴν ὑπερτάτην διεξαγωγὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν ἐναντίον τοῦ Λουκάρεως ἐνεργειῶν, καθ' ὑπόδειξιν προφανῶς τοῦ Βατικανοῦ, ἀνέλαθεν ὁ κατὰ πολὺ ἱκανώτερος τοῦ Σεζύ, καὶ λίαν ἐντριβῆς περὶ τὰ τοιαῦτα Αὐστριακὸς πρεσβευτὴς Schmid. Κατ' ἀντίθεσιν δὲ μὲ τὸν Χάγα, διπλωμάτην ἀνωτέρας ἀξίας καὶ ἀρχῶν, ὁ Schmid ρεαλιστὴς εἰς τὸ ἔπακρον, ἦτο πρόθυμος νὰ καταφύγῃ εἰς τὰ πλέον ἀνήθικα καὶ σκληρὰ μέσα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Sir Tomas Roe τὸ μείζον μέρος τῆς εὐθύνης διὰ τὴν προστασίαν τοῦ Λουκάρεως ἐπεβάρυνε τὸν Χάγα. Εἶναι ζήτημα ὅμως ἐὰν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην οἱ συνεργάται του καὶ ἡ μυστικὴ του ὑπηρεσία πληροφοριῶν ἦσαν εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀποστολῆς των, ὡς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς δράσεως τοῦ Πατριάρχου καὶ ἰδίως κατὰ τὴν κρίσιμον περίοδον τοῦ 1635 ὁπότε ἀπεδείχθη λυσιτελεστάτη.

Ἐὰν οἱ ἐν Κωνσταντινοπόλει πρεσβευταὶ Ὁλλανδίας καὶ Ἀγγλίας ἐλάβανον ἐγκαίρως γνώσιν διὰ τῶν πρακτόρων των, τῆς συνεννοήσεως καὶ ἐνεργειῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Σουλτάνου τῶν Μπαϊράμ πασᾶ, Παπᾶ Λαμέρνου, Schmid καὶ Κονταρῆ, ἐὰν κυρίως ὁ Schmid δὲν ἐπωφελεῖτο τοσοῦτον ἐπιδεξιῶς τῆς συμπτωματικῆς ἐπιρροῆς τοῦ Μπαϊράμ πασᾶ, ἀμφιβάλλομεν ἐὰν θὰ ἐπετυγχάνετο τὸ διὰ τὴν καταδίκην εἰς θάνατον τοῦ Πατριάρχου Σουλτανικὸν διάταγμα, διότι οἱ φίλοι του πρεσβευταὶ δὲν θὰ ἐδίσταζον ἀναμφιβόλως παρά τὴν χαλάρωσιν τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν Κυβερνήσεών των, νὰ κάμωσιν ὡς καὶ εἰς τὸ παρελθὸν χρήσιν τῆς μεγάλης των προσωπικῆς παρά τῷ Σουλτάνῳ ἐπιρροῆς, ὅπως διὰ καταλλήλων διαθημάτων σώσωσι τὸν Πατριάρχην, ὅστις διατελῶν ἐν ἀπολύτῳ ἀγνοίᾳ τῶν διατρεχόντων, οὐδὲν μέτρον ἀμύνης ἤδυνήθη νὰ λάθῃ.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι, εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν Μουράτ τοῦ δ' εἰς Κωνσταντινούπολιν κατ' Ἰούνιον τοῦ 1639, ὁ Κονταρῆς, ἐκθρονισθεὶς, ἐξωρίσθη καὶ καθ' ὁδὸν ἐστραγγαλίσθη³⁹.

«Ἡ Βασιλεῖα δικαίως ὀργισθεῖσα, αὐτὸν τὸν ἐν κακοῖς περιθόητον ἐκ Βερροίας Κύριλλον ἐξώσατο, καὶ τέλεον ἀπεδίωξεν»⁴⁰.

³⁹ Χουρμουζάκη: "Ἐνθ' ἀν. Τόμ. Δ' σ. 689.

⁴⁰ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως: Ἄν. Ἱερ. Στ. α.χ. Τόμ. Δ' σ. 97—103.

Ὁ Δοσίθεος⁴¹ ἀναφέρει ὅτι :

«Ὁ ἐκ Βερροίας ἀποβληθεὶς τοῦ Πατριαρχείου, ἐξορίζεται εἰς Καρθαγένην, ὅπου συνεργεῖα τῶν τοῦ Λουκάρεως φίλων πνιγμῶ ἀποθνήσκει».

Ὁ Σεμνὸς⁴² περιορίζεται νὰ σημειώσῃ ὅτι :

«En route, l'infortuné captif (Kontaris) fut étranglé par ses conducteurs dans d'affreuses circonstances».

Ἄφ' ἑτέρου ὁ Μ. Ι. Γεδεών⁴³ σημειοῖ τάδε :

«Κατ' αἴτησιν τοῦ γένους, εὐλαβουμένου τὸν Λούκαριν, κατασπασθεὶς τοῦ θρόνου ἐξωρίσθη εἰς Καρθαγένην· ἐκεῖ δ' οἰκτρῶς ἀπέθανε, τῆς ἀνταποδόσεως τυχὼν τὸν εἰς τὸν θεῖον Λούκαριν ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένων».

Ὁ Σκαρλᾶτος Βυζάντιος φρονεῖ ὅτι «ἐπνίγη» πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν πολιτικῶν τοῦ Λουκάρεως φίλων⁴⁴.

Προβάλλεται ἡ ἐρώτησις εἰς ἣν ἀδυνατοῦμεν νὰ δώσωμεν θετικὴν ἀπάντησιν. Ἡ θανάτωσις τοῦ Κονταρῆ ὀφείλεται εἰς ἀπόφασιν τοῦ Σουλτάνου ἢ ὡς ἀναφέρει ὁ Δοσίθεος ἦτο ἀποτέλεσμα αὐτοτελοῦς ἐνεργείας τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ;

Δὲν νομίζομεν ὅτι ἦτο δυνατόν μεταφερόμενος ὁ Κονταρῆς εἰς ἐξορίαν, διαταγῇ σουλτανικῇ, νὰ ἐφονεύθῃ καθ' ὁδὸν διὰ τῆς ἀπλῆς συνεργείας τῶν ἀντιφρονούντων αὐτῷ ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τῆς ἀνωτάτης Ἀρχῆς⁴⁵.

Τὰ εὐτελῆ ὄργανα τῆς συνωμοσίας Μπαϊράμ πασᾶς, Κονταρῆς καὶ Παπαῖ Λαμέρνος εἶχον οὕτως ἢ ἄλλως τιμωρηθῆ ἢ ἐξαφανισθῆ, ἀλλὰ ποῖα ὑπῆρξεν ἡ ἀντίδρασις τοῦ Σουλτάνου μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς πρεσβευτὰς Ὁλλανδίας καὶ Ἀγγλίας; Δὲν εὕρομεν εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν Σεζῦ οὔτε εἰς τὰ παρὰ Χουρμουζάκη δημοσιευθέντα ἔγγραφα καμμίαν σχετικὴν ἔνδειξιν.

Βέβαιον ὁμῶς εἶναι ὅτι ὁ Κονταρῆς μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Μουράτ εἶχεν ἐγκαταληφθῆ ὑπὸ τῶν προστατῶν του καὶ δυνάμθρα νὰ εἴπω-

41 Ἰστ. Πατρ. Ἱεροσ. Κεφ. Ι. Βιβλ. ΙΑ'. σελ. 1170.

42 Ἐνθ' ἄν. σ. 106.

43 Γεδεών: Πατρ. πίνακες σ. 568.

44 Κωνσταντινούπολις. Τόμ. Β'. σ. 534. Ἐάν λάθωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν «Ὁργὴν τῆς βασιλείας», δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν φράσιν ταύτην ὡς ὑποδηλοῦσαν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Σουλτάνου, νὰ δώσῃ μίαν ἱκανοποίησιν εἰς τοὺς φίλους τοῦ Λουκάρεως πρεσβευτὰς, διὰ τὸν ἀδίκον θάνατόν του.

45 Σάθα: Μεσ. Βιβλ. Τόμ. Γ' σ. 444. «Εἰς Ἀφρικὴν παρὰ τῶν δυναστῶν ἐξορίζεται ταπίχειρα τῆς κακίας αὐτοῦ ληψόμενος».

μεν ὅτι ἐφεξῆς αἱ ἐνέργειαι τῶν Καθολικῶν Δυνάμεων ἠλλάξαν μορφήν καὶ ἀπώλεσαν τὴν προτέραν ἔντασιν καὶ ἐπιμονήν των.

Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Λουκάρεως διεξήχθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλη διπλωματικὴ πάλη τῶν δύο ἀντιθέτων τότε ομάδων τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ἀποβλέπουσα, καθ' ἡμᾶς, ὄχι τόσο εἰς τὴν ἐπικράτησιν ἐν Ἀνατολῇ τῶν δογματικῶν αὐτῶν θεωριῶν των, ὅσον κατ' οὐσίαν εἰς τὴν τῶν γενικωτέρων πολιτικῶν συμφερόντων των, τὰ ὁποῖα ἐθεωροῦντο μὲν κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς τότε ἐποχῆς φαινομενικῶς ὡς δευτερεύοντα, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι ἦσαν τὸ κύριον ἀντικείμενον τῶν ἐνεργειῶν των.

Εἶναι ἄραγε τολμηρὸν νὰ ἐκφράσωμεν τὴν γνώμην ὅτι Κύριλλος ὁ Λούκαρις δὲν ἔπεσε θῦμα τῆς ὠμότητος τοῦ Σουλτάνου Μουράτ ἢ τῆς προμελετημένης ἐχθρότητος τῆς Πύλης, οὔτε δὲ καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ τῶν ἑτεροδόξων, ἀλλὰ τῆς διεθνοῦς διπλωματικῆς πάλης, ἣτις διεξήχθη ἐν τῷ προσώπῳ του καὶ τοῦ ἀγῶνος ὃν εὐθαρσῶς ἀνέλαβεν, ἐν ἐποχῇ ἀπεριγράπτου τρομοκρατίας, ὑπὲρ τῆς ἐδραιώσεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἐκκλησίας, ἠθικῆς ἐξυψώσεως καὶ μορφώσεως τοῦ κλήρου καὶ ἀναγεννήσεως τοῦ Ἔθνους;

ΤΟΥ ΛΕΙΜΝΗΣΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΤΟΥ ΛΟΥΚΑΡΕΩΣ
ΘΑΝΑΤΟΣ, ΤΑΦΗ ΚΑΙ ΑΝΑΚΟΜΙΔΗ

Οὕτως ἔλαθεν ὁ ὁμολογητὴς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀληθείας τὸν
τῆς μαρτυρίας στέφανον.

ΝΑΘΑΝΑΗΛ ΚΩΝΩΠΙΟΣ 1

Αἱ λεπτομέρειαι τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου καὶ τῆς ταφῆς τοῦ περι-
κλεοῦς Πατριάρχου ἐξετέθησαν συνοπτικῶς καὶ ἐν πολλοῖς ἀντιφατι-
κῶς, ὑπὸ τε τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων ἱστορικῶν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, διότι
δὲν ἔλαθον ἐπαρκῶς ὑπ' ὄψιν τὴν δεκατέσσαρα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον
τοῦ Πατριάρχου δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ J. Hottinger ἐπιστολὴν, ἀπὸ 4
Ἰουλίου 1638 π. ἡ. ² τοῦ Ναθαναὴλ Κωνωπίου, πρωτοσυγκέλλου τοῦ Λου-
κάρεως, πρὸς τὸν ἐν Γενεύῃ τότε εὐρισκόμενον Ἀντώνιον Λεγῆρον.

Ναθαναὴλ ὁ Κωνώπιος, Κρῆς καὶ αὐτὸς προστατευόμενος τοῦ Πατρι-
άρχου καὶ πρωτοσύγκελλός του, ἔχαιρε μέχρι τελευταίας στιγμῆς τῆς
ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης καὶ ἐκτιμήσεως τοῦ Λουκάρεως. Χάρις εἰς τὰς
συστάσεις τοῦ προστάτου του, περὶ ὧν ποιεῖται μνείαν εἰς τὴν προμνη-
σθεῖσαν ἐπιστολὴν του, μετέβη, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πρωθιεράρχου,
εἰς Ἀγγλίαν ὅπου δαπάναις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κανταβριγίας Dr. Laud
ἐσπούδασεν εἰς τὸ Baliol College Ὁξφόρδης ³. Βραδύτερον δὲ μετὰ τὴν
διαμονὴν ἐτῶν τινῶν εἰς Leyden Ὁλλανδίας, προεχειρίσθη τῷ 1651 εἰς
μητροπολίτην Σμύρνης.

Δυσμενῶς ἐκφράζεται περὶ τοῦ Κωνωπίου ἡ πλειονοψηφία τῶν βιο-
γράφων τοῦ Λουκάρεως ⁴.

Πράγματι, ἐκ τῆς παρὰ Legrand ἀλληλογραφίας του, δὲν δύναται
τις νὰ σχηματίσῃ ἐκτάκτως εὐνοϊκὴν ἰδέαν περὶ τοῦ χαρακτηῆρος τοῦ
πρωτοσυγκέλλου τοῦ Λουκάρεως, καὶ ἴσως νὰ μὴν ἦτο καθ' ὅλα ἄξιος
τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Πατριάρχου· ἀλλ' ἐν τῷ προκειμένῳ, οὐδὲν συμ-

1 Legrand: "Ενθ' ἄν. Τόμ. Δ' σ. 514—516.

2 Analecta Historico Theologica. Zurich 1652 σ. 564—546.

3 Πονδώρα. Τόμ. ΚΑ' σ. 445—450.—Legrand: Bibliogr. Hell. 19^{ου} τόμ. Ε' σ. 294—296.—Α. Δημητρακοπούλου: Προσθήκαι καὶ διορθώσεις εἰς Νεοελλην. Φιλ. Σάθα. Λειψία 1871 σ. 67—69.

4 Ζαθίρας: «Νέα Ἑλλάς», σ. 476.—Σάθας: Νεοελλην. Φιλολ. σ. 403.—Χρυσ. Παπαδοπούλου: Κύριλλος Λούκαρις 1907, σ. 57. Τὸν ἀποκαλεῖ «Τυφλὸν τοῦ Λε-
γῆρου ὄργανον καὶ ἀντιγραφέα αὐτοῦ».

φέρον εἶχε νὰ μὴν ἐκθέσῃ εἰς τὸν Λεγῆρον, ἐν ἀπολύτῳ ἀληθείᾳ, ὅ,τι ἠδυνήθη νὰ πληροφορηθῆ ἐπὶ τόπου διὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον καὶ ταφὴν τοῦ μεγάλου προστάτου του· διὸ καὶ θεωροῦμεν ὡς ἀπολύτως βασίμους τὰς λεπτομερείας τῆς ἀφηγήσεώς του, παρὰ τὴν σχετικὴν τῶν ἀσάφειαν εἰς τινὰ σημεῖα.

Παραθέτομεν ὀλόκληρον τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς του ὡς ἔχει δημοσιευθῆ ὑπὸ τοῦ Χότιγγερ, καὶ ἐπιφυλασσόμεθα κατωτέρω νὰ ὑποδείξωμεν τὰ σκοτεινὰ καὶ ἀσαφῆ σημεῖα, ἅτινα δυστυχῶς δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἐν ἀκριθείᾳ ἀναπαράστασιν ὅλων τῶν λεπτομερειῶν τοῦ δράματος.

Ἡ δευτέρα σύγχρονος περίπου ἀφήγησις τῶν ἀφορώντων τὸ τραγικὸν τοῦ Πατριάρχου τέλος γεγονότων εἶναι ἡ τοῦ Θεοφάνους, Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, φίλου καὶ συνεργάτου τοῦ Ἐθνομάρτυρος. Ὁ Θεοφάνης διετέρει, ὡς γνωστόν, συνεχῆ καὶ ὑψίστου ἐθνικοῦ ἐνδιαφέροντος ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Τζάρου Μιχαὴλ Φεοδώροβιτς⁵. Εἰς τὴν ἀπὸ 20 Σεπτεμβρίου 1638 ἐπιστολὴν του κοιμισθεῖσαν εἰς Μόσχαν παρὰ τοῦ Ἑλληνοσ Ἰωάννου Πετρώφ, μυστικοῦ πολιτικοῦ πράκτορος τῆς Ρωσσοικῆς Κυβερνήσεως, ὡς ἐξῆς ἀγγέλλει εἰς τὸν Τζάρον (κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ ρωσσοικοῦ κειμένου) τὰ τοῦ θανάτου τοῦ Λουκάρεως.

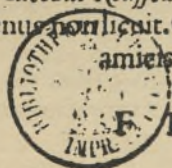
«Τὸν γέροντα Πατριάρχην Κύριλλον ἐσυκοφάντησαν εἰς τὸν Μέγαν Βεζύρην Μπαϊράμ πασάν, ὅτι δῆθεν εἶναι προδότης. Καὶ ὁ ρηθεὶς Βεζύρης, συνδεδεμένος ὦν φιλικῶς μετὰ τοῦ ἐκ Βερροίας Κυρίλλου (γνωστοῦ ἐχθροῦ τοῦ Λουκάρεως καὶ διεκδικητοῦ τοῦ Θρόνου) κατήγγειλε τοῦτο εἰς τὸν Σουλτάνον, καὶ ὁ Τοῦρκος ἡγεμὼν ἐνέκρινε τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ Λουκάρεως, καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν Μέγαν Βεζύρην τὸ διάταγμα σταλὲν εἰς τὸν καϊμακάμην. Καὶ οὕτως ἐκόμισαν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ διάταγμα τῆς καταδίκης, ἀπήγαγον τὸν γέροντα Πατριάρχην καὶ τὸν ἔκλεισαν εἰς τὸ φρούριον τῆς Ἀσπρης Θαλάσσης (Μπέλο Μόρεσκάγια μπάσνια)⁶. Καὶ μετὰ τὴν παρέλευσιν ἡμερῶν τινῶν τὸν ἐθανάτωσαν καὶ τὸν ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ τὰ κύματα ὤθησαν τὸ σῶμα του εἰς τὴν παραλίαν. Καὶ μερικοὶ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί, εὐρόντες τὸ σῶμά του, τὸ ἔθαψαν· καὶ τὸν πρῶν Μητροπολίτην Βερροίας Κύριλλον οἱ ὀπαδοὶ του διὰ τῆς βίας ἐγκαθίδρυσαν εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον. Καὶ ἡμεῖς ἡμεθα τότε εἰς Προῦσαν διὰ τὰς ὑποθέσεις τοῦ Παναγίου Τάφου, καὶ ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μητροφάνης ἦτο τότε ἐδῶ, καὶ μεγάλως ἐταράχθη διὰ τὸν

⁵ Ν. Κάπτερεφ: "Ενθ' ἀν. σ. 70—80.

⁶ Σημείωσις: Ὁ Θεοφάνης ἐννοεῖ ἀναμφιβόλως τὸ φρούριον τῶν Ἐπτὰ Κουλάδων, ἀλλ' ἐσφαλμένως, διότι ὁ Λούκαρις ἐφονεύθη μὲν πλησίον ἐκεῖ, ἀλλ' εἶχε προηγουμένως ἐγκλεισθῆ εἰς τὸ φρούριον Ρούμελι Χισάρ τοῦ Βοσπόρου.

DISSERTATIONIS VIII. 567

seu typis, ex Anglia delatis, tractatum jam dederit Constantinopoli *adversus Indeos*, quem non videre modò, sed & transcribere, bona cum possessoris, D. *Legeri* venia licuit, hoc adhuc monemus, desiderari quædam in eo, quibus Muhammedis author perstrinxit deliramenta. Clanculariis enim artibus impulsu Muhammedani quæstionem instituerunt, & ut ne quid sacris suis ægrè fieret, studiosè caverunt. Refert tamen *Gisb. Voët.* Disp. Select. t. 1. p. 187. ex libro, cui titulus, *Mysteria Patrum Jesuitarum* Edit. Sec. in appendice Historica de nonnullis gestis contra Cyrillum, *Mophthi* h. e. summum sacrorum apud Turcas præfectum, seu Pontificem sua sententia absolvisse Cyrillum per Jesuitarum perfidiam accusatum, quòd edito libello contra religionem Muhammedicam in tribunali politico reum se fecisset. Quæ de Cyrillo nostro *Jacobus Roussellius* scripsisse dicitur, videre hæc tenentur licuit. Commendantur tamen ab amicis luculentissimè.

FINIS.

ἄδικον αὐτὸν θάνατον. Καὶ αὐτὸς ὁ ἐκ Βερροίας Κύριλλος μᾶς ἐπρό-
τεινε νὰ συλλειτουργήσωμεν, ἀλλ' ἡμεῖς ἠρνήθημεν, καὶ διὰ τῶν
Τούρκων ἀπεπειράθη νὰ μᾶς ἀπειλήσῃ. . . .».

Ἡ ἀφήγησις αὕτη τοῦ Θεοφάνους, μολονότι γραφεῖσα τρεῖς μόνον
μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λουκάρεως, βρίθῃ δυστυχῶς ἀνακριθειῶν,
ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς συγκρίσεώς της μετὰ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Κωνωπίου.

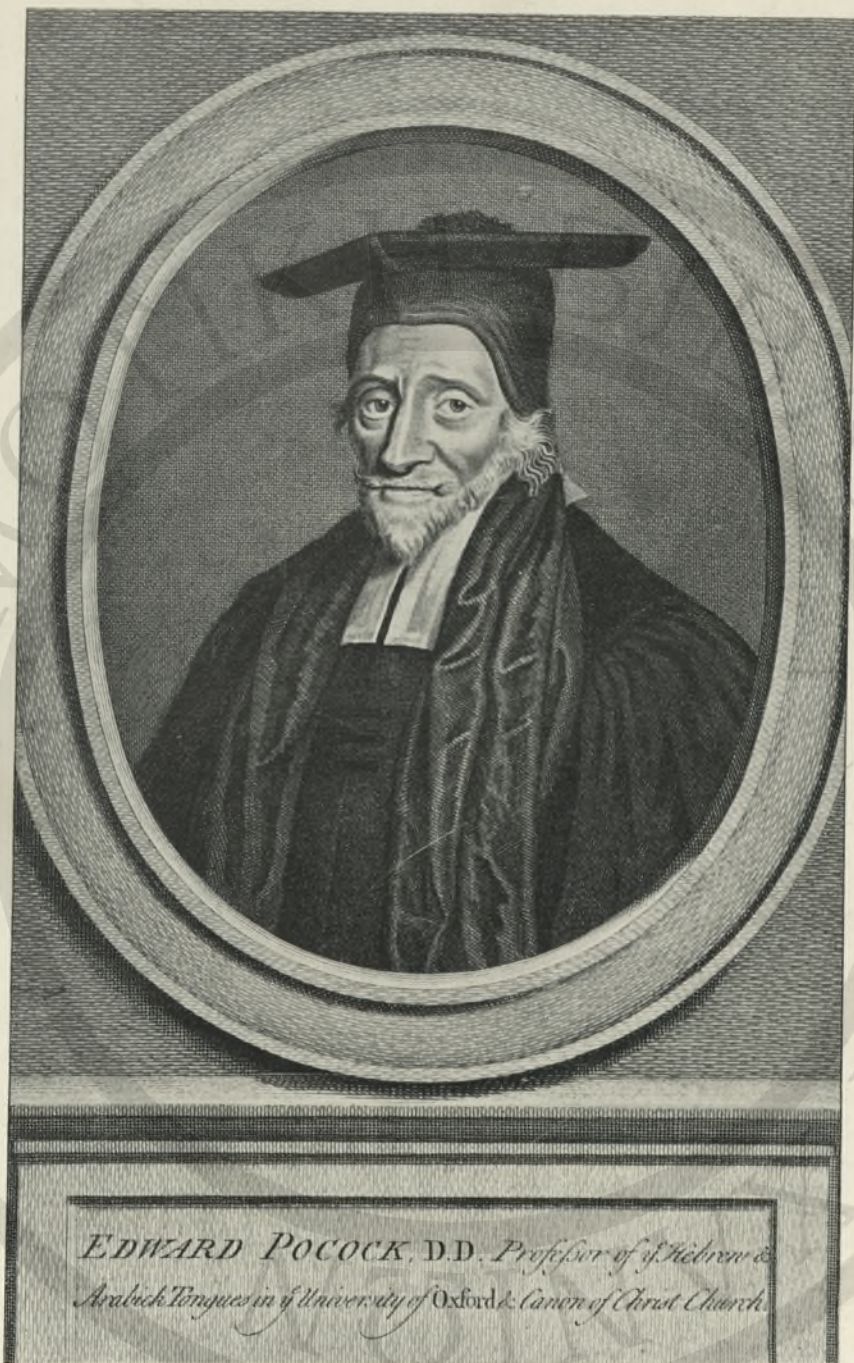
Τοῦτο δέον ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸ ὅτι αἱ λεπτομέρειαι τοῦ θανάτου καὶ
ταφῆς τοῦ Λουκάρεως δὲν ἦσαν γνωσταὶ ἐν ἀκριθείᾳ, ἢ παρά τινων
μόνον ἐμπίστων φίλων του, καὶ ὁ Θεοφάνης, ἀπουσιάζων εἰς Προῦσαν,
ἠμέλησε φαίνεται, ἐν τῇ ἐπιστροφῇ του εἰς τὴν Πόλιν, νὰ ἐξετάσῃ τὰς
λεπτομερείας καὶ ἠρκέσθῃ εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν διαδόσεων αἱ ὁποῖαι
ἐκυκλοφόρου.

Πρῶτος, ἐκ τῶν ἡμετέρων ἱστορικῶν, ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων
Δοσίθεος, ἐνδιατρίβει εἰς τὰς λεπτομερείας τοῦ μαρτυρίου, καὶ παρέχει
τὴν ἐξῆς περιγραφὴν⁷.

«...Καὶ πάλιν τὸ ἔβδομον ἀνάγεται εἰς τὸν Θρόνον ὁ Λού-
καρις, ὃν αὔθις ὁ ἐκ Βερροίας ἐκθαλὼν, καὶ περιορίσας εἰς Λαιμο-
κοπίαν, τὸ δυτικὸν Νεόκαστρον, κατὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον, ἀπέ-
πνιξε, δούς πουγγία εἴκοσι τῶ τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνθυ-
πάτῳ, ἀναφορὰν ποιησαμένου πρὸς τὸν Σουλτάν Μουράτ κατὰ τοῦ
Κυρίλλου καὶ μαρτυρήσαντος αὐτῷ πολλὰ κακὰ, ἰδιοχείρως ὁ
Βασιλεὺς ἐβεβαίωσεν ἵνα ὁ Γέρων ὁ Πατριάρχης ἀποπνιγῇ, καὶ
οὕτως ὁ πολύφημος καὶ πολύσοφος τὸν βίον κατέστρεψε, καὶ ρίπτε-
ται αὐτοῦ τὸ σῶμα ἐν τῇ θαλάσσει, ὅπερ εὐρόντες τινὲς εἰς τὸ
Ρήγιον, παρέδωκαν τῇ ταφῇ ἐκεῖ πενιχρῶς ὡς καὶ Μιχαήλ ποτε
τὸν Παλαιολόγον' μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Πατριάρχης Παρθένιος ὁ Α΄.,
ἔφερε τὰ λειψανα αὐτοῦ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, συνεργεῖα τῶν φίλων
αὐτοῦ, εἶτα ἔπεμψαν αὐτὰ εἰς τὴν νῆσον τῆς Χάλκης, καὶ ἐτάφησαν
εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Παναγίας. . . .».

Δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ παρατηρήσωμεν ὅτι καὶ ἡ ἐξιστόρησις τοῦ
Δοσιθέου περιέχει πολλὰς ἐλλείψεις καὶ τινὰς ἀνακριθείας. Οὕτως οὐδε-
μίαν ποιεῖται μνεῖαν περὶ τῆς μεταφορᾶς τοῦ σκήνους τοῦ Πατριάρχου
εἰς τὸ μοναστήριον τῆς νησίδος τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, καὶ τῆς ἐκεῖ ταφῆς
του, ἣν ἤδη, ἐκτὸς τοῦ Χότιγγερ (1652), εἶχεν ἀναφέρει καὶ ὁ Θωμᾶς
Σμίθ εἰς τὰ Miscellanea αὐτοῦ ἐκδοθέντα τῷ 1686. Κατ' ἀντίθεσιν με-
τὸς συγχρόνους του ἱστορικούς, Σαγρέδο, Ρικῶ καὶ Σμίθ, δὲν ἀναφέ-
ρει τι περὶ τῶν γνωστῶν ραδιουργιῶν τῶν ὀργάνων τῶν Καθολικῶν
Δυνάμεων, καὶ ρίπτει κάπως μεροληπτικῶς καὶ ἐπιπολαίως ὅλην τὴν
εὐθύνην εἰς τὸν Κονταρῆν, χωρὶς νὰ σημειώσῃ τι περὶ τῶν ἐνεργειῶν

⁷ Δοσιθέου: Ἱστ. Ἱεροσ. Πατριαρχ. Βιβλ. ΙΑ' κεφ. Ι'. σ. 1170.

ΕΔΟΥΑΡΔΟΣ ΠΟΚΟΚ

Ἐφημέριος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγγλικῆς Πρεσβείας
(1537 – 1640) καὶ φίλος τοῦ Λουκάρεως.

του Μπαϊράμ πασᾶ, ἃς εἶχεν ἤδη ἐκθέσει ὁ Σμίθ εἰς τὸ προμνηθὲν ἔργον του. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι ὁ Δοσίθεος, ὅστις τόσα ἀναφέρει διὰ τὴν ἐν Ἀνατολῇ δρᾶσιν τῶν Ἰησουϊτῶν (Γεζουιτιῶν, ὡς τοὺς ὀνομάζει) καὶ τὰς προπαγανδιστικὰς ἐνεργείας τῶν Λατίνων, δὲν ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ γράψῃ τι περὶ τῆς συμμετοχῆς τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀργάνων τῶν Καθολικῶν Δυνάμεων εἰς τὴν κατὰ τοῦ Λουκάρεως συνωμοσίαν. Εἶναι δυνατὸν αὐτὸς ὁ στενὸς φίλος τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ Olier de Nointel, ὅστις τὸν ἐφιλοξένει πολλάκις εἰς τὴν ἐν Πέρα πρεσβείαν, νὰ ἠγνῶι τὰς πρὸ τριάκοντα ἐτῶν σχετικὰς ἐνεργείας τοῦ Σεζύ;

Ὁ Thomas Smith (1638—1710), ὑπηρέτησας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τριετίαν ὡς ἐφημέριος τῆς Ἀγγλικῆς πρεσβείας παρὰ τῷ Sir Daniel Harvey ἀπὸ τὸ 1668 μέχρι τοῦ 1671, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ πρῶτος συστηματικὸς τοῦ Λουκάρεως βιογράφος⁸.

Μετὰ τὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστροφήν του εἰς Λονδῖνον, ἐξέδωκε τῷ 1674 λατινιστὶ ἔργον διὰ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν Τούρκων καὶ περιγραφὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀργότερον δὲ τῷ 1676, εἰς Ὁξφόρδην, ἕτερον διὰ τὰ δόγματα καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μετ' ἀγγλικῆς μεταφράσεως ἐκδοθείσης τῷ 1680. Τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον ὅμως σύγγραμμά του εἶναι τὸ ἐν Λονδίνῳ ἐκδοθὲν τῷ 1686 λατινιστὶ, *Miscellanea* ἐν τῷ ὁποίῳ καὶ ἡ βιογραφία τοῦ Λουκάρεως⁹, ἦν τρία ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου του, τῷ 1707, ἐξέδωκεν ἐν Λονδίνῳ εἰς ἰδιαιτέρον τεύχος μετὰ πολλῶν προσθηκῶν καὶ εἰκόνας τοῦ Πατριάρχου¹⁰.

Ὁ Θωμᾶς Σμίθ συνεδέετο φιλικῶς μετὰ τοῦ Ἐδουάρδου Πόκοκ (Edward Pococke, Senior) (1604—1691), ἐξ Ὁξφόρδης, ὅστις ὡσαύτως εἶχε χρηματίσει προηγουμένως (1637—1640) ἐφημέριος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγγλικῆς πρεσβείας¹¹, κατ' ἀρχὰς παρὰ τῷ φίλῳ τοῦ Λουκάρεως πρεσβευτῆ Sir Peter Wych καὶ ἔπειτα παρὰ τῷ Sir Sackville Crowe. Ὁ Ἐδουάρδος Πόκοκ, δεινὸς θεολόγος καὶ ἐβραϊστῆς, ἐμβριθὴς γνώστης τῆς Ἑλληνικῆς, Τουρκικῆς καὶ Ἀραβικῆς, ἦτο ἐκ τῶν θαυμαστῶν καὶ ἀφωσιωμένων τοῦ Λουκάρεως φίλων. Φαίνεται δὲ ὅτι συχνὰ ἐμελέτα εἰς τὴν πλουσίαν τοῦ Πατριάρχου βιβλιοθήκην, περὶ τῆς ὁποίας δὲν εὔρομεν ἀτυχῶς ἐξ ἄλλων πηγῶν πληροφορίας¹².

«He enjoyed the friendship, and doubtless used the fine library, of the learned Patriarch Cyril Lucaris, until his assassination in 1638».

⁸ Dictionary of National Biography (Smith).

⁹ *Miscellanea*: London. 1686, καὶ ἐν αὐτῷ *Narratio de vita, gestis et martyrio*

Lucarii.

¹⁰ *Collectanea de Cyrillo Lucario, Patriarcha Constantinopolitano, Londini 1707.*

¹¹ Hoefér: *Dictionnaire de Biographie* (E. Pococke).

¹² Dictionary of National Biography (Edward Pococke).

Καθώς αναφέρει εἰς τὸ ἔργον του *Porta Mosis, notae miscellanae* 90, συνειργάζετο μετὰ τῶν ἐν τῇ Πόλει τότε λογίων καί, ὡς σημειοῖ εἰς ἐκ τῶν βιογράφων του: 13.

«He studied with Jacopo Romano, . . . and was assisted in his researches among other, by Georgio Cerigo, and by Nathaniel Canopus, the Protosyncellus».

Ὁ Ἐδουάρδος Πόκοκ εὐρίσκετο ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν Ἰούνιον τοῦ 1638, καὶ λόγῳ τῆς θέσεώς του παρὰ τῇ Ἀγγλικῇ πρεσβείᾳ καὶ τῶν σχέσεών του μετὰ τοῦ Κωνωπίου, ἠδύνατο νὰ εἶναι ἐν γνώσει τῶν λεπτομερειῶν τοῦ μαρτυρίου τοῦ Πατριάρχου.

Ὁ Θωμᾶς Σμίθ, τὸν ὁποῖον βεβαίως ἐγνώρισε μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του εἰς Ἀγγλίαν τῷ 1640, ἀναφέρει εἰς τὴν βιογραφίαν του, τοῦ Λουκάρεως¹⁴ ὅτι, εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν λεπτομερειῶν τοῦ μαρτυρίου τοῦ Πατριάρχου, ὠδηγήθη περισσότερο ἀπὸ τὰς πληροφορίας, ἃς τῷ μετέδωκεν ὁ Πόκοκ, παρὰ ἀπὸ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Κωνωπίου, ἣτις, ὡς δημοσιευθεῖσα τῷ 1652 ἦτο αὐτῷ γνωστή. Εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἐδουάρδου Πόκοκ¹⁵, ἐξ ὧσων τοῦλάχιστον ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν, δὲν γίνεται μνεῖα περὶ τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς θέματος· ἄλλως τε καὶ ὁ Legrand, εἰς τὴν βιβλιογραφίαν του¹⁶, δὲν παραπέμπει εἰς τὰ ἔργα τοῦ Πόκοκ¹⁷. Ὅθεν καὶ δὲν δυνάμεθα ἢ νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος περιωρίσθη εἰς τὴν πρὸς τὸν Σμίθ προφορικὴν ἐξιστόρησιν καὶ ὅτι οὐδὲν σχετικὸν ἀνέφερον εἰς τὰ θεολογικὰ του συγγράμματα.

Οἱ ἀκολουθήσαντες τὸν Σμίθ, ξένοι τε καὶ ἡμέτεροι, ἱστορικοὶ τε καὶ βιογράφοι τοῦ Λουκάρεως, κατὰ τὸ πλεῖστον περιωρίσθησαν εἰς τὴν ἀναγραφὴν περικοπῶν τινῶν τῆς ἀφηγήσεώς του, ἄνευ παραβολῆς μετὰ τὴν τοῦ Κωνωπίου καὶ κριτικῆς ἐρεῦνης τῶν σχετικῶν λεπτομερειῶν· διὸ καὶ κρίνομεν ἐπάναγκες νὰ παραθέσωμεν ὀλόκληρον τὸ κείμενον τῆς ἐξιστορήσεώς του ἐν μεταφράσει ἐκ τῆς λατινικῆς, ἐπιφυλασσόμενοι νὰ ἐπανέλθωμεν κατωτέρω ἐπὶ τινῶν σημείων χρηζόντων ἐπεξηγήσεως.

Ἀφήγησις τοῦ Σμίθ:

«Εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Πατριάρχου δὲν ἔλειπεν ἡ θέλησις βλάβης, οὐδ' ἡ ἔντονος προθυμία ἐκδικήσεως, οὐδ' ἡ κακοβουλία, πάθη ἅτινα ἐξηρέθιζον τὰς διανοίας αὐτῶν διὰ τῆς ἐμπνεύσεως νέων παρ-

¹³ Wood: Athenae, ἔκδ. Bliss. Β' σ. 657.

¹⁴ Miscellanea 1686 σ. 125—130.

¹⁵ Theological Works. 1740. *Porta Mosis*. 1655.

¹⁶ *Bibl. Hell.* τόμ. Δ' σ. 162—175.

¹⁷ Neale: *History of the Holy East. Church*, Vol. IV. p. 454.

Ὁ Pococke ἐν σημειώσει εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔργου του «*Abulphary*» ἀναφέρει τὸν θάνατον τοῦ Λουκάρεως ὡς λαθόντα χώραν τὴν 27ην Ἰανουαρίου 1638, ἀλλ' ἔδωκεν εἰς τὸν Σμίθ τὴν ἐξήγησιν, ὅτι ἐκ παραδρομῆς ἐσημειώθη ἡ ἐσφαλμένη αὕτη ἡμερομηνία ἀντὶ τῆς ὀρθῆς 27ης Ἰουνίου π. ἡμ.

ορμήσεων. Καί ὅτε μὲν ἡττημένοι, ὅτε δὲ νικηταί, πάντοτε ἐσκέπτοντο περὶ ἐπαναλήψεως τῆς κατὰ τοῦ Πατριάρχου πάλης. Αἱ μεγάλοι ἀρεταί τοῦ κατ' αὐτοὺς σφετεριστοῦ Ἐθνάρχου ἀπεγύμνων αὐτοὺς παντὸς ἐγκύρου ἐπιχειρήματος, ὅθεν καὶ οὗτοι ἐξέπεσαν ἀδῆς εἰς τὴν χρῆσιν τῶν προηγουμένων ταπεινωτικῶν μέσων καὶ προκλήσεων. Τρέφοντες οὕτως ἀκάθεκτον ἐχθροπάθειαν, καὶ μιμούμενοι, ὅπερ ἀπίστευτον, τὴν ὑπόκρισιν τῶν ἐκδιωχθέντων Ἰησοῦιτων, ἀνέπτυξαν τὴν ζηλοτυπίαν καὶ τὸ μῖσος ἄχρι φιλόφρονος πρὸς τὸν Κύριλλον στάσεως. Ἦτο ἐπόμενον νὰ περιμένη τις ἐκ τοιούτων ἀνθρώπων τοιαύτας βδελυρὰς ραδιουργίας. Καταβεβλημένοι δὲ καὶ ἐξ ὀργῆς παραφερόμενοι βλέπουσι τὸν Κύριλλον ἐπιδειξίως ὑπεκφεύγοντα τοὺς τε δόλους καὶ τὰς ἐπιβουλὰς αὐτῶν, ὅτε μὲν ἐκβαλλόμενον τοῦ πατριαρχικοῦ Θρόνου καὶ ἤρεμον, ὅτε δὲ ἀνακαλούμενον παρὰ τὴν θέλησιν αὐτῶν καὶ ἀναλαμβάνοντα τὰ δικαιώματα αὐτοῦ. Οὔτε ἄλλος, οὔτε δυσχέρεια, οὔτε συκοφαντία, οὔτε εἰρκτή, οὔτε ἐξορία, ἠδύνατό ποτε νὰ ἀποθαρρύνῃ τὴν ἀναλλοίωτον καρτερίαν καὶ ἄπειρον εὐστάθειαν τοῦ ἀνδρός. Ἐβλεπον οὕτως αὐτὸν μετ' ὀργῆς ἀνώτερον πάντων, ὅτι ἐν ὄσῳ ἕξῃ πᾶσα ἐλπίς ἐπιτεύξεως τοῦ σκοποῦ αὐτῶν ἦτο ματαία, καὶ ὅτι μετ' αὐτοῦ αἱ δυσκολίαι εὐκόλως ἀπεμακρύνοντο. Λοιπὸν δὲν ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς ὑπὸ τοιούτους ὄρους. Ὅθεν καὶ ἐπὶ διεικνίαν ὀλόκληρον ἀναστατοῦσιν οὐρανὸν καὶ γῆν, κατακραυγάζουσι, τρέχουσι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, ἐκμαίνονται, καὶ ἀποφασίζουσι τὴν λῆψιν αἰμοβόρων μέτρων ἐν τοῖς συμβουλίαις αὐτῶν. Τὸ πῶς δὲ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς νὰ ἐπιτύχωσι τὴν πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων αὐτῶν θὰ διηγηθῶ ἐν περιλήψει, οὐχὶ τόσοσ ἐκ τῆς ἀφηγήσεως Ναθαναὴλ τοῦ Κωνωπίου, τοῦ πρωτοσυγκέλλου, ὅσον ἐκ στόματος τοῦ σεβασμίου, πολυμαθεστάτου καὶ ἐξόχου ἀνδρός, τοῦ Κυρίου Ποκοπίου κληρικοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐπαξίου, ὅστις διέμενεν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον.

»Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Πατριάρχου ἅπαξ συνιδόντες ὅτι δὲν ἠδυναντο προφανῶς νὰ ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ αὐτῶν ἐν ὄσῳ οἱ πρεσβευταὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ Ὀλλανδίας ἐξήσκουν εὐνοϊκὴν πρὸς τὸν Κύριλλον ἐπιρροὴν παρὰ τε τῷ Σουλτάνῳ καὶ τῷ Βεζύρῃ, ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε διαμένουσι, ἐξήτασαν ἐμβριθῶς τὸ ζήτημα τῆς ἐξολοθρεύσεως τοῦ Κυρίλλου, μετὰ τοῦ Μπαϊράμ πασᾶ, χαίροντος μεγίστης εὐνοίας κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν. Οὗτος δέ, μεγίσταις προσφοραῖς δωροδοκηθεὶς, εὐφρόσυνος ἐδέχθη τὴν πρότασιν τοῦ φόνου τοῦ Πατριάρχου, ὃν ἐξετέλεσεν ἀκολούθως μετὰ ραδιουργίας καὶ δόλου. Τῷ 1638 ὁ Σουλτάνος Μουράτ προὔτιθετο νὰ ἐκστρατεύσῃ, κατὰ τῶν Περσῶν, πρὸς ἄλλωσιν τῆς Βαγδάτης, καὶ διέταξεν ἐπὶ τούτῳ τὸν Μπαϊράμ ἵνα ἀποστείλῃ ἐκεῖσε στρατὸν καὶ πάσας τὰς πρὸς ἐκπόρθησιν ὀχυρωτάτης πόλεως μηχανάς. Ἐν τῷ μεταξὺ

ὅ τε ἡγεμῶν καὶ ὁ Βεζύρης εἶποντο ἐν δυσὶ στήλαις διὰ διαφορετικῶν ὁδῶν. Ὁ δὲ Σουλτᾶνος εὐχαριστηθεὶς ἐκ τῆς δραστηριότητος μεθ' ἧς ὁ Μπαϊράμ ἐξετέλεσε τὰς διαταγὰς αὐτοῦ ἐπήνεσεν αὐτὸν δημοσίᾳ, συνωμίλει δὲ συχνάκις μετ' αὐτοῦ περὶ τῶν ὀχυρωμάτων τῶν φρουρίων τῆς πόλεως, ἦν προὔτιθεντο νὰ ἀλώσωσιν. Ὁ δὲ Μπαϊράμ, ἐπωφελούμενος τῆς παρεχομένης εὐκαιρίας, ὑποβοηθούμενος διὰ τῆς συμπράξεως τοῦ Χουσσείν πασᾶ, ὃν εἶχε λάθει συνένοχον τοῦ μελετωμένου ἐγκλήματος, λέγει τῷ Σουλτᾶνῳ ὅτι Κύριλλος ὁ Πατριάρχης χαίρει μεγάλης ἐξουσίας παρὰ τοῖς Γραικοῖς αὐτοῦ· ὅτι τῇ προτροπῇ τοῦ ἱεράρχου τούτου, οἱ Κοζάκοι προσφάτως ἐπιτεθέντες ἐδήλωσαν τὸ παρὰ τὴν Μαιώτιδα λίμνην κείμενον φρούριον τῆς Ἀζέκας· ὅτι ὁ Πατριάρχης ἦτο ἄνθρωπος ταχέων ἀποφάσεων ἐν συμβουλίαις λαμβανομένων, ὅπερ ἦτο ἐπικίνδυνον, ἰδίᾳ ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ, ἀφ' οὗ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐστερεῖτο στρατιωτῶν· ὅτι θὰ ἐξηρέθιζε τοὺς Γραικοὺς εἰς ἐπανάστασιν· καὶ τέλος, ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν τὸ κράτος νὰ ἀποφύγῃ τοιαύτην συμφορὰν διὰ τοῦ φόνου τοῦ Κυρίλλου. Τότε ὁ Σουλτᾶνος, ὀργισθεὶς παύει τὴν συνομιλίαν, ὑπογράφει ἀμέσως τὴν ὀλεθρίαν εἰς θάνατον καταδίκην καὶ πέμπει αὐτὴν διὰ ταχίστου δρομέως εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ κυβερνήτης τῆς πόλεως ἀποστέλλει τότε Γιανιτσάρους εἰς τὸ Πατριαρχεῖον συλλαμβάνει τὸν Πατριάρχην Κύριλλον, ὅστις ποσῶς δὲν ἐφαντάζετο τὴν λυπηρὰν καὶ ἐσχάτην ἐκείνην ὕβριν τῆς μοίρας, καὶ φυλακίζει αὐτὸν εἰς τὸ δυτικὸν φρούριον τὸ δεσπόζον τοῦ Βοσπόρου. Εἶτα τῇ ἑσπέρᾳ τῆς 27ης Ἰουνίου στρατιῶται ἐπιβιβάζουσι αὐτὸν ἐπὶ «καϊκιού», εἰδοποιοῦντες αὐτῷ τὴν εἰς τὸν μικρὸν μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν εὐρισκόμενον λιμένα τοῦ Ἁγίου Στεφάνου μεταφορὰν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκεῖθεν μεταβίβασιν ἐπὶ πλοίου μέλλοντος νὰ μετακομίσῃ αὐτὸν εἰς τινὰ τῶν τοῦ Αἰγαίου νήσων. Γενομένης δὲ τῆς εἰς τὴν παραλίαν ἀποβιβάσεως, οἱ δήμιοι προπαρασκευάζουσι τὸν τόπον τῆς βασάνου. Καὶ τότε ἀμέσως προσεύχεται ὁ Πατριάρχης γονυπετῆς δεόμενος τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτο μετὰ μεγαλοψυχίας, ἀγωνιώδους φωνῆς καὶ δακρύων, ὡς μέλλων ν' ἀποθάνῃ. Καὶ ἦν ἰδεῖν τὸν σεβάσμιον ἐκεῖνον γέροντα ὑβριζόμενον, εἶτα γρονθοκοπούμενον εἰς τὸ πρόσωπον καὶ καταπίπτοντα καὶ τὸ τελευταῖον ἀπαγχονιζόμενον διὰ σχοινίου θλίβοντος τὸν τράχηλον. Τὸ δὲ σῶμα, ἄνευ ἐνδυμάτων καταρρίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν. Ἄλιεῖς δέ, τυχαίως εὐρεθέντες ἐκεῖ, ἐκθέτουσιν εἰς τὴν παραλίαν, ὅποτε φίλοι τινὲς ἔθαψαν. Ἄλλ' ἡ ζηλοτυπία καὶ ὁ φθόνος τῶν ἐχθρῶν δὲν ἔπαυσαν· ὅθεν καὶ ἐξασκοῦσι τὴν μανίαν αὐτῶν ἀπανθρωπότητα ἐπὶ τοῦ νεκροῦ. Προσβληθέντες λοιπὸν ὅτι ὁ θανὼν ἀπέκτησε ταφήν, κατευθύνονται πρὸς τὸν καϊμακάμην (οὕτως ὀνομάζεται ὁ κυβερνήτης τῆς πόλεως) ἵνα ἐκθάψωσι τὸ σῶμα καὶ ρίψωσι αὐθις εἰς τὴν θάλασσαν. Καὶ πάλιν ἐκ τῶν ὑδάτων ἐξαχθέν, τὸ σῶμα θάπτεται

ἀθορύθως ἔν τινι τῶν τοῦ κόλπου Νικομηδείας νήσων. Μετὰ ταῦτα δὲ Κύριλλος Βερροίας ὑπερβάλλων πάντα παρὰ Γραικοῖς ἀλιτήριον ἔνεκα τῶν διαφόρων αὐτοῦ ἐγκλημάτων, ἔξορίζεται ἐπὶ τῇ ἐπιστροφῇ τοῦ Σουλτάνου εἰς Τούνεζι, ὅπου καὶ φονεύεται. Ὁ Πατριάρχης Παρθένιος, ἐκθάψας τὰ λείψανα τοῦ σώματος τοῦ Κυρίλλου, ἐφρόντισε περὶ τῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν μετακομίσεως αὐτῶν, καὶ ἐξετέλεσε πομπώδη τελετὴν κηδείας ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ, ὅπου ἐκτὸς αὐτοῦ τοῦ ἱεράρχου, παρευρίσκοντο καὶ οὐκ ὀλίγοι τῶν μητροπολιτῶν ὡς καὶ παμπληθέστατοι ἐπιφανεῖς Γραικοί. Πάντες δὲ δακρύνοντες ἐθρήνουν τὸ ἀπαίσιον καὶ λυπηρὸν τῆς μοίρας συμβάν. Ἀκολουθῶν δὲ πλῆθος ἄπειρον συνηθροίσθη καὶ συνώδευσε τὸ σῶμα εἰς ναὸν τινα παρὰ τὸ Ὀρτάκιοι ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου κείμενον, ὅπου καὶ ἔθαψαν μετὰ εὐπρεπῆ κηδείαν. Καὶ οὕτως ἐκ ζηλοτυπίας, φθόνου καὶ ὑποκριτικῶν τε καὶ ἀδικωτάτων συκοφαντιῶν καταβληθεῖς, ἀπεβίωσε Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ὁ μέγιστος ἐκεῖνος ἀνὴρ, ὅστις παρὰ τὰ ἄμεμπτα αὐτοῦ ἦθη καὶ τὸν πάσης ἐπονειδίστου πράξεως ἀκηλίδωτον βίον, ἦτο προωρισμένος νὰ ὑποστῇ, ὑπερασπίζων τὴν εὐαγγελικὴν θρησκείαν φοβερὰς συμφορὰς καὶ σκληρότατον θάνατον».

Δυστυχῶς ἡ ἀφήγησις τοῦ Σμίθ, ὄχι μόνον δὲν ρίπτει φῶς εἰς τὰ σκοτεινὰ σημεῖα τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κωνωπίου, ἀλλὰ καὶ μᾶς ἀναγκάζει νὰ διαπιστώσωμεν τὰς σχετικὰς διαφορὰς, ὡς καὶ τὴν σύγχυσιν εἰς ἣν ἐν μέρει περιέπεσεν ὁ Σμίθ ὅσον ἀφορᾷ λεπτομερείας τινὰς ὡς π.χ. τὴν προέλευσιν τοῦ πρὸς τὸν καϊμακάμην διαθήματος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου, ὅπερ ἐσφαλμένως ἀποδίδει εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Λουκάρεως, ἐνῶ πράγματι ἐγένετο ὑπὸ τῶν φίλων του, καὶ τ' ἀφορῶντα τὴν ταφὴν παρὰ τῷ Ρηγίῳ τοῦ σκήνους τοῦ ἐθνομάρτυρος, καὶ τὴν μετέπειτα ἐκταφὴν καὶ μεταφορὰν του εἰς Ἁγιὸν Ἀνδρέαν. Ἐὰν ὁ Θεοφάνης, τρεῖς μῆνας μετὰ τὸ δρᾶμα, δὲν ἠδυνήθη, ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, νὰ δώσῃ μίαν ἀκριθεῖς περιγραφὴν τοῦ μαρτυρίου τοῦ Πατριάρχου, δὲν εἶναι ἀπορίας ἄξιον ὅτι ὁ Σμίθ, μολονότι εἶχεν ὑπ' ὄψει τὰς προφορικὰς πληροφορίας τοῦ Πόκοκ, καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐν τῇ Πόλει διαμονῆς του ἐγνώριζε καλῶς τὰ τοῦ Πατριαρχείου, δὲν κατώρθωσε μετὰ δεκάδας ἐτῶν νὰ δώσῃ μίαν ἀκριβεστέραν τοιαύτην, εἶναι ὅμως, νομίζομεν, ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι ὁ Σμίθ, γνωρίζων ἤδη τὴν ἀφήγησιν τοῦ Κωνωπίου, φίλου καὶ συγχρόνου τοῦ Πόκοκ, δὲν ἔκρινε σκόπιμον νὰ παραβάλλῃ τὴν ἐξιστόρησίν του μετὰ τὴν ἀπὸ 4/14 Ἰουλίου 1638 ἐπιστολὴν τοῦ Κωνωπίου, ἣτις, γραφεῖσα μίαν μόλις ἑβδομάδα μετὰ τὸ δρᾶμα, παρουσιάζει ἀναμφισβητήτως ἀσφαλέστερα πάσης ἄλλης ἐχέγγυα ἱστορικῆς ἀκριβείας.

Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντῖνος ὁ Α' περιγράφων τὸ ἐν Χάλκῃ μοναστήριον τῆς Παναγίας, ὅπερ περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εἶχεν ἐπισκεφθῆ, καὶ ἐν ᾧ εὐρίσκοντο τὰ λείψανα τοῦ Λουκάρεως οὐδεμίαν μνεῖαν

ποιείται περί τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἀοιδίου Πατριάρχου¹⁸, περιοριζόμενος ν' ἀναφέρῃ τὴν εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου ἐν Χάλκῃ μετακόμισιν τοῦ λειψάνου αὐτοῦ¹⁹.

Ὁ Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανὸς²⁰, ἀκολουθῶν τὸν Δοσίθεον καὶ Α. Κομνηνὸν Ὑψηλάντην, ἔτι δὲ καὶ ἀναφερόμενος εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν λειψάνων τοῦ Λουκάρεως τῷ 1641, μερίμνη Παρθενίου τοῦ Α' εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Θεοτόκου Χάλκης, ἐπανορθοῖ τὰ ἐσφαλμένως ὑπ' αὐτῶν διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο μεταδοθέντα καὶ προσθέτει τάδε :

«Κεῖνται δ' ἤδη (τῷ 1846) ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου, δεξιόθεν τῆς Ἀγίας Τραπέζης, ἐπὶ θυρίδος ὑψηλῆς, ἐντὸς μὲν τοῦ πρώτου αὐτῶν κιβωτίου, αὐτοῦ δὲ πάλιν διὰ τὴν σαθρότητα, ἐντὸς νεωτέρου, ἐπιγεγραμμένου ἄνωθεν».

Εἰς συμπλήρωσιν δὲ τῶν ἀνωτέρω, ὁ Ξ. Μογέ, ὅστις εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Κουτλουμουσιανόν, προσθέτει :²¹.

«Τὸ ἱερόν λείψανον τοῦ Λουκάρεως ἔκειτο εἰς τὸ θυσιαστήριον τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου μέχρι τοῦ 1873, καθ' ἣν ἐποχὴν ἀνεκομίσθη εἰς τὸ σκευοφυλάκιον, ἔνθα εὐρίσκεται νῦν (1877)».

Διαφοροτρόπως, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνευ πολλῶν λεπτομερειῶν καὶ ἐξακριβώσεων, ἐκθέτουσι τὰ τοῦ θανάτου καὶ ταφῆς τοῦ Πατριάρχου, οἱ λοιποὶ βιογράφοι αὐτοῦ καὶ οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὴν περίοδον ταύτην τῆς ἱστορίας τοῦ 12' αἰῶνος, κατὰ τὴν κάτωθι σημείωσιν²². Οἱ περισσότεροι ἀκολουθοῦσι τὸν Δοσίθεον καὶ Σμίθ, ἐλάχιστοι δὲ τὸν Κωνώπιον. Πάντως, ἐνώπιον τόσων ἐκδοχῶν, ἀντιφατικῶν ἐν πολλοῖς, διὰ ν' ἀποπειραθῶμεν νὰ ἀναπαραστήσωμεν, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μετὰ σχετικῆς ἀκριβείας τὰς λεπτομερείας τῶν συνθηκῶν τοῦ θανάτου καὶ ταφῆς τοῦ Πατριάρχου, δὲν δυνάμεθα ἢ ν' ἀκολουθήσωμεν κυρίως τὸν Κωνώπιον, καὶ ν' ἀναλύσωμεν τὴν ἀφήγησίν του.

¹⁸ Κωνσταντινιάς. Α' ἔκδ. Βενετία 1824.

¹⁹ Κωνσταντινιάς 2α ἔκδοσις, Κωνσταντινούπολις 1846 σ. 221.

Σημείωσις: Ὁ Θ. Ἀριστοκλῆς εἰς τὰς «Ἐλάσσονας Συγγραφάς» (Κωνσταντινούπολις 1866), οὐδὲν ἄξιον λόγου ἀναφέρει διὰ τὸν θάνατον τοῦ Λουκάρεως εἰς τὸ σχετικὸν βιογραφικὸν του σημείωμα (σ. 146—147)

²⁰ Ἰστ. Δοκ. περὶ τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου ἐν Χάλκῃ, Κωνσταντινούπολις 1846, σ. 110.

²¹ Ἰστ. Ἑλλ. Ἐμπ. Σχολῆς Χάλκης, Κωνσταντινούπολις 1877.

²² G. Sagredo: *Memorie Istoriche de Monarchi. Ottomani.—Venetia 1673*, p. 1015.

II. Sir Paul Rycault: *The History of the Turkish Empire*. London. 1680, p. 71.

III. Moreti: *Diction. Historique*. Vol. IV. p. 348.

IV. Aymon: *Monuments Authentiques etc*. La Haye.

V. Ἀθηνῶν Μελετιοῦ: Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία. Τόμ. Γ'. σ. 448.

VI. Ἀθην. Κομνηνός Ὑψηλάντης: Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σ. 142—4.

Α'. ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑΙ ΕΚΘΡΟΝΙΣΕΩΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

Ὁ Κωνώπιος, ἀγγέλων τὴν 4ην Ἰουλίου 1638 εἰς τὸν ἐν Γενεύῃ Ἀντώνιον Λεγῆρον τὰ τῆς ἐκθρονίσεως καὶ θανάτου τοῦ Πατριάρχου, βεβαιοῖ τὴν λήψιν τῆ προτεραίας ἐπιστολῆς συλλυπητηρίου τοῦ Χάγα, ἧς δυστυχῶς δὲν ἀναφέρει τὴν ἡμερομηνίαν, διότι ὁ Ὀλλανδὸς πρεσβευτῆς, ὡσάκις ἀπηυθύνετο εἰς ἡμετέρους, ἔκαμνε χρῆσιν καὶ τῶν δύο ἡμερομηνιῶν, παλαιᾶς καὶ νέας, καὶ ἐπομένως ἡ γνώσις τῆς ἡμερομηνίας τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς του θ' ἀπετέλει ἀσφαλὲς τεκμήριον διὰ τὰς τῶν ὑπ' ὄψει γεγονότων.

Ὅριζον δ' ὁ Κωνώπιος, εἰς τὴν προμνησθεῖσαν ἐπιστολὴν του, τὴν 27ην Ἰουνίου, ὡς ἡμέραν τοῦ θανάτου τοῦ Πατριάρχου, ἄνευ ὀρισμοῦ ἡμερολογίου, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς σύγχυσιν, ἣν ἐπηύξησεν ἡ ὑπὸ ξένων ἱστορικῶν καὶ βιογράφων τοῦ Λουκάρεως μνεῖα τῆς ἡμερομηνίας ταύτης ἄνευ ἐξηγήσεως ἐὰν πρόκειται περὶ τῆς 17/27 Ἰουνίου ἢ τῆς 27/7 Ἰουλίου, 1638. Τὸ ζήτημα ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, καθότι ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸν καθορισμὸν τῆς ἡμερομηνίας τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Λουκάρεως, δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς ἐν τῷ φρουρίῳ Ρούμελι Χισάρ ἐγκαθείρξεώς του.

Κατὰ τὸν Ἀθηνῶν Μελέτιον²³, ἡ ἐκθρόνισις τοῦ Λουκάρεως ἔλαθε χώραν τὴν 9/19 Ἰουνίου ἀλλ' ἡ πληροφορία αὕτη δὲν εἶναι ἀληθής. Ἀκριβεστέρα εἶναι ἡ παρὰ τῷ Κομνηνῷ Ὑψηλάντῃ ὀρίζουσα τὴν 19/29 Ἰουνίου²⁴. Ὁ Ἐμερῶ παραδέχεται τὴν 20/30 ἰδίου. Ὁ Δοσίθεος καὶ ὁ

VII. J. M. Neale: Hist. of the Holy Eastern Church. London 1848. Vol. 11. p. 452—5.

VIII. E. Legrand: Bibl. Hellén. XVII s. Vol. IV. et Vol V.

IX. M. Ρενιέρη: Κύριλλος Λούκαρις 1859 σ. 55—65.

X. K. Σάθα: Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σ. 246.

XI. Trivier: Cyrille Lucar. Paris. 1887, σ. 75—8.

XII. Metetal: Cyrille Lucar, Strasbourg, 1869, σ. 101.

XIII. Emereau: Dictionnaire de Theologie Catholique. Vol. IX. (Cyrille Lucar). Lucari).

XIV. Π. Ζερλέντης: Ἡ πρώτη Πατριαρχία τοῦ Λουκάρεως, Ἀθῆναι 1921 σ. 15.

XV. Ἰεζεκιήλ Βελανιδιώτου: Ὁ Πολύφημος καὶ Πολύσοφος Κύριλλος Λούκαρις. Ἀθῆναι 1907. σ. 51—2.

XVI. Φιλάρετος Βαφείδης: Ἐκκλ. Ἱστορ. Τόμος Δ'. σ. 67—8.

XVII. Σκαρλάτος Βυζάντιος: Κωνσταντινούπολις. Τόμος Β'. σ. 307.

XVIII. Ἀθηνῶν Χρυσόστομος: Κύριλλος ὁ Λούκαρις. Τεργέστη 1907. σ. 73.

Σ η μ ε ῖ σ ι ς.— Πληροφορούμεθα ὅτι ὑπάρχει δευτέρα συγγραφὴ ἀνέκδοτος, ἐν ἣ ἐκτίθενται λεπτομερέστερον καὶ ἀκριβέστερον τὰ τοῦ θανάτου καὶ ταφῆς τοῦ Λουκάρεως.

XIX. Ph. Cyprii. Chronicón Ecclesiae Graecae. 1687. σ. 455—8.

²³ Ἐκκλησ. Ἱστορία, τόμ. Γ'. σ. 448.

²⁴ Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν. σ. 142.

Θωμάς Σμιθ οὐδὲν ἀναφέρουν. Ὁ Κωνώπιος οὐδεμίαν θετικὴν ἔνδειξιν παρέχει εἰς τὴν ἐπιστολὴν του, περιοριζόμενος μόνον νὰ σημειώσῃ τὰδε :

«Καὶ οὕτως ἄφνω καθημένων ἐν τῷ Πατριαρχείῳ, ἐλθὼν ὀρισμὸς παρὰ τοῦ Βασιλέως, ἀπήγαγον αὐτοὺς εἰς τὸ Νεόκαστρον τῆς δύσης, πλησίον τοῦ Γαλατᾶ».

Εἰς συνοδικὴν πράξιν²⁵ τοῦ Αὐγούστου 1638, ὁ Κονταρῆς βεβαιοῖ ὅτι ἀνέλαθε τοὺς οἴακας τῆς Ἐκκλησίας «ἤδη δύο μῆνας καὶ πλείους». Ἄφ' ἑτέρου δ' ὁ Σάθας ἀναφέρει συνοδικὴν πράξιν τοῦ Ἰουνίου 1638²⁶, ὑπογραφεῖσαν ὑπὸ τοῦ Λουκάρεως.

Ὁ Σεμνόζ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προμνησθεισῶν πηγῶν, λέγει ἀπλῶς ὅτι ὁ Κονταρῆς διεδέχθη τὸν Λούκαριν τὸν Ἰούνιον 1638.

Δεδομένου ὅτι ὁ Κονταρῆς ἦτο ἤδη ἐπὶ τοῦ Θρόνου τὴν 20/30 Ἰουνίου, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐπισήμων ἐγγράφων, τείνομεν νὰ παραδεχθῶμεν ὡς ἡμερομηνίαν ἐκθρονίσεως τοῦ Λουκάρεως τὴν 18ην/28 Ἰουνίου ἢ τὸ βραδύτερον τὴν 19/29 ἰδίου 1638.

Ἡ μαρτυρία τοῦ Κωνωπίου, ὀρίζουσα σαφῶς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς καταδίκης τοῦ Πατριάρχου, ὡς λαβοῦσαν χώραν τὴν νύκτα τῆς 27 Ἰουνίου, δεόν νὰ συμπληρωθῇ διὰ τῆς ἐπεξηγήσεως ὅτι πρόκειται οὐχὶ περὶ τῆς 17/27 Ἰουνίου, ἀλλὰ περὶ τῆς 27/7 Ἰουλίου 1638²⁷.

Ἐξαιρέσει τοῦ Γιόργκα²⁸, οἱ περισσότεροι τῶν ξένων βιογράφων τοῦ Λουκάρεως, ποιούμενοι χρῆσιν εἰς τὰς ἀφηγήσεις των τῆς νέας ἡμερομηνίας, ἀναφέρουν, ἀπλῶς ὅτι ὁ Πατριάρχης ἐθανατώθη τὴν 27ην Ἰουνίου, ἐνῶ ἔδει νὰ ὀρίσωσιν ὅτι πρόκειται περὶ τῆς 27/7 Ἰουλίου. Ὁμολογοῦμεν ὅτι ἐπειδὴ καὶ οἱ ἀσχοληθέντες τελευταίως ἀκόμη μὲ τὸν Λούκαριν, Σεμνόζ, Χόφμαν καὶ Μπέλμοντ, περιωρίσθησαν εἰς τὴν ὑπόδειξιν, ἄνευ ἐπιφυλάξεως, τῆς 27ης Ἰουνίου, εἴχομεν δισταγμούς τινας, οὓς ὁμῶς διέλυσαν αἱ κάτωθι περικοπαὶ ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας Σεζύ.

Πράγματι δ' ὁ Σεζύ²⁹, διὰ τῆς ἀπὸ 23/3 Ἰουλίου 1638 ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Père Joseph καὶ ἑτέρας ἰδίας ἡμερομηνίας πρὸς τὸν de Chavegny γνωστοποιεῖ μόνον τὴν δυσμένειαν, ἐκθρόνισιν καὶ ἐγκάθειρξιν τοῦ Λουκάρεως, ὡς καὶ τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν Θρόνον τοῦ Κονταρῆ. Ἐπομένως, τὴν 23/3 Ἰουλίου 1638, ὁ Λούκαρις ἦτο φυλακισμένος εἰς Ρούμελι Χισάρ καὶ οὐδὲν περὶ τῆς καταδίκης του εἰς θάνατον ἦτον ἔτι, ἐπισήμως τοῦλάχιστον, γνωστόν.

Ὁ Schmid³⁰ εἰς τὴν ἀπὸ 1ης Αὐγούστου 1638 ἐπιστολὴν του πρὸς τὴν Προπαγάνδαν Ρώμης, βεβαιοῖ προγενεστέρας ἐπιστολάς του, δι' ὧν

25 «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», τόμ. Α'. σ. 696.

26 Μεσ. Βιβλ. τόμ. Γ' σ. 573.

27 Κατὰ σημείωμα τοῦ κ. Μ. Γεδεών.

28 Byzance après Byzance σ. 165.

29 Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων, ἀρ. 16155—185.

30 Χόφμαν: Ἐνθ' ἀν. σ. 107.

ἔδιδε πληροφορίας διὰ τὴν ἐκθρόνισιν καὶ φυλάκισιν τοῦ Πατριάρχου. Δυστυχῶς ὁ Χόφμαν δὲν ἐδημοσίευσε τὰς ἀνακοινώσεις ταύτας, αἱ ὁποῖαι ὑποθέτομεν νὰ ὑφίστανται εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς Προπαγάνδας, καὶ αἵτινες ἀναμφιβόλως θὰ ἐφώτιζον πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Κωνωπίου.

Ὁ Schmid εἰς τὴν προμνησθεῖσαν ἐπιστολὴν του γράφει τὰ ἑξῆς ἀξιοσημεῖωτα:

«Διὰ τῶν τελευταίων μου γραμμάτων σὰς ἐγνωστοποίησα πῶς ὁ Ἑλλην Πατριάρχης Καλθινικῶν φρονημάτων ἐξεθρονίσθη καὶ ἐφυλακίσθη. Διὰ τοῦ παρόντος σὰς εἰδοποιῶ ὅτι πέντε ἡμέρας κατόπιν ἐστραγγαλίσθη, διαταγῆ τοῦ Βασιλέως...».

Περίεργον εἶναι τὸ τραγικὸν καὶ μεγάλης σπουδαιότητος τοῦτο γεγονός, ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Προπαγάνδαν μόνον τὴν 1ην Αὐγούστου, ἦτοι μετὰ τρεῖς περίπου ἑβδομάδας, ἐν πολλῇ συντομίᾳ.

Ὁ Schmid δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποκρύψει τὴν χαρὰν του διὰ τὴν θανάτωσιν τοῦ Λουκάρεως ὡς καὶ τὸ ἄσπονδον μίσος του. Εἰς τὴν προμνησθεῖσαν ἐπιστολὴν του προέθετεν:

«Οὕτως ἡ θλιθερά ὑπαρξις τοῦ ἀτυχοῦς Γέροντος, διὰ δικαίας ἐπεμβάσεως τῆς Θείας Προνοίας, ἔλαθε τὴν ἀρμόζουσαν αὐτῇ ἀμοιβήν, μὲ τὸν ἀτιμον καὶ ἔλεεινὸν θάνατόν του...».

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας³¹ προμνησθεῖσαν ἔκθεσίν του σημειοῖ:

«Ἐκ μέρους μου πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Λουκάρεως δὲν μοὶ ἀπῆρεσκε διότι ἦτο ὁ κυριώτερος βοηθὸς τοῦ Ὁλλανδοῦ πρεσβευτοῦ εἰς τὰς παρὰ τῆ Πύλῃ διαρκῶς ἐνεργουμένας κακὰς ἐπεμβάσεις του».

Περαιτέρω δέ:

«Ἀπὸ τὴν ὀδυνηρὰν αὐτὴν περίπτωσιν (δηλ. τὸν θάνατον τοῦ Λουκάρεως) τοσοῦτον ἐτρόμαξεν ὁ Ὁλλανδὸς ἀπεσταλμένος ὥστε ἐκ φόβου ἀπηύθυνε παράκλησιν πρὸς τὸν Κονταρῆν³² καὶ ἔνεκεν τούτου φιλοφρόνως διεθίβασε καὶ εἰς ἐμὲ σχετικὴν παράκλησιν. Καὶ ἂν τότε ὁ Κονταρῆς κατεδίωκε δικαίως καὶ σοβαρῶς τοὺς ἐχθροὺς του ἀσφαλῶς ἤθελε φέρει εἰς τελείαν ἐξόντωσιν ἐκείνους οἱ ὁποῖοι κατόπιν τὸν κατέστρεψαν...».

Εἰς τί ὅμως ἀπέβλεπεν ἡ πρὸς τὸν Κονταρῆν παράκλησις τοῦ Χάγα ὡς καὶ ἡ πρὸς τὸν Αὐστριακὸν πρεσβευτὴν τοιαύτη, ἃς ἀπηύθυνε μετὰ

³¹ Χουρμουζάκη: "Ἐνθ' ἀν. σ. 685—686.

³² Σημείωσις: Ὁ Κονταρῆς ἦτο ἤδη ἐπὶ τοῦ Θρόνου.

τόν θάνατον τοῦ Λουκάρεως; Τοσοῦτον ἄρα γε ἔτρομοκρατήθη ὁ Χάγα ἐκ τῶν τραγικῶν συνθηκῶν τοῦ θανάτου τοῦ φίλου του καί ἐκ τῆς ὑπερ-σχύσεως τῶν ἐχθρῶν ἀμφοτέρων, ὥστε φοβηθεῖς ἐθεώρησε σκόπιμον νά ἐπιζητήσῃ προσέγγισιν ὑποδηλοῦσαν μεταβολήν πολιτικῆς;

Ἐάν δ' ἔκτοτε ἥλλαξεν ὁ Χάγα ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ Ἄγγλου συναδέλφου του, τακτικῆν δὲν δυνάμεθα νά θεωρήσωμεν τὴν μεταβολὴν ταύτην, ὡς ἐνδεικτικὴν τῆς ἀρχικῆς φύσεως τοῦ ἀγῶνος των;

Ὁ Th. Smith³³ μετὰ πολλῶν ὁμοδόξων τῆς ἐποχῆς του ὡς καί τινες τῶν ἡμετέρων³⁴ κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἀπεκάλεσαν εὐλαβῶς τὸν Λούκαριν «Ἄγιον καὶ μάρτυρα». Ἐάν δ' αἱ κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα σύνοδοι διὰ λόγους πολιτικῆς ἀνάγκης καὶ ἐξοικονομήσεως τῶν περιστάσεων, δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀπονεύμωσι τὴν προσήκουσαν τιμὴν εἰς τὴν μνήμην του, ἔκτοτε ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἱστορικῆς ἀκριθείας καὶ ἀμερολήπτου ἐξερευνήσεως ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων³⁵ αἱ πρὸς τὸ Ἔθνος μεγάλαι ὑπηρεσίαι του καὶ ὑπὸ τῶν ξένων αἱ διὰ τὴν ἐδραΐωσιν τοῦ ἀκραιφνοῦς χριστιανικοῦ πνεύματος καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἀνατολῇ ἀκατάβλητοι προσπάθειαι τοῦ³⁶.

Δὲν νομίζομεν δὲ ὅτι ὑπάρχει σήμερον Ἕλληνας μὲ ἀμερόληπτον κρίσιν καὶ συγχρονισμένην ἀντίληψιν, ἥτις δὲν ἀποκλείει τὴν προσήλωσιν εἰς τὰς ἐθνικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις, ὅστις νά μὴν ἀναγνωρίσῃ ὅτι ὁ Λούκαρις ἦτο εἰς ὑπέρτερος Ἐθνάρχης τοῦ ὁποῦ ἡ φωτεινὴ διάνοια προσεπάθησε νά διαλύσῃ τὰ σκόπη τῆς ἀμαθείας καὶ δεισιδαιμονιῶν καὶ νά ὀδηγήσῃ τὸ Ἔθνος εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀναγεννήσεως καὶ προόδου.

Β'. ΕΓΚΑΘΕΙΡΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΦΡΟΥΡΙΟΝ ΡΟΥΜΕΛΙ ΧΙΣΑΡ (ΝΕΟΚΑΣΤΡΟΝ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ)

Παρά τὴν ρητὴν δήλωσιν τοῦ Κωνωπίου, ὅτι ὁ Πατριάρχης ἐφυλακίσθη εἰς τὸ «Νεόκαστρον τῆς δύσης³⁷, πλησίον τοῦ Γαλατᾶ», τὴν ἐπεξήγησιν τοῦ Χότιγγερ, σημειώσαντος «in Occidentale Littore & latere Bosphori Thraciae» ὡς καὶ τὸν ὄρισμόν τοῦ Δοσιθέου περὶ φρουρίου Λαι-

³³ Collectanea, σ. 62.

³⁴ Σάθα: Μεσ. Βιβλ. τόμ. Γ' σ. 443 καὶ ἐξ.

³⁵ Χρυσ. Παπαδοπούλου: Ἐνθ' ἀν. σ. 81. «Οὐδεὶς ποτὲ θά δυνηθῆ ν' ἀρνηθῆ τὸ μέγα καὶ σωτήριον ἔργον τοῦ Λουκάρεως.—Ἰεζ. Βελανιδιώτου: Ὁ κατὰ τοῦ Λουκάρεως ἀδικὸς ἀναθεματισμός. 1906 σ. 20. «Ἀναμφισθητῶς ἡ Ἐθνικὴ Ἱστορία θ' ἀναγνωρίσῃ τὸν δεινὸν ὑπερασπιστὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

³⁶ Μετετάλλ: Ἐνθ' ἀν. σ. 101. Ce jour-là, la religion du Christ et la Civilisation, inscrivaient de pair, un nom nouveau dans les actes de leurs plus illustres martyrs».

³⁷ Θρηνοσ Μ. Λογοθ. Ἰέρακος. Ἐκδ. Dethier σ. 382. Στιχ. 568. «Τοῦτο μέχρι τῆς σήμερον νεόκαστρον καλεῖται».

μοκοπίας (Μπογάζ κεσέν)³⁸, ἦτοι τὸ σωζόμενον ἔτι φρούριον Ρούμελι Χισάρ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου, καὶ εἰς τὸ ζήτημα αὐτὸ τοῦ μέρους τῆς ἐγκαθειρέξεως τοῦ Πατριάρχου ἐπεκράτησε σύγχυσις καὶ ἀντίφασις. Τινὲς τῶν ξένων ἱστορικῶν ὀρίζουν τὸ φρούριον τῶν Ἑπτὰ Κουλάδων τοῦ (Ἑπταπυργίου), ἄλλοι ἀορίστως φρούριόν τι τῆς Μαύρης Θαλάσσης, καὶ τινες ἄγνωστον κάστρον τῆς Μικρασιατικῆς παραλίας.

Τὸ φρούριον Ρούμελι Χισάρ, κληθὲν Νεόκαστρον τῆς Δύσεως, ὡς κτισθὲν ἐπὶ τῆς θρακικῆς ἢ ἐσπερίας ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου ὑπὸ τοῦ Πορθητοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ τοῦ Β', ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ πάλαι Ἑρμείου, ἐν ἔτος πρὸ τῆς ἀλώσεως (1452), ἔναντι τοῦ προκτισθέντος ὑπὸ τοῦ Βαγιαζήτ τοῦ α' Ἀνατὸλ Χισάρ³⁹ (ἦτοι Φρουρίου τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς), ὠνομάσθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῶν Τούρκων Μπογάζ κεσέν, τὸ ὁποῖον ὁ Χαλκοκονδύλης μετέφρασεν εἰς Λαιμοκοπίαν⁴⁰ ὡς διατέμνον τὸ στόμιον τοῦ Βοσπόρου εἰς τὸ στενώτερον μέρος.

Κατὰ τὸν Α. D. Mordtmann⁴¹, τὸ ὑπὸ τοῦ Hammer, Σκ. Βυζαντίου καὶ πολλῶν ἄλλων γραφὲν «ὅτι ἡ τοῦ φρουρίου περιφέρεια παρίστανε τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τοῦ ὀνόματος Μωάμεθ εἶναι γέννημα τουρκικῆς φαντασίας καὶ μῦθος».

Ὁ Βενετὸς Nicolo Barbaro⁴² ἀναφέρει ὅτι τὸ φρούριον ἔχει πέντε πρωτεύοντας πύργους, ἐνῶ πάντες οἱ περιγράψαντες αὐτὸ σημειοῦν τέσσαρας. Εἰς τὸν περίβολον τοῦ φρουρίου, ὅπερ ἔθεωρεῖτο τὸν ΙΕ' αἰῶνα, ὡς ἡ τελευταία μορφή τῆς πολεμικῆς τέχνης, διότι εἶχεν ὄπλισμὸν 17 πυροβόλων ἐγκατασταθέντων ὑπὸ τοῦ Οὐγγρου Οὐρβανοῦ, ἐτάφησαν πολλοὶ τῶν συμπολεμιστῶν τοῦ Πορθητοῦ κατὰ τὴν ἄλωσιν.

Κατὰ πρῶτον τὸν Αὐγουστον τοῦ 1452 ἐκρατήθησαν καὶ ἐφονεύθησαν ἐκεῖ διαταγῇ τοῦ Σουλτάνου οἱ ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου ἀποσταλέντες δύο πρεσβευταί, ἵνα διαμαρτυρηθῶσι διὰ τὴν παρὰ τὰς συνθήκας ἀνέγερσιν τοῦ φρουρίου⁴³.

Ἦδη ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος ἔπαυσε νὰ χρησιμοποιῆται ὡς πολεμικὸν φρούριον, καὶ ἐχρησίμευε μόνον ἐνίοτε, ὡς εἰρκτὴ τῶν αἰχμαλώτων χριστιανῶν ἡγεμόνων⁴⁴ καὶ μεγάλης σπουδαιότητος ξένων ἰδίως μεγι-

³⁸ Κατὰ τὸν Δούκαν, ὁ Πορθητῆς «τὴν κλῆσιν τοῦ κάστρου μπάς—κεσέν, ἐκέλευσε καλεῖσθαι, ἐξελληνιζόμενον δὲ ἐρμηνεύεται Κεφαλοκόπτης...».

Βυζαντίου: Κωνσταντινούπολις. Τόμος Β'. σ. 126.

Πασπάτη: Πολιορκία Κωνσταντινουπόλεως. Ἀθῆναι 1890. σ. 79.

³⁹ E. Mamboury: *Comple*, 1936 σ. 161.

⁴⁰ Σ. Βυζαντίου: "Ἐνθ' ἀν. σ. 125.

⁴¹ Mordtmann: Πολιορκία καὶ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετάφρασις Βαφειάδου. 1909. σ. 55—7 καὶ σημειώσεις (3).

⁴² N. Barbaro: *Journal du Siege de Constantinople.*—Ed. Dethier. Trad. Fr. p. 14—16.

⁴³ Grosvenor: *Constantinople 1900* τόμ. Α' σ. 160.

⁴⁴ P. Gylli: *de Bosphoro Thracio. Lib. II Cap. XII.*

στάνων. Πρωτοὶ δ' ἐν αὐτῷ ἐφυλακίσθησαν δέσμοι οἱ ἱππῶται τῆς Μάλτας μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ρόδου ὑπὸ Σουλεϊμάν τοῦ α' ἢ Μεγαλοπρεποῦς τῷ 1521 ⁴⁵.

Ἐκεῖ δὲ πρὸ τῆς πολιορκίας τῆς Πόλεως κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1453 διέμεινεν καὶ ὁ Μεχμέτ ὁ β' Πορθητῆς «κατασκευάσας πρὸς τοῦτο ὠραῖα διαμερίσματα μὲ πατώματα ἐκ μαρμάρου ⁴⁶.

Ὁ Βυζάντιος, μεταξύ ἄλλων ἀναφέρει ὅτι :

«Καὶ ἐν αὐτῷ ἀπαγχονισθεὶς ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ὁ ἀπὸ Ἀλεξανδρείας».

Ὡσαύτως καὶ ὁ μεταφραστὴς τῶν ἀπομνημονευμάτων Βρατισλάβ ⁴⁷ σημειοῖ :

«Πολλοὶ Ἕλληνες ἐθανατώθησαν ἐκεῖ καὶ μεταξύ ἄλλων κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα καὶ ὁ Πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις».

Ἄλλ' ἢ πληροφορία αὕτη, ὡς γνωστόν, δὲν εἶναι ἀληθῆς διότι, ὡς προερρέθη, ὁ Λούκαρις ἐφυλακίσθη μὲν ἐν τῷ Φρουρίῳ Ρούμελι Χισάρ, ἀλλὰ δὲν ἐφονεύθη ἐκεῖ.

Τὸ Ρούμελι Χισάρ δὲν ἐχρησίμευεν ὡς μέρος ἐγκαθειρξέως τῶν εἰς θάνατον καταδικασμένων, ἀλλὰ καθ' ἃ προεγράψαμεν, ἀποκλειστικῶς ὡς εἰρκτὴ σημαίνοντων ξένων αἰχμαλώτων, καὶ ἐν γένει καταδικασθέντων διὰ πολιτικὰ ἐγκλήματα καὶ προωρισμένων νὰ κρατηθῶσιν ἐκεῖ ἐπὶ μακρόν, ἐν ᾧ, ὡς γνωστόν, τοὺς πρεσβευτὰς τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἐφυλάκιζε τότε ἡ Πύλη εἰς τὸ φρούριον τοῦ Ἑπταπυργίου. Προβάλλεται λοιπὸν ἡ ἐρώτησις· διὰ τί ὁ Λούκαρις δὲν ὑπέστη ἀμέσως, ὡς ἦτο ἢ συνήθεια τὴν διὰ σουλτανικοῦ διατάγματος εἰς θάνατον καταδίκην του, ἀλλ' ἐνεκλείσθη εἰς τὸ φρούριον; διὰ τί παρετάθη ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα ἢ ἐκεῖ κράτησις του καὶ προετοιμάσθη ἡ σκηνοθεσία τῆς δῆθεν εἰς ἔξορίαν ἀποστολῆς του; διὰ τί ὁ καϊμακάμης Μουσαῖ πασᾶς, δὲν ἐγνωστοποίησεν εἰς τὸν Πατριάρχην τὸ σχετικὸν σουλτανικὸν διάταγμα; Ἡ ἀσάφεια τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κωνωπίου καὶ ἡ ἀγνοία τῶν διατρεξάντων ἐν τῇ Πόλει, ἀπὸ τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Πατριάρχου μέχρι τῆς θανατώσεώς του, ἦτοι ἐπὶ μίαν ὀλόκληρον ἐβδομάδα, δὲν ἐπιτρέπουν τὴν διευκρίνισιν τῶν ἀποριῶν τούτων, ἀλλ' ἐπιβάλλουν τὴν προσπάθειαν πρὸς σχετικὴν ἐξήγησίν των.

Ὁ Schmid εἰς τὴν ἀπὸ 1ης Αὐγούστου 1638 ἐπιστολὴν του πρὸς τὴν Προπαγάνδαν Ρώμης, περὶ ἧς ἐγένετο ἤδη μνεῖα, ὑπαινίσσεται διαβήματα, ἀγνωστον πότε γενόμενα, ὑπὸ τοῦ Κονταρῆ, ὅπως σώσῃ τὸν

⁴⁵ Σ. Βυζαντίου: "Ἐνθ' ἀν. τόμ. Β' σ. 125.

⁴⁶ Ἀπομνημονεύματα Βρατισλάβ φὸν Μήτροβιτς. Μετάφρ. Δρύσκου. Ἡ Κωνσταντινούπολις κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα. Ἀθῆναι 1920 σ. 94.

⁴⁷ Δρύσκου: "Ἐνθ' ἀν. εἰσαγωγή σ. Στ'.

Grosvenor: "Ἐνθ' ἀν. σ. 168.

Λούκαριν ἀπὸ τὸν θάνατον. Εἶναι φανερόν ὅτι, ὅταν ὁ Παπαῖ Λαμέρνος ἐστάλη παρὰ τῷ Μπαϊράμ πασᾶ εἰς τὸ Σουλτανικὸν στρατόπεδον, οἱ ἐντολεῖς αὐτοῦ, Schmid καὶ Κονταρῆς, ὡς ἀναμφισβητήτως ἐξάγεται ἐκ τῆς παρὰ Χουρμουζάκη ἀνακοινώσεως τοῦ πρώτου⁴⁸, πᾶν ἄλλο κατὰ βᾶθος εἶχον ὑπ' ὄψιν τότε ἢ ν' ἀποσοθήσωσι τὴν ἔκδοσιν διατάγματος διὰ τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ Λουκάρεως καὶ νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὴν ἐξορίαν του. Μήπως πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ διαβήματα ταῦτα ἐγένοντο (ἐὰν βεβαίως κατ' ἀρχὴν παραδεχθῶμεν ὡς εἰλικρινῆ τὴν σχετικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ Schmid) μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν καὶ κάθειρξιν τοῦ Λουκάρεως εἰς Ρούμελι Χισάρ, καὶ ὅτι τὴν τελευταίαν στιγμὴν ὁ Κονταρῆς, δειλιάσας πρὸ τοῦ μεγέθους τοῦ διὰ τῆς συμμετοχῆς του προετοιμασθέντος κακουργήματος, προσεπάθησε ν' ἀναβάλῃ, μέσον τοῦ Μουσαῖ πασᾶ, τὴν ἄμεσον ἐκτέλεσιν τῆς καταδίκης τοῦ ἐγκλειστοῦ ἤδη εἰς Ρούμελι Χισάρ ἀντιπάλου του, καὶ ἐπιζητήσῃ τὴν εἰς ἐξορίαν ἀποστολὴν του;

Βεβαίως, ὑπάρχοντος σουλτανικοῦ διατάγματος, θὰ ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποσοθηθῆ τελειωτικῶς ἢ ἐκτέλεσις ἢ ἀναβολὴ ὅμως δὲν ἦτο ἀδύνατος καθόσον ἄλλως τε ὑπῆρχε καὶ σχετικὸν προηγούμενον⁴⁹. Πράγματι διαρκούσης τῆς ἐκστρατείας τῆς Βαγδάτης ὁ Μουράτ ὀργανισθεὶς ἐναντίον τῆς Βενετίας ἐξέδωκε διάταγμα ἐντέλλον τὴν ἄμεσον θανάτωσιν τῶν ἐν τῇ Αὐτοκρατορίᾳ διαμενόντων Βενετῶν.

Ὁ Μέγας Βεζύρης μετὰ τοῦ Σιλιχτάρ πασᾶ ἐκράτησαν κρυφίως ἐπὶ τινὰς ἡμέρας τὸν κομιστὴν τοῦ διατάγματος ἀγγελιοφόρον καὶ ἐν τῷ μεταξὺ κατῴρθωσαν ἐπιδεξιῶς νὰ πείσωσι τὸν Σουλτάνον ὅπως μετατρέψῃ τὴν ποινὴν εἰς φυλάκισιν.

Ἄλλως τε ὁ Μουσαῖ πασᾶς, ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Σουλτάνου καὶ τοῦ Μεγάλου Βεζύρου, εἶχεν ἀπερίριστον πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐξουσίαν, καὶ τείνομεν νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἐπὶ ἐβδομάδα κράτησιν τοῦ Πατριάρχου εἰς τὸ φρούριον Ρούμελι Χισάρ διὰ τῆς ἀποπειρας παρομοίων διαθημάτων, ἐκ μέρους τοῦ Κονταρῆ παρὰ τῷ Μουσαῖ πασᾶ, ἐκτὸς ἐὰν ὅλη αὕτη ἡ σκηνοθεσία ἐγένετο, τοῦθ' ὅπερ καὶ πιθανώτερον, εἰσηγήσει τοῦ ἀγρύπνως παρακολουθοῦντος τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων Schmid καὶ ἀπέβλεπε νὰ ἐξαπατήσῃ τὸν Χάγα καὶ τὸν Sir P. Wyche καὶ ἀποτρέψῃ ἐνδεχομένης ἀποφασιστικᾶς ἐνεργείας τῶν.

Κατὰ τὸν Σάθαν⁵⁰, οἱ Τοῦρκοι «μὴ τολμήσαντες νὰ τὸν ἀπαγχονήσωσι δημοσίᾳ, συνέλαβον αὐτὸν καὶ ἐπεβίβασαν εἰς πλοιάριον, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ σταλῇ εἰς ἐξορίαν».

Πιθανὸν πράγματι ὁ καϊμακάμης, ἐκ φόβου ἐνδεχομένων ταραχῶν⁵¹ λόγῳ τῆς δημοτικότητος καὶ διεθνοῦς φήμης προσωπικότητος τοῦ Λου-

48 Χουρμουζάκη: "Ενθ' ἄν. τόμ. Δ' σ. 686.

49 Χάμμερ: "Ενθ' ἄν. τόμ. Ζ' σ. 376.

50 Νεοελλην. Φιλολ. σ. 246.

51 Neale: History of the Holy East. Church, 1850. Vol. IV. p. 454.

κάρεως νά μὴν ἐτόλμησε, ἢ ὀρθότερον νά μὴν ἠθέλησε ν' ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην ὅπως ἐκτελέσῃ ἀμέσως, συμφώνως μὲ τὸ διάταγμα τοῦ Σουλτάνου, τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ Πατριάρχου, δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἢ ὑπόθεσις ὅτι οἱ δισταγμοὶ οὗτοι καὶ ἡ παράτασις τῆς κρατήσεώς του εἰς Ρούμελι Χισάρ νά ὠφείλοντο εἰς ἄλλα αἷτια, καὶ νά ἐσχετίζοντο μὲ τὸν περὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Πατριάρχου διεξαχθέντα διπλωματικὸν ἀγῶνα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων.

Ὁ Δοσίθεος ⁵², ἀναφέρων ὅτι «πουγγία εἴκοσι» ἔδωκεν ὁ Κονταρῆς τῷ τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνθυπάτῳ, δηλαδὴ τῷ Μουσαῖ πασᾶ, ἀνωτέρῳ διαχειριστῇ τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Σουλτάνου καὶ Μεγάλου Βεζύρου, νομίζομεν ὅτι δὲν εὐρίσκεται εἰς ἀντίφασιν μὲ τὸν Κωνόπιον, διότι ὁ ἀνθύπατος Μουσαῖ πασᾶς θὰ ἐνήργησε κατ' ἐντολὴν καὶ διὰ λογαριασμόν τοῦ ἀπόντος Βεζύρου, τοῦ ὁποίου ἦτο ἔμπιστος ἀντιπρόσωπος. Δὲν δυνάμεθα νά παραδεχθῶμεν ὅτι μόνον διὰ τῆς καταγγελίας τοῦ ἀνθυπάτου «ἀναφορὰν ποιησαμένου πρὸς τὸν Σουλτάνον κατὰ τοῦ Κυρίλλου», θὰ ἦτο δυνατὸν ὁ Μουράτ νά ἐξέδιδε τὸ διὰ τὴν καταδίκην τοῦ Λουκάρεως διάταγμα ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἐν τῷ στρατοπέδῳ εὐρισκομένου Μπαϊράμ πασᾶ.

Ὁ Ἀχμέτ ἀγᾶς, ὅστις, ἀπήγαγεν τὸν Πατριάρχην μετὰ τεσσάρων τζαουσιδῶν (χωροφυλάκων) ἐκ τοῦ Πατριαρχείου εἰς Ρούμελι Χισάρ, δὲν ἦτο, ὡς ἔγραψάν τινες, ἔπαρχος τῆς Πόλεως, ἀλλ' ἀπλοῦς ἀνώτερος ἀστυνομικὸς ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Μουσαῖ πασᾶ. Ὁ Κωνόπιος ἐμνημόνευσεν ἰδιαιτέρως εἰς τὴν ἐπιστολὴν του τὸν Ἀχμέτ ἀγᾶν ἐπειδὴ ἦτο παλαιὸς γνῶριμος τοῦ Λεγῆρου, ἀναμφιβόλως δὲ καὶ τοῦ Πατριάρχου.

Κατὰ τὸν Ἀθανάσιον Κομνηνὸν Ὑψηλάντην ⁵³, ὁ διαδεχθεὶς τῷ 1623 τὸν Λούκαριν Γρηγόριος ὁ ἀπὸ Ἀμασειᾶς ἐκθρονισθεὶς παρεδόθη σιδηροδέσμιος εἰς τὸν ἴδιον Ἀχμέτ Ἀγᾶ καὶ ἐξωρίσθη εἰς Ρόδον.

Ὁ Μουσαῖ πασᾶς διεδραμάτισεν εἰς τὴν περίοδον ταύτην καὶ εἰς τ' ἀφορῶντα τὸ μαρτύριον τοῦ Πατριάρχου σπουδαιότατον πρόσωπον. Μολονότι ὁ Κωνόπιος, Δοσίθεος, Σμιθ καὶ Χάμμερ ⁵⁴ τὸν ὀνομάζουσι Καϊμακάμην ἦτοι Τοποτηρητὴν τῆς Μεγάλης Βεζυρίας, διότι πράγματι ἐξήσκει τὰ καθήκοντα ταῦτα, ἐν τούτοις, ὡς προεγράψαμεν, κατὰ τὸν Ναῦμᾶ ἦτο μόνον Ιstambol Μουhafizi διότι τυπικῶς ἐξηκολούθει νά εἶναι καϊμακάμης ὁ μετὰ τοῦ Σουλτάνου ἀπουσιάζων εἰς Μικρὰν Ἀσίαν Καπετὰν πασᾶ Καρά Μουσταφᾶς ⁵⁵.

⁵² Δοσιθέου: Ἱστορία τῶν ἐν Ἱερ. Πατρ. Βιβλ. ΙΑ' Κεφ. Ι, σ. 1170.

⁵³ Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν σ. 132.

⁵⁴ Χάμμερ: Ἐνθ' ἀν. τόμ. Χ' σ. 22 καὶ 50.

⁵⁵ Mezeray: Hist. du Turcs II σ. 160 (Mourat laissa à Constantinople pour Caïmacam ou Lieutenant Général en son absence Moucha Pacha, qui était en grande estime par tous ses états).

Μετὰ τὸν διορισμὸν τοῦ τελευταίου τούτου εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Βεζύρου κατέλαβεν ὀριστικῶς τὴν θέσιν καϊμακάμη, ἣν καὶ ἐκράτησε μέχρι τοῦ 1642 ὅποτε ἐπὶ Σουλτάνου Ἰμπραῖμ διωρίσθη ἐκ νέου διοικητῆς Ὁφεν. Μετὰ διειτρίαν πεσῶν ὑπὸ δυσμένειαν ἐξωρίσθη εἰς Ἀνατολήν, ἀλλὰ βραδύτερον κατῶρθωσε νὰ διορισθῆ Διοικητῆς Βαγδάτης. Ἐλθὼν ὅμως τῷ 1649 εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν πρόθεσιν ὅπως ἐνεργήσῃ νὰ καταλάβῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Βεζύρου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπὸ καιροῦ ἀπέβλεπεν, συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη εἰς τὸ φρούριον τοῦ Ἑπταπυργίου ὅπου καὶ ἀπεκεφαλίσθη⁵⁶.

Ὁ Νάϊμα δὲν ἀναφέρει περὶ τοῦ σταδίου τοῦ ἄλλας πληροφορίας, μόνον ὁ Saint Priest⁵⁷ διὰ νὰ τονίσῃ τὴν διπλωματικὴν ἐπιδεξιότητα τῶν Τούρκων σημειοῖ ὅτι κατὰ τὰς παρὰ Σαγρέδω⁵⁸ πληροφορίας ὁ μπάϊλος τῆς Βενετίας Contarini, προσπαθῶν νὰ κανονίσῃ τὰς μετὰ τῆς Πύλης σπουδαῖα ἐκκρεμῆ ζητήματα, ἀπεπειράθη νὰ ἐπηρεάσῃ τὸν Μουσᾶ πασᾶ, μεθ' οὗ κατ' ἐντολήν τοῦ Σουλτάνου Μουράτ⁵⁹ διεξήγαγε τὰς διαπραγματεύσεις μεσοῦντος τοῦ 1639 μετὰ τὴν δήλωσιν ὅτι ὅλαι αἱ Χριστιανικαὶ δυνάμεις ἦσαν διατεθειμέναι νὰ ὑποστηρίξωσιν ἐντόνως τὴν Βενετίαν. Ὁ Μουσᾶ πασᾶς⁶⁰ ἔδωκεν εἰρωνικῶς εἰς τὸν Μπάϊλον τὴν καὶ σήμερον ἀκόμη ἐπίκαιρον ἀπάντησιν, ἣν, μολοντί ἄσχετον μετὰ τὸ θέμα τῆς παρούσης μελέτης, κρίνομεν ἐνδιαφέρον ν' ἀναδημοσιεύσωμεν.

«Μὲ κάμνετε νὰ γελῶ ὅταν προσπαθῆτε νὰ μ' ἐκφοβίσθητε μετὰ τὴν συνεννόησιν τῶν Χριστιανικῶν Δυνάμεων. Γνωρίζω ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας δὲν διαθέτει ἐπαρκῆ χρηματικὰ μέσα, καὶ ὅτι μετὰ δυσκολίας δύναται νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν ἐχθρικὴν στάσιν τῆς Γαλλίας καὶ Σουηδίας. Ἡ Γαλλία οὐδέποτε θὰ ταχθῆ μετὰ τῶν ἐχθρῶν μας, διότι τοῦτο εἶναι ἐναντίον τῶν συμφερόντων της. Οἱ Ἰσπανοὶ ἔχουν τοιαύτας ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας, καὶ τοσοῦτον πιέζονται ὑπὸ τῶν Γάλλων, ὥστε δὲν ἔχουν καιρὸν νὰ σκεφθοῦν δι' ἡμᾶς. Ὁ Πάπας καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἡγεμόνες εἶναι πρόθυμοι νὰ μᾶς ἐνοχλήσωσιν, ἀλλὰ δὲν ἔχουν δυνάμεις. Οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Ὀλλανδοὶ θὰ εὐχαριστήθοῦν πολὺ ἐὰν ἡ κυβέρνησις σας μᾶς κηρύξῃ πόλεμον διότι θὰ ἐπωφεληθοῦν νὰ σᾶς ἀντικαταστήσωσιν εἰς τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς».

Ὁ Κωνῶπιος δὲν ὀρίζει πόσας ἀκριβῶς ἡμέρας διήρκεσεν, ἢ ἐν τῷ φρουρίῳ Ρούμελι Χισᾶρ ἐγκάθειρξις τοῦ Πατριάρχου. Ὁ Schmid λέγει μόνον πέντε· ὁ Σεζύ, ὁ Σαγρέδος καὶ ὁ Πατριάρχης Θεοφάνης ἀορί-

56 Χάμμερ: Τόμ. Χ. σ. 241.

57 St Priest: Hist. de l'Ambassade de France à Constantinople. Paris 1877.

58 G. Sagredo: Memorie Ist. Monarchi Ottomani. Venetia 1673. p. 1056—1057.

59 Χάμμερ: "Ἐνθ' ἄν. Τόμ. ΙΧ σ. 378.

60 St. Priest: "Ἐνθ' ἄν. σ. 77.

στως ἡμέρας τινάς. Ὁ Θωμάς Σμιθ δὲν σημειοῖ τὴν ἡμερομηνίαν τῆς ἐκθρονίσεως καὶ τῆς μεταφορᾶς τοῦ Πατριάρχου εἰς Ρούμελι Χισάρ' ὁ δ' Ἐμερώ⁶¹ ρητῶς ἀναφέρει ὅτι, ἐκθρονισθεὶς καὶ φυλακισθεὶς τὴν 20)30 Ἰουνίου, ὁ Ἐθνάρχης ἐθανατώθη τὴν 27)7 Ἰουλίου 1638. Καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις, ἡ ἐν τῷ φρουρίῳ κράτησίς του διήρκεσεν ἀπὸ τῆς 18)28 ἢ 19)29 Ἰουνίου μέχρι τῆς 27)7 Ἰουλίου, ἤτοι ἐπὶ μίαν περίπου ἑβδομάδα.

Μίαν μόνον λεπτομέρειαν παρέχει ὁ Κωνώπιος διὰ τὰς συνθήκας τῆς διαμονῆς τοῦ Πατριάρχου εἰς Ρούμελι Χισάρ' ἀναφέρει οὗτος ὅτι ἐκ τοῦ Πατριαρχείου «ἀπήγαγον αὐτούς εἰς τὸ νεόκαστρον τῆς δύσης», δηλ. τὸν Πατριάρχην καὶ τοὺς ὑπηρέτας αὐτοῦ. Δὲν ἐπρόκειτο περὶ προσώπων τῆς ἀκολουθίας του, διότι τότε ἐκ τῶν πρώτων μεταξύ αὐτῶν ἔπρεπε νὰ εὐρίσκετο ὁ Κωνώπιος, ὡς πρωτοσύγκελλός του, οὔτε καὶ περὶ ἀνωτέρων κληρικῶν φίλων τοῦ Πατριάρχου, ἀλλ' ἀπλῶς, ὡς ἐπεξηγεῖ ὁ Χότιγγερ⁶² περὶ τῶν ἀτομικῶν του ὑπηρετῶν: *cum famulitio*. «Ὅτε ὁ Κωνώπιος μετέθη τὴν 27/7 Ἰουλίου εἰς Ρούμελι Χισάρ, πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Πατριάρχου:

«Ἦσαν καθήμενοι ἔνδον τοῦ πύργου, ἀσφαλῶς καὶ παρὰ τῶν Ἀγαρηνῶν τηρούμενοι».

Κατὰ πιθανότητα ὁ Πατριάρχης ἐκρατήθη εἰς τὸν πλησίον τῆς παραλίας πύργον τοῦ Χαλίλ πασᾶ, ὅπου κατὰ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνος εἶχε μείνει μεταξύ ἄλλων φυλακισμένος ἐπὶ διατίαν ὁ Αὐστριακὸς διπλωμάτης Βεντσισλάβ Βρατισλάβ φὸν Μίτροβιτς, ὅστις εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του⁶³ τὸν ἀποκαλεῖ «μαῦρον πύργον».

Ἄναφέρει δ' ὅτι:

«Οἱ Τοῦρκοι χρησιμοποιοῦν τὸ φρούριον ὡς φυλακὴν σημανόντων προσώπων».

περαιτέρω δέ:

«Ἡ φυλακὴ φρουρεῖται καλῶς μὲ φύλακας κατοικοῦντας τὴν περιβάλλουσαν τὸ φρούριον πόλιν, εἴκοσι τέσσαρες δ' ἐξ αὐτῶν πρέπει νὰ εὐρίσκωνται διαρκῶς πρὸς ἐπίθλεψιν τῶν κρατουμένων. . . . ἐπομένως οὐδεὶς ἄνθρωπος ἐξέρχεται ποτὲ ἐκεῖθεν μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου του, οὔτε ἀναφέρεται νὰ ἐδραπέτευσε ποτέ τις ἐξ ἐκείνου τοῦ Πύργου».

Οὐδεμίαν περαιτέρω πληροφορίαν δίδει ὁ Κωνώπιος περὶ τῆς τύχης τῶν ὑπηρετῶν τοῦ Λουκάρεως. Ὑποθέτομεν ὅτι θὰ ἀπελύθησαν μετὰ

⁶¹ Emereau: Dict. de Theol. Cathol. τόμ. Θ' «Cyrille Lucar».

⁶² Hotinger: *Analecta Historico Theologica*: Zurich 1652, σ. 564—565.

⁶³ Ἐνθ' ἀν. μετάφρ. Δρύσκου, σ. 94.

τήν ἐκ τοῦ φρουρίου ἀπαγωγὴν τοῦ Πατριάρχου, διότι ὁ τε Κωνώπιος καὶ ὁ Σμίθ ρητῶς ἀναφέρουσιν ὅτι «ἐξαγαγόντες αὐτὸν ἔβαλλον εἰς τὸ καΐκι» ἤτοι ὅτι ἐπεβιβάσθη μόνος ἐπὶ τοῦ ἀκατίου, ἐνῶ προηγουμένως ἐξιστορῶν ὁ Κωνώπιος τὴν ἐκ τοῦ Φαναρίου ἀπαγωγὴν τοῦ Ἐθνομάρτυρος σημειοῖ «ἀπήγαγον δ' αὐτούς εἰς τὸ νεόκαστρον».

Γ'. Ο ΜΑΡΤΥΡΙΚΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΑΙ Η ΤΑΦΗ ΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΕΝ ΤΩ ΝΗΣΙΔΙΩ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΝ

Ὁ Ναθαναὴλ Κωνώπιος (καὶ ὄχι Κανόπιος), ἐπισκεφθεὶς τὸν Πατριάρχην εἰς τὸ «Νεόκαστρον τῆς Δύσεως» (Ρούμελι Χισάρ) ὡς ἄνω εἴρηται, ὀλίγας ὥρας πρὸ τῆς ἐκεῖθεν ἀπαγωγῆς του, ἤλπιζεν ἀναμφιβόλως ὅτι δὲν ἔθλεπε διὰ τελευταίαν φορὰν τὸν πολύτιμον προστάτην του.

Ἐὰν ἐφρόνει τὸ ἐναντίον καὶ μετέθη ἐκεῖ διὰ τὸ νὰ τὸν ἀποχαιρετήσῃ τὸ ὕστατον, θὰ τὸ ἀνέφερε ρητῶς εἰς τὴν ἐπιστολήν του, τῆς ὁποίας ἡ σχετικὴ περικοπὴ ἔχει ὧδε :

«Ἐλθὼν ὄρισμός παρὰ τοῦ Βασιλέως πρὸς τὸν ἐνταῦθα ἐπιτροπεύοντα καϊμακάμην Μουσᾶ πασᾶν, ἦλθον τῶν Τζαούσιων τέσσαρες μετὰ τινος Ἀχμέτ Ἀγᾶ (νομίζω γινώσκειν σε τοῦτον) καὶ ἀπήγαγον αὐτούς εἰς τὸ νεόκαστρον τῆς δύσης, πλησίον τοῦ Γαλατᾶ. Ἦσαν δὲ ἐκεῖσε καθήμενοι ἕνδον τοῦ Πύργου, ἀσφαλῶς καὶ παρὰ τῶν Ἀγαρηνῶν τηρούμενοι. Ἀπῆλθον δὲ κάγῳ πρὸς αὐτόν, καὶ συλλαλοῦντες παρεκάλεσα αὐτὸν δοῦναί μοι ἄδειαν ἀπελθεῖν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, καὶ ἤρρεσεν αὐτῷ τὰ μέγιστα. Μὴ δυνάμενος δὲ γράφειν ἐκεῖσε περὶ ἐμοῦ, ὄντος ἐν φόβῳ καὶ ἐν λύπῃ καὶ ἀθυμίᾳ μεγίστη, διὰ τὴν τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλήν, συνεστήσατό μοι Ἐκλαμπροτάτῳ Πρέσβει Ἀγγλίας, ἵνα οἰκονομήσῃ τὰ περὶ ἐμοῦ καὶ πέμψῃ με εἰς Ἀγγλίαν».

Εἶναι δῆλον ὅτι ὅταν τὰ ὄργανα τοῦ Μουσᾶ πασᾶ ἀπήγαγον τὸν Λούκαριν ἐκ τοῦ Πατριαρχείου, ὁ Κωνώπιος μετὰ τῶν φίλων τοῦ Πατριάρχου θὰ ἐφρόνουν ὅτι ὁ «ὄρισμός» τοῦ Σουλτάνου ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐκθρόνισιν, ἐγκάθειρξιν καὶ ἐξορίαν του. Οὐδέποτε ἀπὸ τῆς ἀλώσεως εἶχε καταδικασθῆ εἰς θάνατον ὁ Ἐθναρχὴς τῶν Ῥωμαίων, ἐνῶ ἀρκετοὶ Μεγάλοι Βεζύραι εἶχον κατὰ περιόδους ὑποστῆ τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν.

Γνωσταὶ ἦσαν βεβαίως εἰς τὸν λαὸν τῆς Πόλεως ἡ σκληρότης καὶ βιαιότης Μουράτ τοῦ Δ'. Ἄλλ' ἡ ἀνωτέρα προσωπικότης τοῦ Πατριάρχου καὶ ἡ παρεχομένη αὐτῷ προστασία ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ Σουλτάνου πρεσβευτῶν Ὀλλανδίας καὶ Ἀγγλίας, δὲν ἐπέτρεπον εἰς τοὺς περὶ

τὸν Πατριάρχη κύκλους νὰ φαντασθῶσι τὴν διὰ διατάγματος εἰς θάνατον καταδίκην του.

Ἐναντιθῶν καὶ ὁ Πατριάρχης, μετὰ ἑπταήμερον διαμονὴν εἰς τὸ φρουρίον Ροῦμελι Χισάρ, θὰ ἠγγόνει ἔντελῶς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Σουλτάνου Μουράτ καὶ δέον νὰ ἦτο ἀπλῶς ἐν εὐεξηγήτῳ «φόβῳ, λύπῃ καὶ ἀθυμίᾳ», διότι διερωτᾶτο τί περαιτέρω ἐξέλιξιν θὰ ἐλάμβανεν ἢ ἐκ τῆς «ἐπιβουλῆς τῶν ἐχθρῶν του» δημιουργηθεῖσα κατάστασις.

Πῶς ἦτο δὲ δυνατόν καὶ ὁ Κωνώπιος νὰ ἔμεινε τὴν ἡμέραν ἐκείνην συνομιλῶν μετὰ τοῦ Λουκάρεως περὶ διαφόρων ζητημάτων, καὶ μεταξὺ ἄλλων νὰ ζητήσῃ ἰδιαιτέραν σύστασιν πρὸς τὸν Sir Peter Wych διὰ νὰ μεταβῇ εἰς Ἀγγλίαν, ἐὰν ἐγνώριζεν ὅτι ὁ Πατριάρχης ἦτο καταδικασμένος εἰς θάνατον;

Καὶ αὐταὶ δὲ αἰ συνθῆκαι τῆς ἐν τῷ φρουρίῳ Ροῦμελι Χισάρ κρατήσεως τοῦ Λουκάρεως δὲν ἦσαν ὁμαλαὶ ὅθεν καὶ ἐνίσχουον τὰς ἐλπίδας περὶ ἐπικειμένης εἰς ἐξορίαν ἀποστολῆς του.

Ἡ φράσις τοῦ Κωνωπίου: «Ἀπῆλθον δὲ καγὼ εἰς αὐτόν», δηλοῖ ὅτι ἐκτὸς τῆς ἰδικῆς του ἐπισκέψεως θὰ ἐδέχθη καὶ ἄλλας, πάντως δέ, παρὰ τὰ κεκανονισμένα, δὲν ἦτο ἔντελῶς ἀπομονωμένος, ἀφοῦ καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἠδύνατο νὰ γράψῃ εἰς ξένους.

Ὁ Κωνώπιος ἀπῆλθεν ἐκ τοῦ φρουρίου περὶ τὴν ἑνάτην ὥραν τουρκιστὶ, ἰσοδυναμοῦσαν, τὴν 27/7 Ἰουλίου, μὲ τὴν τετάρτην καὶ ἡμίσειαν ὥραν μετὰ μεσημβρίαν. Ἡ δὲ σχετικὴ περικοπὴ τῆς ἐπιστολῆς του ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Καὶ οὕτως ἀσπασάμενοι ἀλλήλους τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν, οἴμοι, καὶ εὐξάμενός με ἐξῆλθον ἐκεῖσε, καὶ ὥρας οὔσης ὡσεὶ ἐνάτης, καὶ μετ' οὐ πολλὴν ὥραν ἀπῆλθον πέντε καὶ δέκα τῶν γενιτζάρων, καὶ ὁ σύμπασης καὶ ὁ χασάσπασης, καὶ τζελάτης πρὸς αὐτόν, καὶ ἔασαντες τὸν Βαρραθᾶν, ἔλαβον τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸ θανατῶσαι, καὶ ἐξαγαγόντες αὐτὸν ἔβαλον εἰς ἀκάτιον λεγόμενον καϊκι...»

Ὁ Πατριάρχης ἀπεχαιρέτισε καὶ ἠσπάσθη τὸν Κωνώπιον διότι ἤλπιζεν ὅτι θὰ ἐστέλλετο πάλιν εἰς ἐξορίαν καὶ διότι ὁ Κωνώπιος ἐπρόκειτο, χάρις εἰς τὰς συστάσεις του, ν' ἀναχωρήσῃ δι' Ἀγγλίαν. Ὁ λυπηρὸς ἀσπασμός, ὃν ἀντήλλαξε μετ' αὐτοῦ, ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων μόνον, ὅτι ἦτο τελευταῖος. Ἄλλ' ἀμφοτέροι δὲν τὸν εἶχον ποσῶς θεωρήσῃ τοιοῦτον τὴν στιγμὴν ἐκείνην. Καθὼς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἄνω περικοπῆς, ὁ Λούκαρις, ἐκ τοῦ Ροῦμελι Χισάρ, ἐπεπιθᾶσθη περὶ τὴν πέμπτην καὶ ἡμίσειαν ὥραν μετὰ μεσημβρίαν μετὰ συνοδείας ἀποτελουμένης ἐκ δέκα πέντε γενιτζάρων, τοῦ σύμπασης, τοῦ χασάσπασης (εἰσαγγελέως τῶν ποινικῶν ὑποθέσεων) καὶ τοῦ τζελάτ (δημίου), εἰς ἀκάτιον (καϊκι), ὅπερ βεβαίως ἔπρεπε νὰ εἶχε τὰς διαστάσεις «παζάρ καϊκιού», διὰ νὰ παραλάβῃ δέκα ἑννέα πρόσωπα μετὰ τῶν ἀποσκευῶν τοῦ δῆθεν εἰς ἐξορίαν ἀποστελλομένου Πατριάρχου.

Φρονοῦμεν ὅτι ἡ φράσις τοῦ Κωνωπίου, «ἐάσαντες τὸν Βαρραβᾶν, ἔλαβον τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸ θανατῶσαι», εἶναι συμβολικὴ καὶ ὅτι δὲν ἀναφέρεται εἰς ὄρισμένον πρόσωπον.

Ἡ παρουσία δέκα πέντε γενιτζάρων, ἀνωτέρου δικαστικοῦ καὶ τοῦ δημίου, οὗ τὴν ιδιότητα δὲν θ' ἀντελήφθη ἴσως ὁ Λούκαρις, ἐνῶ μόνον τρεῖς ἢ τέσσαρες τζαούσιδες, θὰ ἤρκουν νὰ τὸν συνοδεύσωσιν ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ σταλῆ εἰς ἐξορίαν, εὐλόγως θὰ κατεθорύθησε τὸν Πατριάρχην, καὶ εἰς τὰς εὐνοήτους ἐρωτήσεις του περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐπιβιθάσεώς του εἰς τὸ καΐκι, οἱ συνοδεύοντες αὐτὸν ἀπήντησαν.

«Εἰς ἐξορίαν σὲ θέλομεν πέμπειν, ἔχοντες παρεσκευασμένην ναῦν κατὰ τὸν Ἅγιον Στέφανον, πλησίον τῶν Ἑπτὰ Κουλάδων».

Τὰ ὄργανα τοῦ Μουσαῦ πασαῖ εἶχον λοιπὸν κατηγορηματικὰς ὁδηγίας ν' ἀποκρύψωσιν ἀπὸ τὸν Ἐθνομάρτυρα μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς τὴν εἰς θάνατον καταδίκην του.

Ὁ Πατριάρχης θ' ἀντελήφθη, βεβαίως, ἐκ τῆς παρουσίας τόσων καὶ τοιαύτης φύσεως συνοδῶν, ὅτι:

«Οὐκ ἀληθεύουσιν οἱ μαιφῶνοι, ἀλλὰ τὴν πρὸς θάνατον ἄγουσιν αὐτόν»⁶⁴.

Ἄλλ' ἐφ' ὅσον κατήρχετο τὸν Βόσπορον καὶ εὐρίσκετο εἰσέτι μακρὰν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἴσως νὰ εἶχεν ἀμυδράς τινας ἐλπίδας νὰ ἴδῃ μακρόθεν, κατὰ τὰς δηλώσεις τῆς συνοδείας του, πλοῖον ἐλλιμενισμένον, ἐφ' οὗ θὰ ἐπεβιθάζετο.

Τὸ ἀπὸ Ρούμελι Χισάρ μέχρι τοῦ Ἁγίου Στεφάνου διάστημα μὲ ἐλαφρὸν ὡς ἐκ τῆς ὥρας βορειοανατολικὸν ἄνεμον (διότι ἐὰν ἔπνεε νοτιοδυτικὸς δὲν θ' ἀπέπλεεν) θὰ διέτρεξε τὸ παζάρ καΐκι ἐντὸς δύο ἕως 2½ τὸ πολὺ ὥρων, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ ἔφθασαν ἐνώπιον τῆς μεταξὺ τοῦ Ρηγίου καὶ Ἁγίου Στεφάνου παραλίας (πρὸς τὸ σημερινὸν Ἀμπαρλῆ) περὶ τὴν ἐβδόμην καὶ ἡμίσειαν ὥραν μετὰ μεσημβρίας καὶ ἐπομένως ὀλίγον πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου.

«Καὶ ὡς ἤγγισαν εἰς τὸν τόπον, καθ' ὃν τὸν ἄδικον φόνον ἔμελλον ἐκτελέσαι, καὶ τοῦ ἡλίου δύοντος, ἔμεινον μικρὸν, καὶ ἀρχομένης ἤδη νυκτὸς, ἐξαγαγόντες αὐτὸν ἐκ τοῦ ἀκατίου... κλπ.»

Ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ Κωνωπίου εἶναι μία ἀπὸ τὰς πλέον σημαντικὰς τῶν διαφυγοσῶν τὴν προσοχὴν πολλῶν ἐκ τῶν λαθόντων ἀκόμη γινῶσιν τῆς ἐπιστολῆς του, διότι ἀνατρέπει τὰ ὅσα ἐγράφησαν, περὶ

⁶⁴ Ἐπιστολὴ Κωνωπίου ἐνθ' ἄν.

στραγγαλισμοῦ τοῦ Πατριάρχου ἐπὶ τοῦ ἀκατίου εἰς τὴν Προποντίδα, καὶ διαψεύδει τοὺς ἐπὶ αἰῶνας κυκλοφορήσαντας θρύλους.

Ἄλλως τε καὶ ὁ Θωμᾶς Σμίθ, ἀκολουθῶν τὸν Πόκοκ ἂν καὶ ἀπομακρύνεται εἰς τὴν ἀφήγησίν του ἀπὸ τὸν Κωνῶπιον, εἰς πολλὰ σημεῖα, συμφωνεῖ ἀπολύτως μὲ τὸ προκείμενον, διότι ἀναφέρει ὅτι :

«Γενομένης... τῆς εἰς τὴν παραλίαν ἀποθιβάσεως, οἱ δήμιοι προπαρασκευάζουσι τὸν τόπον τῆς βασάνου».

Οἱ δύο τότε εὐρισκόμενοι ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀξιόπιστοι, ἀλλ' οὐκ αὐτόπται μάρτυρες⁶⁵, ὁ Κωνῶπιος καὶ ὁ Ἐδουάρδος Πόκοκ ἀνεπιφυλάκτως βεβαιοῦσι τὴν ἀποθίβασιν τοῦ Πατριάρχου, ἐκ τοῦ ἀκατίου εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

Μεγάλη δὲ θὰ ἦτο ἡ ἀγωνία τοῦ Πατριάρχου ὅταν, πλησιάζων εἰς τὸν Ἁγίον Στέφανον, δὲν εἶδεν μακρόθεν πλοῖον διὰ τὴν προσδοκουμένην μεταφορὰν του εἰς ἔξορίαν, μεγαλειτέρα δ' ἢ ἀπελπισία του ὅταν τὸ ἀκάτιον ἐφ' οὗ ἐπέβαινε ἠγκυροβόλησε πλησίον τῆς ἐρήμου σχεδὸν ἀκτῆς καὶ οἱ συνοδεύοντες αὐτὸν ἀνέμενον τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου.

Τότε θὰ ἔχασε πλέον ὀριστικῶς πᾶσαν ἐλπίδα, καὶ θ' ἀντελήφθη τὸν ἄμεσον κίνδυνον. Καὶ τότε πλέον πρὶν τὸν ἐξαγάγωσιν ἐκ τοῦ καϊκιοῦ εἰς τὴν ξηράν, ὡς ἀναφέρει ὁ Κωνῶπιος, «θεὶς τὰ γόνατα, προσήυχετο, καὶ μετὰ δακρύων ἐδέετο τοῦ Θεοῦ».

Κατὰ τὸν Neale⁶⁶ ἀκολουθοῦντα τὸν Θωμᾶν Σμίθ, ὁ Πατριάρχης ἐγονυπέτησε καὶ προσηυχήθη πρὸ τῆς ἀποθιβάσεώς του εἰς τὴν παραλίαν.

Ἐν τούτοις τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Σμίθ δὲν εἶναι τόσον εὐκρινὲς ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, καὶ δύναται τις νὰ τὸ ἐξηγήσῃ ὡς ὑπονοοῦν τὸ ἀντίθετον, ἦτοι ὅτι ὁ Πατριάρχης ἐγονυπέτησε καὶ προσηυχήθη οὐχὶ ἐπὶ τοῦ ἀκατίου, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀποθίβασίν του εἰς τὴν ξηράν.

Δὲν θεωροῦμεν ὡς παραδεκτὴν τὴν ἐκδοχὴν ταύτην. Πρῶτον, διότι ὁ Κωνῶπιος κατηγορηματικῶς καὶ εὐκρινῶς ἀναφέρει ὅτι ὁ Πατριάρχης ἐγονυπέτησε καὶ προσηυχήθη ἐπὶ τοῦ καϊκιοῦ, εὐθὺς ὡς ἀντελήφθη ὅτι ἐπίκειται τὸ τέλος του, καὶ δεύτερον, διότι ὁ δήμιος, μετὰ τὴν ἀποθίβασιν εἰς τὴν παραλίαν, ἀρξαμένης ἤδη τῆς νυκτός, θὰ προέβη ἀμέσως εἰς τὸ ἔργον του, καὶ δὲν θὰ ἐδέχετο νὰ περιμένη τὴν προσευχὴν τοῦ Πατριάρχου, ὡς βιαζόμενος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Πόλιν.

Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ὁ πολὺτλας Ἐθνάρχης, περιστοιχούμενος ὑπὸ δέκα πέντε γενιτζάρων, ἀρχομένης τῆς νυκτός, γονυκλινῆς, πρὶν ἢ ἡ

⁶⁵ Οἱ Χότιγγερ καὶ Σμίθ ἀποκαλοῦσι τοὺς Κωνῶπιον καὶ Πόκοκ «αὐτόπται μάρτυρας», διότι εὐρίσκοντο τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἂν καὶ δὲν ἠκολούθησαν τὸν Πατριάρχην εἰς τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ.

⁶⁶ Ἐνθ' ἂν. Τόμ. IV, σ. 455—6. Μολονότι ὁ Neale εἶχεν ὑπ' ὄψιν του καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Κωνῶπιου, δὲν ἠδυνήθη νὰ δώσῃ ἀκριβῆ ἐν ταῖς λεπτομερείαις ἐξιστόρησιν τοῦ θανάτου τοῦ Πατριάρχου.

ἀδυσώπητος μοίρα θέση τὸν ἀκάνθινον τῆς μαρτυρίας στέφανον ἐπὶ τοῦ μετώπου του, μετὰ δακρῶν ἐδέετο τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ βεβαίως ὑπὲρ τῆς ἀτομικῆς του σωτηρίας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς διαφυλάξεως τῆς χειμαζομένης Ἐκκλησίας του, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ Ἔθνους του.

Τὸ ψυχικὸν μεγαλεῖον τοῦ Πατριάρχου καὶ ἡ Χριστιανικὴ του πίστις ἦσαν εἰς τὸ ὕψος τῆς μεγάλης του διανοίας.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δηλώσεως τοῦ Κωνωπίου, ὅτι «ἐξήγαγον τὸν Πατριάρχην ἐκ τοῦ ἀκατίου ἀρχομένης τῆς νυκτὸς» δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν κατὰ προσέγγισιν ὅτι ἀπεβιβάσθη περὶ τὴν ὀγδόην καὶ ἡμίσειαν ὥραν μετὰ μεσημβρίαν εἰς τὴν μεταξὺ Ρηγίου καὶ Ἁγίου Στεφάνου παραλίαν τῆς Θράκης.

Δὲν ἀναφέρει ὁ Κωνώπιος ἐὰν ἡ συνοδεία προὐχώρησεν ὀλίγον εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἢ ἂν τὸ ἀνοσιούργημα διεπράχθη ἅμα τῇ ἀποβιβάσει ἐπὶ τῆς παραλίας. Θεωροῦμεν πιθανωτέραν τὴν δευτέραν περίπτωσιν, ὡς ἄλλως τε δηλοῖ καὶ ἡ ἐξῆς περικοπὴ τῆς ἐπιστολῆς του.

«Ἐξαγαγόντες αὐτὸν ἐκ τοῦ ἀκατίου, ὁ Τζελητ θεὸς σχοινίον εἰς τὸν λαϊμὸν αὐτοῦ, ἀπέπνιξεν αὐτόν».

Δὲν εἶναι δύσκολον ν' ἀναπαραστήσωμεν τὴν σκηνὴν. Ὁ Πατριάρχης θ' ἀπεβιβάσθη μετὰ τινῶν ἐκ τῶν συνοδῶν του. Οἱ λοιποὶ θὰ ἔμειναν ἐπὶ τοῦ ἀκατίου, ἀναμένοντες τὸ τέλος. Κατὰ τὴν τότε συνήθειαν, ἥτις ἐφηρμόζετο ἐνίοτε καὶ ἐπὶ τῶν Σουλτάνων (ὡς π.χ. διὰ πρῶτην φορὰν ἐπὶ Ὁσμάν τοῦ Β', τῷ 1622, εἰς τὸ φρούριον τῶν Ἑπτὰ Κουλάδων) ὁ δῆμιος θεὸς αἰφνιδίως σχοινίον περὶ τὸν λαϊμὸν τοῦ Πατριάρχου, ἀπέπνιξεν μετὰ τῶν βοηθῶν του τὸν Ἐθνομάρτυρα.

Ἡ πληροφορία τοῦ Σμιθ περὶ κακοποιήσεως τοῦ Πατριάρχου ὑπὸ τοῦ δημίου, πρὸ τῆς ἐκτελέσεως, δὲν ἐπιβεβαιοῦται ἐξ ἄλλων πηγῶν.

Αἱ λεπτομέρειαι τῆς ἀφηγήσεώς του διὰ τὴν διάσωσιν καὶ ταφὴν τοῦ σκῆνους τοῦ Πατριάρχου, διαφέρουσιν οὐσιωδῶς ἀπὸ τὰς τοῦ Κωνωπίου. Δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Σμιθ ἠκολούθησεν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πιστῶς τὴν προφορικὴν ἐξιστόρησιν τοῦ Πόκοκ, ὅστις, εὐρισκόμενος τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν Κωνώπιον, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔδωκεν εἰς τὸν Σμιθ παρομοίας πληροφορίας, ἀντιφατικὰς μὲ τὰς ἐν τῇ ἐπιστολῇ του καὶ μὲ τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων. Ἀντιθέτως μὲ τὸν Κωνώπιον, βεβαιοῦντα ὅτι τὸ σκῆνος τοῦ Λουκάρεως ἐτάφη ὑπὸ τῶν γενιτζάρων εἰς τὴν παραλίαν ὅπου ἐφονεύθη, ὁ Σμιθ διατείνεται ὅτι ἐρρίφθη ὑπ' αὐτῶν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ὅτι ἀλιεῖς τινες, εὐρόντες αὐτὸ τυχαίως, τὸ μετεκόμισαν εἰς τὴν παραλίαν, ὅπου «χειρὲς φίλιας» ἔθαψαν αὐτό, χωρὶς νὰ ὀρίζη ὑπὸ ποίας συνθήκας καὶ πότε ἐγένετο ἢ ὑπὸ τῶν ἀλιέων διάσωσις καὶ ἢ ὑπὸ τῶν φίλων ταφή.

Εἰς ἐν σημεῖον συμφωνεῖ ἀπολύτως ὁ Σμιθ μὲ τὸν Κωνώπιον, ὅτι ἢ ἐκταφὴ τοῦ σκῆνους τοῦ Πατριάρχου ἐκ τῆς πλησίον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου παραλίας, ἐγένετο κατ' ἐντολὴν τοῦ Κονταρῆ καὶ τῶν συνενόχων

του. Ὁ Σμίθ δὲν παρέχει καμμίαν λεπτομέρειαν διὰ τὰς συνθήκας τῆς ἀπιθάνου δευτέρας διασώσεως τοῦ σκῆνους ἐκ τῆς θαλάσσης, ὡς καὶ διὰ τὰς τῆς μεταφορᾶς καὶ ταφῆς του κρυφίως εἰς τὴν νησίδα τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου. Εἶναι ὅμως δυνατόν, ὡς ἀναφέρει ὁ Σμίθ, νὰ ἐρρίφθη δις εἰς διάστημα τριῶν ἡμερῶν τὸ σκῆνος τοῦ Πρωθιεράρχου εἰς τὴν θαλάσσαν καὶ νὰ ἐσώζετο δις τυχαίως; Ἀδυνατοῦμεν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ ἀποβλέποντες μετὰ τόσης ἐπιμονῆς εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ σώματος τοῦ Πατριάρχου ἐχθροὶ του δὲν ἔλαβον δις τὰ ἐνδεδειγμένα καὶ ἀποτελεσματικὰ μέτρα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ των.

Ἐκεῖ, ἐπὶ τῆς παρὰ τὸν Ἁγιον Στέφανον παραλίας, ἀρχομένης τῆς νυκτός, μαρτυρικῶς ἐτελεύτησεν ὁ μεγαλειότερος τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν Ἐθναρχῶν, μόνος ἐν μέσῳ τῶν γενιτζάρων, μακρὰν τῶν φίλων καὶ τοῦ ποιμνίου του, καὶ ἐκεῖ «πενιχρῶς ἐτάφη» κατὰ τὸν Δοσίθεον.

Αἱ συνθήκαι τοῦ τραγικοῦ τέλους τοῦ Πατριάρχου δὲν ὑστέρησαν εἰς μεγαλεῖον ἀπὸ τὴν ἀθάνατον δόξαν τῆς ζωῆς του.

Κατὰ περίεργον δὲ σύμπτωσιν ἐκεῖ πλησίον φονευθεὶς τῷ 1634 κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου Μουράτ ὁ Μέγας Μουφτῆς Ἀχιζαντὲ⁶⁷ ἐτάφη εἰς τὴν παραλίαν, ἦτο δὲ ὁ πρῶτος ἀνώτερος θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς τῶν Μουσουλμάνων, θανατωθεὶς διαταγῇ σουλτανικῇ.

Ὁ Κωνῶπιος δὲν ἀναφέρει λεπτομερείας περὶ τοῦ ἐκεῖ ἐνταφιασμοῦ τοῦ Πατριάρχου, σαφῶς ὅμως ὑποδηλοῖ τοῦτον διὰ τῆς ἐξῆς φράσεως, εἰς ἣν κατωτέρω θὰ ἐνδιατρίψωμεν:

«Μιᾶ δὲ τῶν νυκτῶν ἀπέστειλεν ὁ παράνομος (δηλ. ὁ Κονταρῆς) τοὺς αὐτοῦ ὑπηρέτας εἰς τὸν τόπον οὗ ἦν τεθνηκῶς ὁ μακαρίτης, καὶ ἔλαβον αὐτὸν καὶ ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἵνα μὴ εὐρεθῆ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὕστερον».

Ἡ ἱστορικὴ ἀκρίβεια ἐπιβάλλει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦ Πατριάρχου σκῆνος δὲν ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν ὑπὸ τῶν γενιτζάρων, ὡς πολλάκις ἐσφαλμένως ἐγράφη, ἀλλ' ἐτάφη ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, πλησίον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, καὶ ὅτι μόνον μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἕκταφέν, διαταγῇ τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν Κυρίλλου Κονταρῆ, τῇ ὑποδείξει ἴσως τῶν γνωστῶν τοῦ Πατριάρχου ἐχθρῶν, ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν ὑπὸ τῶν ὀργάνων του, ὡς θέλομεν κατωτέρω ἀναλυτικώτερον ἐκθέσει.

Ἐὰν γνωρίζομεν λεπτομερείας τινὰς περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Λουκάρως καὶ αὐτὰς ἀκόμη τὰς τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κωνωπίου τὸ ὀφείλομεν εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν, οἱ συνοδεύσαντες τὸν Πατριάρχην γενίτζαροι:

«Λαβόντες τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, διαμερίσαντες ἀλλήλοις, τῇ ἐπαύριον εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπώλουν λέγοντες ὅτι ταῦτά ἐστι τὰ ἱμάτια τοῦ Γέροντος τοῦ Πατριάρχου».

⁶⁷ Χάμμερ: "Ἐνθ' ἀν. Τόμ. 9ος σ. 218—219.

Δὲν ἐπρόκειτο βεβαίως περὶ τοῦ ράσσου τοῦ Ἐθνομάρτυρος, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀποσκευῶν, ἐνδυμάτων καὶ πολυτίμων ἴσως ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα εἶχε παραλάβει μεθ' ἑαυτοῦ, ὡς προοριζόμενος δῆθεν δι' ἔξορίαν. Διαμοιρασθέντα δὲ μεταξύ δεκαπέντε γενιτζάρων, θὰ ἀντεπροσώπευαν σχετικὴν ἀξίαν (διότι ὑπῆρχον καὶ μηλωταὶ ρωσικῆς προελεύσεως) ⁶⁸ διὰ νὰ γίνουν ἀντικείμενον πράξεων εἰς τὴν ἀγοράν.

Ἐκεῖ ὅμως ὑπῆρχον πολλοὶ χριστιανοὶ ἀφωσιωμένοι τοῦ Πατριάρχου φίλοι, οἱ ὁποῖοι ἔσπευσαν ν' ἀγοράσωσι καὶ περισώσωσι τὰ τεθέντα εἰς πώλησιν ἐγκόλπια, σταυροὺς καὶ ἄλλα κειμήλια, καὶ δι' ἀδροτέρας ἴσως πληρωμῆς, νὰ πληροφορηθῶσι τὰ καθέκαστα τοῦ τραγικοῦ του τέλους παρὰ τῶν συνοδευσάντων αὐτὸν μέχρι Ἁγίου Στεφάνου γενιτζάρων, τῶν μόνων κυριολεκτικῶς αὐτοπτῶν μαρτύρων τοῦ δράματος.

Φρονοῦμεν δ' ὅτι καὶ ὁ Κωνώπιος, παρ' αὐτῶν τότε θὰ ἦντλησε τὰς πληροφορίες του.

Διὰ τῆς πωλήσεως τῶν ἀποσκευῶν τοῦ Πατριάρχου εἰς τὴν ἀγοράν, αἱ φρικιαστικαὶ λεπτομέρειαι τοῦ δράματος κατέστησαν γνωσταί, ὄχι μόνον εἰς τοὺς χριστιανούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ διεθνὲς κοινὸν τῆς Πόλεως.

Καὶ ἐδῶ ἀναφέρει ὁ Κωνώπιος γεγονὸς σημαντικῆς σπουδαιότητος, τὸ ὁποῖον πιθανόν νὰ ἔχη ἐξογκώσῃ ὀλίγον ἢ πρὸς τὸν Λούκαριν ἀφοσίωσίς του, ἀλλὰ πάντως ἀποτελεῖ ζωηράν καὶ ἐκφραστικὴν ἐκδήλωσιν, ὄχι μόνον τῆς ἀγάπης τῶν χριστιανῶν πρὸς τὸν μέγαν Πατριάρχην, ἀλλὰ καὶ τοῦ σεβασμοῦ καὶ θαυμασμοῦ, ὃν ἡ προσωπικότης του ἐνέπνεεν εἰς ὅλας τὰς ἐθνότητες τῆς Πόλεως.

«Ἀκούσαντες δὲ οἱ λαοί, Τοῦρκοι, Ἑβραῖοι, Χριστιανοί, Ἀρμενῆδες ἤρξαντο κλαίειν καὶ ἀδημονεῖν, καὶ ὕβριζον τὸν παράνομον (δηλ. τὸν Κονταρῆν), λέγοντες ὡ τὸν φονέα! ὅστις ἐχάλασε τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν, καὶ ἔλαβε τὸν Θρόνον τοῦ δικαίου καὶ νομίμου Πατριάρχου».

Ἐὰν εἶναι εὐεξήγητος ὁ θρῆνος τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ λύπη τῶν Ἀρμενίων, πῶς νὰ ἐξηγησῶμεν τὰς διαμαρτυρίας καὶ τὴν θλίψιν τῶν Τούρκων καὶ Ἑβραίων τῆς Πόλεως διὰ τὸν ἄδικον τοῦ Πατριάρχου φόνον;⁶⁹

⁶⁸ Κατὰ τὸν Κάπτερεφ, ὁ Λούκαρις εἶχε λάθει παρὰ τοῦ Τζάρου Μιχαὴλ οὐχὶ πρὸ πολλοῦ ὡς δῶρον βαρύτιμον σαμουρόγουναν.

⁶⁹ Σημείωσις: Ὅσον ἀφορᾷ ἰδιαιτέρως τὸ ἑβραϊκὸν στοιχεῖον τῆς Πόλεως, δεόν νὰ σημειώσωμεν ὅτι κατὰ τὸν ΙΣΤ' καὶ ΙΖ' αἰῶνα μέρος αὐτοῦ ὠμίλει τὴν καθομιλουμένην Ἑλληνικὴν καὶ εὕρισκετο εἰς στενὴν ἐπαφὴν, κοινωνικὴν τε καὶ ἐμπορικὴν, μετὰ τῶν ἡμετέρων. Ἦδη κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, τῷ 1547, εἶχεν ἐκτυπωθεῖ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ Ἑβραίου τυπογράφου Ἐλεαζέρ Σονσίν, μετάφρασις τῆς παλαιᾶς Διαθήκης εἰς τὴν ὀμιλουμένην τότε δημοτικὴν με ἑβραϊκοὺς χαρακτῆρας πρὸς χρῆσιν τῶν ἀγνοούντων τὴν ἑβραϊκὴν ἑλλην-

Ἡ στενή ἀλληλεγγύη, ἥτις εἰς πολλάς περιστάσεις συνήνου ἐξ ἐνστίκτου τὰς διαφόρους ἐθνότητας τῆς Πόλεως, διότι τὰ κοινὰ των συμφέροντα ἦσαν ἰσχυρότερα τῶν ἐθνικοθρησκευτικῶν των διαφορῶν, ἐξεδηλώθη ἴσως ζωηρότερον, διότι ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀτμοσφαίρας διαφθορᾶς, καταχρήσεων, αὐθαιρεσιῶν καὶ τρόμου, ἡ φήμη τῆς τιμιότητος, γενναιοφροσύνης καὶ δικαιοσύνης τοῦ Ἑλληνοῦ Πατριάρχου, ἡ ἐκτίμησις, μεθ' ἧς τὸν περιέβαλλον αἱ συμπαθέστεραι εἰς τὸν λαὸν Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις, ἡ ἐμπάθεια καὶ τὸ μῖσος τῶν ἀντιπάλων του, συνέτεινεν ὅπως θεωρῆται ὁ Λούκαρις, ἀπὸ τὸ διεθνὲς τῆς Πόλεως κοινόν, ὡς μία ἐξαιρετικὴ καὶ ἀξία γενικοῦ σεβασμοῦ προσωπικότης.

Οἱ Χριστιανοὶ δὲν περιορίσθησαν νὰ θρηνήσωσιν μόνον τὸν Πατριάρχην των. Ὡς ἀναφέρει ὁ Κωνῶπιος :

«Ἀπῆλθον δὲ καὶ τινες τῶν χριστιανῶν, κατὰ πρόσωπον τοῦ παρανόμου καὶ μαιφόνου αὐτοῦ, λέγοντες : «Πιλᾶτε, δός ἡμῖν τὸν νεκρὸν ἵν' αὐτὸν θάψωμεν». Ἐκεῖνος δὲ ὁ μιαρῶτατος προσεποιήσατο μὴ εἰδέναι περὶ τούτου μηδέν».

Ὁ Κονταρῆς, ἴσως τότε μόνον, ἐνώπιον τῆς λαϊκῆς ἀγανακτήσεως καὶ ἐξεγέρσεως, ν' ἀντελήφθη μετὰ φόβου τὸ μέγεθος τῆς εὐθύνης του ὅθεν καὶ ἀπαντῶν εἰς τοὺς χριστιανούς, δι' ὑπεκφυγῶν προσεπάθησε νὰ φανῆ ὅτι ἦτο ἐντελῶς ἀμέτοχος τοῦ δράματος.

Ἄλλ' οἱ χριστιανοὶ δὲν ἀπεθαρρύνθησαν ἀπὸ τὴν ἄρνησιν τοῦ Κονταρῆ· γνωρίζοντες δὲ καλῶς τὸν τε ἀνάξιον τοῦ Λουκάρεως διάδοχον, τὰ καθέκαστα τῆς ἐπιτοπίου καταστάσεως, ὡς καὶ τὰς τότε συνηθείας :

«Ἀπῆλθον πρὸς τὸν Καϊμακάμην τὸν Ἐπιτροπεύοντα, ἀπαγγέλλοντες δὲ ὡς εἰν αὐτῷ χρῆματα πολλὰ, εἰ τὸν νεκρὸν χαρίσαιτο αὐτοῖς, ἵν' αὐτὸν θάψωσι μετὰ δόξης καὶ παρρησίας...».

Τί πρότερον νὰ θαυμάσῃ τις; τὴν ἐπιμονὴν καὶ θάρρος τῶν χριστιανῶν τῆς Πόλεως, ἢ τὴν ἄκραν αὐτῶν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸν Πατριάρχην, καὶ τὴν προσπάθειάν των ὅπως, ἀντὶ μεγάλων χρηματικῶν θυσιῶν, χάριση αὐτοῖς ὁ καϊμακάμης τὸ σκῆνος τοῦ Πατριάρχου ἵν' αὐτὸ θάψωσιν ὄχι μόνον μετὰ «δόξης», ἀλλὰ καὶ μετὰ «παρρησίας»;

Τόση ἦτο ἡ δημοτικότης τοῦ Πατριάρχου, καὶ ἡ προξενηθεῖσα ἐκ τοῦ τραγικοῦ τέλους ἐντύπωσις εἰς τὸν λαόν, ὥστε, παρὰ τὴν τρομοκρατίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ τὰς συνθήκας τῆς καταδίκης τοῦ Ἐθνο-

νοφῶνων Ἑβραίων τῆς Πόλεως, ὡς μετὰ ἑκατὸν πενήκοντα περίπου ἔτη ἐγένετο παράλληλος μέριμνα διὰ τοὺς τουρκοφώνους Ἑλληνας τῆς Ἀνατολῆς. (Legrand. Bibl. Hellén, XVI vol. I I σ. 150—161). Ὁ Legrand δὲν ἀναφέρει τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1505 ἐκδοθεῖσαν παρὰ Nahmias «Πεντάτευχον». — (Brunet, Tom IV, p. 481 es M. Schwab.—Les Incunables Orientaux Paris, 1883, p. 51).

μάρτυρος, ὑπῆρχε φόβος νὰ γίνῃ «θόρυθος μέγας ἐν τῇ Πόλει»⁷⁰ ὅθεν καὶ ὁ σουλτανικὸς ἐπίτροπος, παρ' ὅλας τὰς δελεαστικὰς προτάσεις, «δεδοικῶς, οὐκ ἔνευσε τῇ παρακλήσει τῶν χριστιανῶν».

Παραδόξως δὲ ὁ Σμίθ σημειοῖ ὅτι τὸ πρὸς τὸν καϊμακάμην διάθημα ἐγένετο οὐχὶ ὑπὸ τῶν ἀφωσιωμένων τῷ Πατριάρχῃ χριστιανῶν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, ἦτοι τοῦ Κονταρῆ καὶ λοιπῶν, οἵτινες δυσαρεστηθέντες διότι ὁ Λούκαρις ἐτάφη παρὰ τὸν Ἅγιον Στέφανον, ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν καϊμακάμην ὅπως ἐκταφῆ καὶ ριφθῆ εἰς τὴν θάλασσαν. Εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι ὁ Σμίθ δὲν ἀντελήφθη καλῶς τὴν προφορικὴν τοῦ Πόκοπ ἀφήγησιν καὶ ὅτι περιέπεσεν, ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, εἰς σύγχυσιν. Ὁ Καϊμακάμης, ἐκ φόβου ταραχῶν, ἢ πιθανῶς διὰ νὰ μὴ δυσαρεστήσῃ τοὺς Σμίθ καὶ Σεζύ, ἠρνήθη νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς χριστιανούς νὰ παραλάβωσι τὸ ταφέν ἤδη σκῆνος τοῦ Πατριάρχου καὶ κηδεύσωσιν αὐτὸ ἐν τῇ Πόλει μετὰ παρρησίας, ἀλλὰ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους ἐδέχθη μυστικῶς τὴν αἴτησιν τοῦ Κονταρῆ καὶ τῶν φίλων του, ὅπως ἐκθάψωσι τὸν νεκρὸν τοῦ Πατριάρχου, καὶ ρίψωσιν αὐτὸν εἰς τὴν θάλασσαν ἵνα παύσωσι τὰ διαθήματα τοῦ λαοῦ, καὶ τελειωτικῶς ἀπαλλαγῶσιν οἰασθῆποτε ἐνοχλήσεως.

Πρέπει ὅμως ἰδιαίτερος νὰ ἐξαρθῆ ἡ σπουδαιότης τῆς πρὸς τὸν καϊμακάμην δηλώσεως τῶν χριστιανῶν τῆς Πόλεως:

«Ἡμεῖς οὐ χρῆζομεν ἱερέων, ἀρχιερέων, αἰρέτῶσαν, ἱκανούσθω ἢ προσευχὴ ἡμῶν, τὸ Κύριε ἐλέησον ψάλλοντες, ἢ αἰ ψαλμῶδῖαι τῶν ἀνιέρων μᾶλλον ἢ ἱερέων».

Ὁ Κονταρῆς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐλάχιστοι ἀντιδραστικοὶ διὰ τῆς ὀλεθρίας των πολιτικῆς, κατώρθωσαν ὥστε διὰ πρώτην ἴσως φοράν ἀνώτερος Τοῦρκος ὑπάλληλος ἀκούσῃ ἐν τῇ Πόλει παρὰ χριστιανῶν, ἀφωσιωμένων τέκνων τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, φράσιν ἐκδηλοῦσαν περιφρόνησιν πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου, καὶ πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν πειθαρχίαν.

Οἱ δῆθεν προστάται τῶν γνησίων Ὁρθοδόξων παραδόσεων ἐπέτυχον νὰ χαλαρώσωσιν εἰς τόσον βαθμὸν τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα τῶν χριστιανῶν, ὥστε νὰ τοὺς ἀναγκάσωσι ν' ἀποβλέψωσι εἰς τὴν μετὰ παρρησίας κήδευσιν τοῦ προσφιλοῦς Ἐθνάρχου των πολιτικῶς, ψάλλοντες οἱ ἴδιοι τὰς νεκρωσίμους εὐχὰς, ἀντὶ τῶν ἱερέων.

Ὁ Κονταρῆς καὶ οἱ περὶ αὐτόν, καὶ μετὰ τὴν ἄρνησιν τοῦ Μουσαῦ πασαῦ, ἦτις ἦτο ἀποτέλεσμα τῶν ραδιοουργιῶν των, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἡσυχάσωσιν. Ἐφρόνουν ὅτι ὁ Λούκαρις καὶ νεκρὸς ἀκόμη ἦτο ἐπίφοβος!

⁷⁰ Παρόμοιαι τολμηραὶ ἐκδηλώσεις τῆς δημοσίας γνώμης ἐκ μέρους τῶν Χριστιανῶν διὰ ζητήματα θίγοντα τὰ Ἐθνικὰ καὶ Θρησκευτικὰ των συμφέροντα, ὡς καὶ ἐκ μέρους τῶν μουσουλμάνων διὰ κοινωνικὰ ἢ πολιτικὰ των ζητήματα, δὲν ἦσαν ἀσυνήθεις, παρὰ τὰς γνωστάς τῆς ἐποχῆς συνθήκας.

Μολονότι δὲν ἦτο γνωστὸν παρὰ μόνον εἰς τὰς ἀρχὰς τὸ μέρος ἔνθα εἶχε ταφῆ τὴν προτεραίαν ὁ Πατριάρχης ἐν τούτοις ἀντελήφθησαν ὅτι ἀφοῦ οἱ χριστιανοὶ ἦσαν διατεθειμένοι νὰ δώσωσι «χρήματα πολλὰ» διὰ νὰ παραλάβωσι καὶ κηδεύσωσι τὸ σκῆνος τοῦ Πατριάρχου, ὑπῆρχε μεγάλη πιθανότης ὅτι, θάπτον ἢ βράδιον, θὰ ἐπετύγχανον τοῦ σκοποῦ των.

Ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ καὶ στενότητι τῶν βλέψεων των, ἐνόμισαν ὅτι συμφέρον εἶχον νὰ ἐξαλείψωσι κάθε ἴχνος τοῦ σκῆνους τοῦ Λουκάρεως ὅθεν καὶ κατέφυγον εἰς μέτρον τὸ ὁποῖον εἶπερ τι καὶ ἄλλο, δεικνύει τὸ βάθος τῆς ἠθικῆς των καταπτώσεως.

Εἰσηγήσει δὲ καὶ τῇ βοηθείᾳ προφανῶς τοῦ Schmid ὁ Κονταρῆς, μὲ τὴν ἔγκρισιν τοῦ καϊμακάμη «ἀπέστειλε τοὺς αὐτοῦ ὑπηρέτας εἰς τὸν τόπον οὗ ἦν τεθνηκὼς ὁ μακαρίτης, καὶ ἔλαβον αὐτὸν καὶ ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἵνα μὴ εὐρεθῆ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὕστερον».

Δὲν ὀρίζει δὲ ὁ Κωνώπιος πότε ἐγένετο ἡ ἐκταφή τοῦ σκῆνους τοῦ Πατριάρχου ὑπὸ τῶν ὀργάνων τοῦ Κονταρῆ, διότι ἀπλῶς ἀναφέρει ὅτι :

«Μιᾶ τῶν νυκτῶν ἀπέστειλεν ὁ παράνομος τοὺς αὐτοῦ ὑπηρέτας».

Ὁ Λούκαρις ἐθανατώθη τὸ ἑσπέρας τῆς 27/7 Ἰουλίου. Τὴν δ' ἐπαύριον, ἦτοι τὴν 28/8 Ἰουλίου, γνωσθέντος τοῦ θανάτου του, προέβησαν οἱ χριστιανοὶ εἰς τὸ πρὸς τὸν καϊμακάμη ἀποτυχὸν διάθημά των ἐπομένως, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τὴν νύκτα τῆς 30/10 Ἰουλίου θὰ ἐγένετο, ὑπὸ τῶν σταλέντων εἰς Ἁγιον Στέφανον ὑπηρετῶν τοῦ Κονταρῆ, ἡ ἐκταφή τοῦ νεκροῦ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἡ δῆθεν καταθύσις του εἰς τὴν Προποντίδα.

Φρονοῦμεν ὅτι δὲν ἐγένετο σοβαρὰ ἀπόπειρα καταθυθίσεως διότι οἱ ὑπηρέται τοῦ Κονταρῆ ἠδύνατο εὐκόλως νὰ ἐξαφανίσωσι τὸ σκῆνος τοῦ Ἐθνομάρτυρος διὰ προσθήκης ἀναλόγου βάρους. Ἐὰν περιωρίσθησαν νὰ ρίψωσιν μόνον τὸ σῶμα εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ δὴ πλησίον τῆς παραλίας, ὅποτε ἦτο γνωστὸν ὅτι θὰ ἐπέπλεεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τὴν ἐπιούσαν καὶ θὰ ἐρρίπτετο εἰς τὴν παραλίαν, ἰδίᾳ διὰ νοτιοδυτικοῦ ἀνέμου⁷¹, εἶναι φανερόν ὅτι θὰ ἐνήργησαν, εἴτε ἐπιπολαίως εἴτε καὶ σκοπίμως, συνεπεῖα δωροδοκίας καὶ συνεννοήσεως μὲ τοὺς ἀγρύπνως παρακολουθοῦντας τὴν ὑπόθεσιν φίλους τοῦ Πατριάρχου.

Ὁ Κωνώπιος, γράφων ἡμέρας τινὰς βραδύτερον, ὑπὸ τὴν σπαραξικάρδιον ἐντύπωσιν τόσων γεγονότων, ἴσως δὲ καὶ πολλῶν ἀγνώστων ἡμῖν περιπετειῶν, εἶναι φανερόν ὅτι δὲν ἠδύνατο, ἢ καὶ πιθανόν νὰ μὴν ἐθεώρει φρόνιμον, νὰ γράψῃ εἰς τὸν Λεγῆρον περισσοτέρας ἐξηγήσεις.

⁷¹ Συχνοὶ κατὰ τὸν Ἰούλιον ἐν Προποντίδι.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ περιγραφὴ, ἣν παρέχει τῶν λεπτομερειῶν καὶ τῶν συνθηκῶν τῆς ἀνευρέσεως τοῦ σκῆνους του εἶναι μᾶλλον ἀσαφῆς καὶ ἐν μέρει αἰνιγματώδης:

«Φασὶ δ' ὅτι σκιά τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐγένετο εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ τινες χριστιανοὶ κρύβδην ἀνέλαθον αὐτόν».

Ἐλλείπει δ' ἄλλης μαρτυρίας συγχρόνου ἢ ἐγκύρων ἀποδείξεων, δὲν δυνάμεθα, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀφηγήσεων Κωνωπίου, Σμιθ καὶ Δοσιθέου ν' ἀναπαραστήσωμεν ἐν θετικότητι τὰς λεπτομερείας τῆς διασώσεως τοῦ σώματος τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς μεταφορᾶς του εἰς Ἅγιον Ἀνδρέαν.

Ὁ Κωνώπιος, γράφων τὴν 4/14 Ἰουλίου 1638, ἦτοι μίαν ἐβδομάδα μετὰ τὸ δρᾶμα, καὶ γνωρίζων ἤδη τὴν ταφὴν τοῦ Κυρίλλου εἰς τὸ μοναστήριον τῆς νησίδος τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, θὰ ἦτο ἀναμφιβόλως ἐν γνώσει, ὡς εὐρισκόμενος εἰς σχέσεις μετὰ τοῦ ἡγουμένου τοῦ ἐν λόγῳ μοναστηρίου, ὅλων τῶν περιστάσεων ὑφ' ἃς μετεφέρθη καὶ ἐτάφη ἐκεῖ τὸ σκῆνος τοῦ Ἐθνάρχου.

Μήπως πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν τὴν ἀοριστίαν του ὡς σκόπιμον καὶ ὡς ἐπιβαλλομένην ὑπὸ τῆς προνοίας νὰ μὴν ἐκθέσῃ προώρως μυστικὰς ἐνεργείας φίλων τοῦ Λουκάρεως;

Πάντως δὲν δυνάμεθα ἢ νὰ διατυπώσωμεν σειρὰν ὑποθέσεων.

Ἐν πρώτοις, ὡς πιθανὴν εἰκασίαν θεωροῦμεν ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Πατριάρχου, ἐκταφὲν τὴν νύκτα τῆς 30/10 Ἰουλίου, καὶ ριφθὲν, ἀλλ' ὄχι καταβυθισθὲν, εἰς τὴν θάλασσαν πλησίαν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἐφάνη ὡς σκιά εἰς τὴν ἐπιφάνειαν μακρόθεν τὴν ἐπομένην. Ἡ παραδοχὴ τῆς ὑποθέσεως ταύτης προϋποθέτει τὴν ἐπικράτησιν νηνεμίας· διότι ἐὰν ἔπνεε νοτιοδυτικὸς ἄνεμος, τὸ σκῆνος θὰ ὠθειτο ὑπὸ τῶν κυμάτων πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὴν παραλίαν, ἐὰν δὲ βορειοανατολικὸς θὰ παρεσύρετο ἀφεύκτως εἰς τὴν Προποντίδα.

Δέον νὰ σημειώσωμεν ὅτι, κατὰ τὸν Θεοφάνη, τὸ σκῆνος τοῦ Πατριάρχου ἐρρίφθη ὑπὸ τῶν κυμάτων εἰς τὴν παραλίαν, καὶ ὅτι ἐκεῖ εὐρέθη ὑπὸ τινων χριστιανῶν, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Ἄφ' ἐτέρου δὲ ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Κωνωπίου φαινομενικῶς δὲν ἀποκλείεται ἢ ὑπόθεσις, καθ' ἡμᾶς ἀπίθανος, ὅτι τοῦ σώματος τοῦ Πατριάρχου ὄντος βυθισμένου εἰς μέρος ἀβαθὲς ἠδύνατο νὰ φανῇ ἐκ τῆς ἐπιφανείας ἢ σκιά αὐτοῦ.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ βάθος τῆς θαλάσσης δὲν ὑπερβαίνει τὰ 7—8 μέτρα ἕως εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς καὶ ἡμίσεος μιλίου ἀπὸ τῆς ἐκεῖ παραλίας, καὶ ὅτι τὸ ρεῦμα τοῦ Βοσπόρου διέρχεται ἐνταῦθα λίαν ἐξησθενισμένον εἰς μεγάλην ἀπόστασιν τῆς ἀκτῆς· ἀλλὰ πάλιν φυσιολογικῶς δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς παραδεκτὴν παρομοίαν ἐξήγησιν τῆς φράσεως τοῦ Κωνωπίου «σκιά τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐγένετο εἰς τὴν θάλασσαν».

Ἴσως ὅμως εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηρίξωμεν ὡς πιθανώτεραν τρὶ-
την ὑπόθεσιν, βασιζομένην εἰς τὴν κριτικὴν τῆς ἐξελίξεως τῶν γεγνο-
των καὶ γνῶσιν τῶν ἐν τῇ Πόλει συνθηκῶν, ὅτι ἡ διάσωσις τοῦ σκήνου
τοῦ Πατριάρχου δὲν ἦτο τυχαῖον γεγονός, ἀλλ' ὡς προεσημειώσαμεν,
ἀποτέλεσμα συνεννοήσεως γενομένης ἐπὶ τόπου, ἢ καὶ προγενέστερον,
μεταξὺ τῶν ἐπιφορτισθέντων ὑπὸ τοῦ Κονταρῆ, διὰ τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ
σώματος τοῦ Λουκάρεως, εὐτελῶν ὀργάνων του καὶ τῶν πιστῶν τοῦ
Πατριάρχου φίλων.

«Χρήματα πολλὰ» εἶχον πρὸ δύο ἡμερῶν ὑποσχεθῆ εἰς τὸν Μουσαῖ
πασᾶ οἱ χριστιανοὶ τῆς Πόλεως ὅπως «χαρίσει αὐτοῖς» τὸν νεκρὸν τοῦ
Ἑθναρχοῦ.

Ἡ εἶδησις αὕτη θὰ ἐκυκλοφόρησεν ἀναμφιβόλως εἰς εὐρύτερον
κύκλον. Ἐὰν ὁ καϊμακάμης δὲν ἠδυνήθη ἐπισήμως νὰ δεχθῆ τὴν πρό-
τασιν, εἶναι φυσικὸν νὰ εἰκάσωμεν ὅτι τὰ διεφθαρμένα κατώτερα ὄργανα
τοῦ Κονταρῆ καὶ Μουσαῖ πασᾶ εἰς τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ ἐκταφὴ καὶ
ἐξαφάνισις τοῦ σκήνου θὰ τὴν ἐδέχθησαν προθύμως ὑπὸ τὸν ὄρον προε-
τοιμασίας σκηνοθεσίας τινός, ἐξασφαλιζούσης τὴν φαινομενικὴν ἐκτέ-
λεσιν τῶν διαταγῶν των καὶ τὴν ἄκρα μυστικότητι διάσωσιν τοῦ
σώματος.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Θωμᾶς Σμιθ ἀναφέρει, ὡς προεγράψαμεν, ὅτι
τὸ σκῆνος τοῦ Πατριάρχου τυχαίως εὐρέθη ὑπὸ ἀλιέων ἐν τούτοις ὅμως
οὔτε ὁ Κωνῶπιος, οὔτε ὁ Δοσίθεος ἀναφέρουν τι περὶ ἀλιέων ἀλλ'
ἀπλῶς ὅτι «χριστιανοὶ» τινες ἔσωσαν τὸν νεκρὸν τοῦ Ἑθναρχοῦ.

Ὁ Αὐστριακὸς πρεσβευτὴς Schmid περιορίζεται ἀορίστως νὰ
σημειώσῃ⁷²:

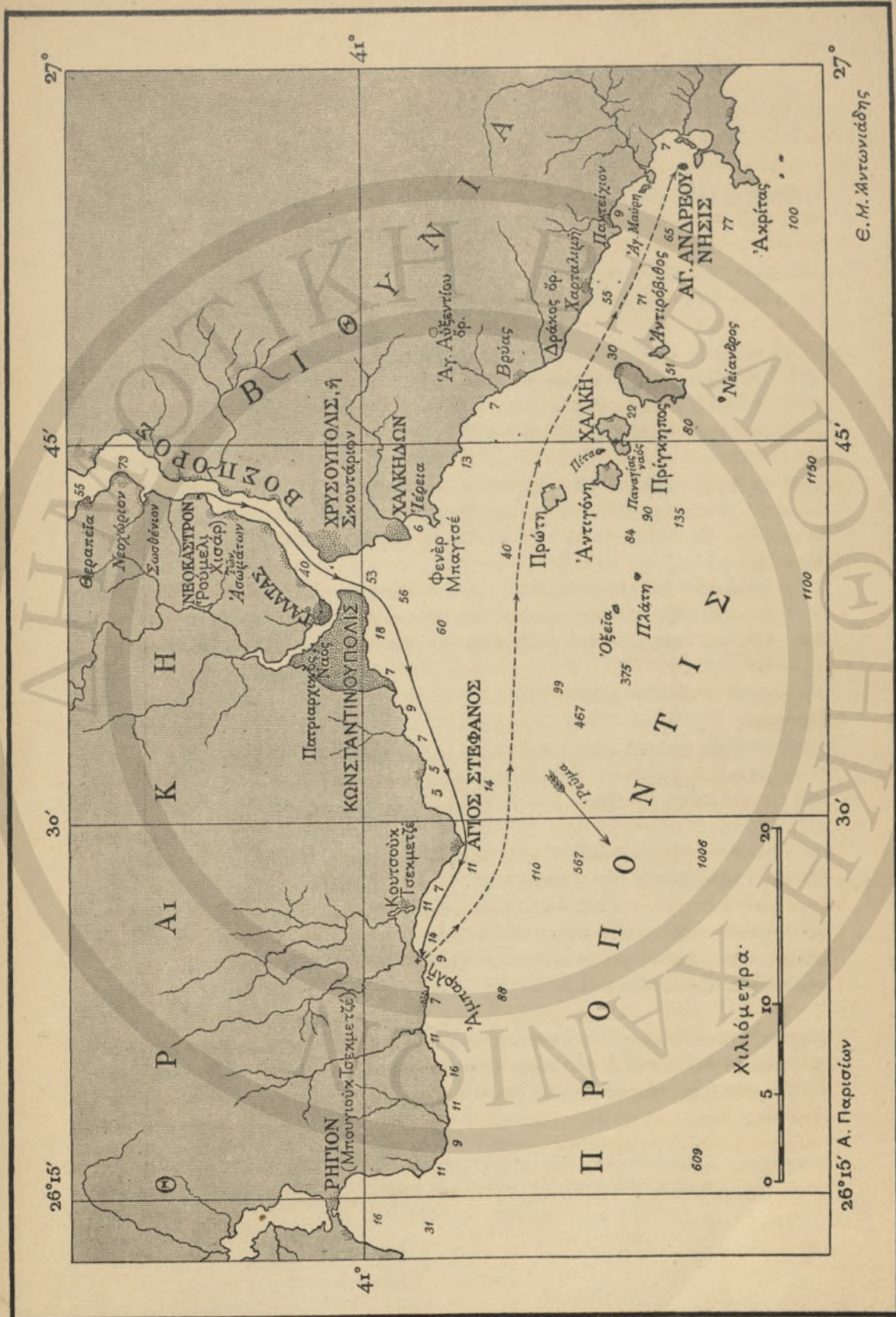
«Ἀφοῦ καθηρέθη ὁ Πατριάρχης τῶν Καλθινοφρόνων ἐστραγ-
γαλίσθη οἰκτρῶς καὶ τὸ σῶμα ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἀνε-
σύρθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐτάφη ἐλεεινῶς. . . ».

Κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Πατριάρχου Θεοφάνους, τὸ σῶμα τοῦ Λου-
κάρεως, εὐρεθὲν εἰς τὴν παραλίαν ὑπὸ Ὀρθοδόξων τινων Χριστιανῶν,
ἐτάφη τῇ φροντίδι των. Δυστυχῶς ὅμως ὁ Θεοφάνης δὲν ὀρίζει ποῦ ἐγένε-
το ἡ ταφή. Εἶναι ὅμως δυνατὸν αὐτὸς ὁ στενὸς τοῦ Πατριάρχου φίλος
νὰ μὴν εἶχε λάθει γνῶσιν τὸν Σεπτέμβριον 1638 τῆς ταφῆς τοῦ σώμα-
τος εἰς τὸν Ἅγιον Ἀνδρέαν;

Μήπως πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ὁ Θεοφάνης ἐθεώρησε φρό-
νιμον ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ἐπιφυλακτικότητά τοῦ Κωνωπίου, ὅσον ἀφορᾷ
τάς περιστάσεις τῆς διασώσεως καὶ ταφῆς τοῦ σκήνου;

Ἡ σχετικὴ περικοπὴ τοῦ Κωνωπίου δηλοῖ εὐκρινῶς τὴν μυστικό-
τητα τῆς διασώσεως καὶ μεταφορᾶς τοῦ σώματος τοῦ Πατριάρχου εἰς
τὴν νησίδα τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου:

⁷² Χουρμουζάκη: "Ἐνθ' ἀν. τόμ. Δ' 1882 σ. 686.

«Καί τινες χριστιανοί κρύβδην ανέλαβον αὐτόν, καί ἀπήγαγον εἰς τὸν Ἅγιον Ἀνδρέαν, τὸ μοναστήριον, θάψαντες αὐτὸν ἐκεῖσε κρυπτῶς».

Ἄλλὰ ποῖοι ἦσαν οἱ χριστιανοὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι «κρύβδην» ἔσωσαν τὸ σῶμα ἐκ τῆς θαλάσσης ἢ παραλίας τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ μετέφεραν αὐτὸ εἰς τὸν Ἅγιον Ἀνδρέαν;

Πῶς ἐπεχείρησαν ἐν μυστικότητι, καὶ οὐχὶ ἄνευ κινδύνου, τρίωρον ἢ τετράωρον ταξίδιον, ἐὰν δὲν ἦσαν προκαταβολικῶς βέβαιοι ὅτι θὰ ἠδύναντο «κρυπτῶς» νὰ θάψωσι τὸ σκῆνος ἐκεῖ;

Ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τυχαίων ἀγνώστων ἀλιέων, δὲν εἶναι φυσικὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι θὰ ἐσκέπτοντο νὰ προβῶσιν εἰς τὴν ταφὴν τοῦ Πατριάρχου εἰς πλησιέστερόν τι μοναστήριον ἢ χωρίον, καὶ ὅτι δὲν θὰ ἐπεχείρουν τρίωρον ἢ τετράωρον ταξίδιον ἐν ἀβεβαιότητι περὶ τῆς ἐπιτυχίας;

Φρονοῦμεν ὅτι τὸ κατόρθωμα τοῦτο δὲν ἦτο ἔργον τυχαίων ἀλιέων, ἀλλ' ἀναμφιβόλως τῶν ἀφωσιωμένων τοῦ Πατριάρχου ὁπαδῶν ἐνεργούντων καθ' ὑπόδειξιν καὶ βοήθειαν τῶν ἐν τῇ Πόλει φίλων του, οἱ ὁποῖοι, γνωρίζοντες τὰ τε πρόσωπα καὶ πράγματα θὰ ἐνήργησαν ἀναλόγως, πρὸς διάσωσιν τοῦ σκῆνους του. Ὅπως δὲ ἴσως αἱ σώσασαι αὐτὸ εὐσεβεῖς χεῖρες τὸ παρέδωκαν εἰς τὸν ἡγούμενον τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, ὅστις ἠδυνήθη νὰ φροντίσῃ διὰ τὸν ἐκεῖ κρύφιον καὶ ἀσφαλῆ ἐνταφιασμὸν του.

Ἐλαβεν ἄρα γε ὁ Κονταρῆς γνῶσιν τῆς ταφῆς τοῦ Πατριάρχου εἰς τὴν ρηθεῖσαν νησίδα τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, ἢ τοῦτο ἐκρατήθη μυστικὸν ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ Λουκάρεως, καὶ μόνον μετὰ τὴν ἀνοδὸν εἰς τὸν Θρόνον Παρθενίου τοῦ α' καὶ τὸν ἐξαφανισμὸν τοῦ Κονταρῆ ἐγένετο γνωστόν; Εἰς τὰς ἀνακοινώσεις Σεζὺ καὶ Schmid οὐδὲν τὸ σχετικὸν μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν τοῦ Πατριάρχου εὕρομεν. Ὁ Κωνῶπιος⁷³, ἀναφέρει ὅτι «ἔθαψαν αὐτὸν ἐκεῖσε (δηλ. εἰς τὸν Ἅγιον Ἀνδρέαν) κρυπτῶς ἕως οὗ ἐξωστρακίσθη ὁ ἀλιτήριος (δηλ. ὁ Κονταρῆς) καὶ ἀνακομιδὴν αὐτοῦ ποιήσωσιν μετὰ προσηκούσης τιμῆς καὶ εὐλαθείας».

Παρὰ τὴν μυστικότητα καὶ ἀφοσίωσιν τῶν φίλων τοῦ Λουκάρεως καὶ τῶν μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, δυσκολευόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν τέλει οἱ περὶ τὸν Κονταρῆν δὲν ἔλαβον γνῶσιν τοῦ ἐκεῖ ἐνταφιασμοῦ τοῦ Πατριάρχου⁷⁴.

Παραθέτομεν χάρτην τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς δεικνύοντα τὴν ἐκ Ρούμελι Χισὰρ πρὸς τὸν Ἅγιον Στέφανον διαδρομὴν καὶ τὴν ἐκεῖθεν μεταφορὰν τοῦ σκῆνους τοῦ Πατριάρχου εἰς τὸ

⁷³ Legrand: "Ενθ' ἀν. 1Ζ'. Τόμ. Δ' σ. 514—6.

⁷⁴ Metetal: Cyrille Lucaris Strasbourg, 1869 σ. 101. «Parthenius I, successeur de Cyrille (Kontari) ayant connu l'endroit ou reposaient ses os les fit transporter etc.

μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀφηγήσεων Κωνωπίου, Σμίθ, καὶ Πατριάρχου Δοσιθέου.

Μετὰ τριετίαν, ἦτοι τῷ 1641, ὁ τότε Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Παρθένιος ὁ α΄ ὁ Γέρων (1639 — 1644), φίλος καὶ ὁμόφρων τοῦ Λουκάρεως, ἐμερίμνησε «τῇ συνεργείᾳ φίλων τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου», κατὰ Δοσίθεον, διὰ τὴν ἀνακομιδὴν καὶ μεταφορὰν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τῶν λειψάνων τοῦ Λουκάρεως, καὶ ἀφοῦ «ἔψαλλεν αὐτά», ἀπέστειλεν εἰς τὸ ἐν Χάλκῃ μοναστήριον τῆς Παναγίας Καμαριωτίσσης, ὅπου εἶχεν ἤδη ταφῇ ὁ προκάτοχος τοῦ Λουκάρεως, Πατριάρχης Τιμόθεος ὁ β΄, τῷ 1620. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17 αἰῶνος, τὸ μοναστήριον τῆς Θεοτόκου, ἀνακαινισθὲν ἐν μέρει, εἶχεν ἀποκτήσει ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα, λόγῳ τῆς ἐκεῖ καταφυγῆς ἐκ Σωζουπόλεως τῶν μοναχῶν τοῦ μοναστηρίου τοῦ Προδρόμου, μετὰ πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμηλίων καὶ πολυτίμων Βυζαντινῶν χειρογράφων.

Ὁ Δοσίθεος ἐσφαλμένως ἀναφέρει ὅτι τὰ λείψανα τοῦ Λουκάρεως ἐτάφησαν τότε ἐκεῖ, διότι, ὡς προεγράψαμεν, ἐναπετέθησαν εἰς τὸ θυσιαστήριον τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου, καὶ ἔμειναν ἐκεῖ ἐντὸς ξυλίνου κιβωτίου, «ἐπιγεγραμμένου ἄνωθεν»⁷⁵.

Περιέργως καὶ ὁ Ρ. Ζανὲν⁷⁶ ἐνῶ εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Κουτλουμουσιανὸν περιέπεσεν οὐχ' ἤττον εἰς τὴν ἰδίαν ἀνακρίθειαν, ἀναφέρων ὅτι τὰ λείψανα τοῦ Λουκάρεως, μεταφερθέντα τῷ 1641 εἰς Χάλκην ἐτάφησαν ἔξωθεν τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου καὶ παρὰ τὸ νότιον μέρος τοῦ ἡμικυκλίου τοῦ βήματος (côté sud de l'abside).

Τὸ περιέχον τὰ ἱερὰ λείψανα τοῦ Λουκάρεως κιβώτιον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος, μετὰ τοῦ γράψαντος τὰς γραμμὰς ταύτας εἶδον καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἐφόρων, καθηγητῶν καὶ μαθητῶν τῆς ἐν Χάλκῃ σχολῆς τῶν ἐλλήνων ἐμπόρων εἰς τὸ ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου σκευοφυλάκιον.

Δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὑρωμεν ἔγγραφον τῆς πατριαρχίας Παρθενίου τοῦ α΄ διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν λειψάνων τοῦ Λουκάρεως ἐκ τῆς μονῆς τῆς νησίδος τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου εἰς τὸν Πατριαρχικὸν ναόν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸν τῆς Θεοτόκου ἐν Χάλκῃ.

Ἐνῶ ὁ Δοσίθεος οὐδεμίαν παρέχει λεπτομέρειαν διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν λειψάνων, ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Σμίθ ἀναφέρει, ὡς προεγράψαμεν, ὅτι ὁ Πατριάρχης Παρθένιος ὁ Α΄ «ἐτέλεσε πομπώδη τελετὴν κηδεῖας εἰς τὸν ναόν τοῦ Πατριαρχείου», ἐν μέσῳ ἀπείρου πλήθους θρηνοῦντος τὸν Ἐθνομάρτυρα. Περαιτέρω δέ:

«Πλήθος ἀπειρον συνηθοῖσθη καὶ συνώδευσε τὸ σκῆνος εἰς ναόν τινα παρὰ τὸ Ὀρτάκιοι τοῦ Βοσπόρου κείμενον, ὅπου καὶ

⁷⁵ Β. Κουτλουμουσιανού: "Ἐνθ' ἀν. σ. 110—1.

⁷⁶ R. Janin: Echos d'Orient 1924 σ. 337.

ἔθαψαν μετὰ κηδείαν εὐπρεπῆ». (In templum apud Ortakui, quod ad Bosporum jacet, terrae instratum corpus recondebatur) ⁷⁷.

Ἄγνοοῦμεν πόθεν ὁ Σμίθ ἠρύσθη τὴν εἶδησιν ταύτην, ἣν οὐδεις τῶν ἀκολουθησάντων τὴν ἀφήγησιν του παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων βιογράφων τοῦ Λουκάρεως ἀνέγραψεν ⁷⁸. Ὁ Πόκοπ, ἀναχωρήσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1640, δὲν ἐγνώριζε τὰς λεπτομερείας τῆς ἀνακομιδῆς, ἣτις ἔλαθε χώραν τῷ 1641, καὶ ἐπομένως δὲν ἦτο εἰς θέσιν, εἰς τὰς προφορικός του πρὸς τὸν Σμίθ ἐξιστορήσεις, ν' ἀνέφερε τι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Ὁ Σμίθ, διαμείνας ἐν τῇ Πόλει ἀπὸ τοῦ 1668 μέχρι τοῦ 1671, ἐγνώριζε καλῶς τὴν σχετικὴν τοπογραφίαν, καὶ τὰ τοῦ Πατριαρχείου, εἶναι δὲ περιέργον πῶς ἀνέγραψεν εἶδησιν μὴ ἀνταποκρινομένην εἰς τὴν πραγματικότητα, καὶ τὴν ὁποῖαν οὐδεις ἐκ τῶν συγχρόνων του ἀνέφερον:

«Ὁ Πατριάρχης Παρθένιος ὁ β', ὁ Νέος, ἐτέλεσε κατὰ τὴν νενομισμένην νεκρώσιμον τελετὴν ἐπὶ τοῦ ἀοιδίου Κυρίλλου Λουκάρεως, ἀποκαταστήσας τὴν ἱεράν αὐτοῦ μνήμην ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ» ⁷⁹.

Παρθένιος ὁ β' ἐπατριάρχευσε δις, καὶ δὴ κατὰ τὰ ἔτη 1644 - 1645 καὶ 1648 - 1651.

Ἄγνωστον ἐὰν ἡ τελετὴ αὕτη ἔλαθε χώραν κατὰ τὴν πρώτην ἢ τὴν δευτέραν πατριαρχίαν του εἰς τὸν Πατριαρχικὸν ναὸν εἴτε εἰς τὸν ἐν Χάλκῃ τῆς Θεοτόκου, ὅπου εὐρίσκοντο ἤδη τὰ λείψανα τοῦ Πατριάρχου. Κατὰ περιέργον σύμπτωσιν καὶ Παρθένιος ὁ β', μαρτυρικῶς θανὼν τῷ 1651, ἐτάφη εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου, ὡς καὶ ὁ κατὰ τὸ 1645 ἀποθανὼν ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Θεοφάνης, οὗτινος ὁ τάφος ἄγνωστον ποῦ ἀκριβῶς ἔκειτο.

Ὁ Τιμόνι ⁸⁰ ἐπισκεφθεὶς τῷ 1839 τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου Χάλκης ἀναφέρει ὅτι εἶδεν ἐκεῖ κιβώτιον περιέχον τὰ λείψανα τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου.

Ἀπὸ τοῦ 1641 τὸ περιέχον τὰ ἱερά τοῦ Λουκάρεως λείψανα ξύλινον κιβώτιον ἔμεινεν εἰς τὸ θυσιαστήριον ἢ καὶ σκευοφυλάκιον τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου, ἐν ἀσφαλείᾳ μὲν, ἀλλὰ κάπως λησμονημένον καὶ μόνον ὁ ἐθνικώτατος καὶ μεγαλόφρων Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ γ' ἐσκέφθη ⁸¹ κατὰ τὴν δευτέραν Πατριαρχίαν του νὰ λάβῃ τιμητικὴν πρό-

⁷⁷ Schmid: Collectanea 1707 σ. 62.

⁷⁸ Ὁ Neale, ἀκολουθῶν κατὰ πόδας τὸν Σμίθ εἰς τὰ ἀφορῶντα τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τούτου, καθὼς καὶ ὁ Trivier (ἔνθα ἀνωτέρω, σ. 73-78).

⁷⁹ Χρυσ. Παπαδοπούλου: "Ἐνθ' ἀν. σ. 79.

⁸⁰ Τιμόνι: Promenades etc. Constantinople 1840 σ. 358.

⁸¹ Κατὰ τὰς δοθείσας ἡμῖν πληροφορίας παρὰ τοῦ Σεβ. Ἀγ. Ξάνθης Κυρίου Ἰωακείμ Μαρτινιανοῦ, πρώην καθηγητοῦ τῆς ἐν Χάλκῃ Σχολῆς τῶν Ἑλλ. Ἐμπόρων.

νοιαν περί τῶν λειψάνων τοῦ ἐπιφανοῦς προκατόχου του, ἀλλ' οὐδεμίαν ὀριστικὴν ἀπόφασιν εἶχε τότε ληφθῆ⁸².

Ἐκτοτε, ὡς πληροφοροῦμεθα, τὰ ἱερά τοῦ Λουκάρεως λείψανα ἐκ τοῦ ἐν Χάλκῃ ναοῦ τῆς Θεοτόκου μετεκομίσθησαν εἰς τὸ Πατριαρχικὸν σκευοφυλάκιον.

Οὕτω δὲ τὸ ἱερόν σκῆνος τοῦ Πατριάρχου ἀπὸ τῆς ἐνδόξου γῆς τῆς μητρὸς Θράκης, ἥτις πρώτη τὸ ἐδέχθη εἰς τοὺς κόλπους της, λικνισθὲν ὑπὸ τῶν κυμάτων τῆς Προποντίδος, καὶ στοργικῶς φυλαχθὲν ἐπὶ τρεῖς περίπου αἰῶνας ὑπὸ τῆς Βιθυνίας καὶ Χάλκης, κατέληξεν ἐν τιμῇ εἰς τὸ παρὰ τὸν Κεράτιον κόλπον κέντρον τῆς ὑπερόχου ἐθνικῆς του δράσεως.

⁸² Σημειώσεις: Ἡ διὰ τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου ἐν Χάλκῃ βιβλιογραφία εἶναι ἐπαρκῶς γνωστὴ. Ἐν τούτοις δὲν κρίνομεν ἄσκοπον νὰ ὑποδείξωμεν τὰς κυριώτερας μελέτας: Πατρ. Κωνσταντίου Κωνσταντινιά, Βενετία 1824.—Σ. Βυζαντίου: Ἡ Κωνσταντινούπολις, 1856—1863.—Β. Κουτλουμουσιανοῦ: Ἱστορικὸν ὑπόμνημα περὶ τῆς κατὰ Χάλκην Μονῆς τῆς Θεοτόκου, 1846.—Ξ. Μογέ: Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἑλλ. Ἐμπ. Σχολή. Κωνσταντινούπολις 1877.—Αἰ ἐν τῇ «Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ» (1902) καὶ Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. μελέται τῶν Μ. Ι. Γεδεῶν καὶ Ξ. Α. Σιδερίδου.—Echos d'Orient. Τόμ. 27, 1924 σ. 337.—Governor: Constantinople 1895.—G. Schlumberger: *Illes des Princes*, Paris 1884.—Γ. Χασιώτου: Βυζαντιναὶ Σελίδες.—R. Wahh: *A. residence at Constantinople*, London, 1836.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ Ο ΛΟΥΚΑΡΙΣ ΚΑΙ Ο ΛΑΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

«Οὐ φθονῶ σου τὴν τιμὴν, τὸν πλοῦτον, τὴν δόξαν, σὰ ἔστω· ἐμοὶ ἀρκέσει τὰ μέτρια, ἢ ἐμὴ πενία, ἢ ἐμὴ ταπεινότης· ἔχε σὺ τὰ σαυτοῦ, ἐμοὶ ἀρκετὸν ὅ,τι μοι παρέξαι ἠυδόκησεν ὁ Θεός».

ΚΥΡΙΛΛΟΣ Ι

Ἐπὶ ὀλόκληρον τέταρτον αἰῶνος οἱ χριστιανοὶ τῆς Πόλεως, δὲν ἔπαυσαν εἰς κάθε περίστασιν, παρὰ τὰς ραδιουργίας τῶν ἀντιπάλων, ὄχι μόνον νὰ εἶναι μετὰ σεβασμοῦ σταθερῶς ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Πατριάρχου, ὑποδηλοῦντες οὕτω καὶ τὴν ἔγκρισιν τῆς ἐν γένει δράσεώς του, ἀλλὰ καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ πολλῶν ἐλπίδων νὰ χαιρετίζωσι κάθε ἄνοδόν του εἰς τὸν Θρόνον. Οὐδέποτε ὁ Λούκαρις ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ συνεπείᾳ ἐξεγέρσεως ἢ δυσαρρεσκείας τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ πάντοτε συνεπείᾳ ἀξιώσεως τῶν κρατούντων καὶ ραδιουργιῶν τῶν Καθολικῶν Δυνάμεων.

Ἐν τῷ λαῷ καὶ οἱ πρόκριτοι τοῦ Γένους² ἀντελαμβάνοντο κάλλιστα τὰ πραγματικὰ τοῦ Πατριάρχου φρονήματα καὶ τὰ ταπεινὰ ἐλατήρια τῶν ἀντιπάλων του, οἵτινες, συμμαχοῦντες κατὰ περιόδους μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἔθνους, παρημπόδιζον τὴν ἐθνωφελῆ δράσιν του.

Ἐν τῷ Χάγα, ἀναφέρων εἰς τὰς ἐπιστολάς του³ μετὰ πόσης ἀνυπομονησίας ἐπερίμεναν πάντοτε οἱ χριστιανοὶ τῆς Πόλεως τὴν ἄνοδον εἰς τὸν Θρόνον τοῦ δημοφιλοῦς πρωθιεράρχου, περιγράφει ἰδιαιτέρως μὲ ζωηρὰ χρώματα τὸν ξεαλλοῦ ἐνθουσιασμόν τοῦ λαοῦ, ὅταν ἀνῆλθε τὸ δεύτερον εἰς τὸν Θρόνον τῷ 1623, μετὰ τὴν ἐκ τῆς πρώτης ἐξορίας ἐπιστροφὴν του.

Ἐν τῷ Χάμμερ ἀναφέρει τὴν ἐνδιαφέρουσαν πληροφορίαν, ἣς μνεῖαν ποιεῖται καὶ ὁ Τριβιέ⁴, ὅτι οἱ ἐν τῇ πόλει πρόκριτοι τοῦ Γένους ἦσαν

1 Ἐπιστολὴ τοῦ Λουκάρου, Ἰουνίου 4 1613, πρὸς τὸν Οἶκ. Πατριάρχην Τιμόθεον. Legrand, ἔνθ' ἄν. IV, σ. 281.

2 G. Sandys: ἔνθ' ἄν. σ. 135.

Σημείωσις: Πρὸ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Πατριάρχου εἰς τὸν Οἰκουμηνικὸν Θρόνον, ὁ Sandys ἀναφέρει ὅτι τῷ 1612 οἱ τότε ἰθύνοντες κληρικοὶ τε καὶ λαϊκοὶ τὰ τοῦ Γένους, ἀπέβλεψαν εἰς τὸν Λούκαριν καὶ ἐπέμεναν, παρὰ τὴν θέλησίν του, ὅπως ἀναλάβῃ τοὺς οἶακας τῆς Ἐκκλησίας.

3 Legrand: Bibl. Hell. 12'. Τόμ. Δ'.

4 ἔνθ' ἄν. σ. 55.

διατεθειμένοι νὰ προσφέρωσιν εἰς τὸν τότε περιβόητον Μέγαν Βεζύρην Μερὲ Χουσεὴν Πασᾶ 50.000 σκουῖδα ἵνα ἀποσοθήσωσι τὴν παραίτησιν τοῦ λαοφιλοῦς Πατριάρχου τῷ 1623. Ὁ Χάμμερ σημειοῖ ὅτι ἤντησε τὴν πληροφορίαν ταύτην ἐκ τῶν ἐν Βιέννῃ ἀρχείων τῆς Βενετίας⁵.

Ὁ Dr. Zotos⁶ ἀναφέρων τὰ τοῦ διαθήματος τούτου διαβλέπει ἐν αὐτῷ ἀσφαλῆ ἔνδειξιν τῆς ἀφοσιώσεως τῶν χριστιανῶν καὶ τοῦ μεγαλειτέρου μέρους τοῦ κλήρου εἰς τὸν Λούκαριν.

Ὁ σύγχρονος τοῦ Λουκάρεως καὶ ἐνθουσιώδης ὑπερασπιστῆς του διάσημος θεολόγος καὶ διαμαρτυρόμενος συγγραφεὺς André Rivet⁷ ἀναφέρει ὅτι ὁ Λούκαρις καὶ οἱ ὑποστηρίζοντες αὐτὸν "Ἕλληνες τῆς Πόλεως κατηγορήθησαν ὑπὸ τινος ἐξωμότου ὡς «Καλθινο-τουρκίζοντες».

Ὁ καθολικὸς συγγραφεὺς R. Simon⁸ ὁμολογεῖ ὅτι «ὁ Λούκαρις ὑπεστηρίζετο ὑπὸ πολλῶν κληρικῶν οἵτινες συνεμερίζοντο τὰς ἰδέας του».

Αὐτὸς δὲ ὁ Σεζὺ ἀναγνωρίζει τὴν ὁμόθυμον ἐπιθυμίαν τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν διὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Λουκάρεως εἰς τὸν θρόνον μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ ἀπ' Ἀδριανουπόλεως Ἀνθίμου.

Τὸ Βατικανὸν ἦτο ἐν γνώσει τῆς ἀφοσιώσεως τοῦ λαοῦ καὶ τῶν προκρίτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸν Λούκαριν, καὶ μεταξὺ τῶν μέτρων ἅτινα ἡ Προπαγάνδα Ρώμης ἔκρινε σκόπιμον νὰ λάθῃ τὴν 13ην Νοεμβρίου 1627 πρὸς ἐκπολέμησιν τοῦ Πατριάρχου, ἦτο καὶ ἡ ἀπόφασις ὅπως εἰδοποιηθῶσι καταλλήλως οἱ ὑποστηρίζοντες τὸν Λούκαριν "Ἕλληνες ἔμποροι τῆς Πόλεως⁹ ὅτι ἐὰν δὲν μετέβαλλον φρονήματα, τὰ πλοῖα καὶ τὰ ἐμπορεύματά των θὰ διέτρεχον ἐν τῷ Αἰγαίῳ τὸν κίνδυνον νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὑπὸ τῶν καθολικῶν πλοίων ὡς λεία πολέμου! Μήπως δὲν εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ὁμολογία τοῦ Schmid¹⁰ ὅτι ἐφοβήθη νὰ κρατήσῃ, ὡς ἐπὶ στιγμὴν διενόηθη, τὸν Λούκαριν αἰχμάλωτον ἐν τῇ Αὐστριακῇ πρεσβείᾳ, διότι θὰ διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ κατοικήθῃ ἀπὸ τοὺς γείτονάς του "Ἕλληνας ἐὰν ἤκουον τὰς φωνὰς τοῦ ἐγκλειστοῦ Πατριάρχου;

"Ὅταν ὁ Λούκαρις ἐκήρυττε τὸν θεῖον λόγον εἰς γλῶσσαν καταληπτὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ¹¹, ὅταν ἔδιδε τόσα δείγματα τῆς προσωπικῆς του ἀφιλοκερδεΐας ἐνώπιον τῆς βουλιμίας τῶν ἄλλων, ὅταν παρουσιάζετο

⁵ Hammer: Τόμ. Η'. σ. 345.

⁶ Dr. Zotos: Revue Union Chretienne 1868, σ. 138.

⁷ André Rivet: Jesuita vapulanes Leyde, 1635, p. 259.—Trivier: "Ἐνθ' ἄν. σ.

81. Σημ. (1) καὶ (2).

⁸ Richard Simon, (de Moni) Histoire Critique des Croyances de l'Orient 1684 σελ. 55.

⁹ Μπέλμον, ἔνθ' ἄν. καὶ Hufman. "Ἐνθ' ἄν. σ. 57.

¹⁰ Χουρμουζάκη: "Ἐνθ' ἄν. τόμ. Δ'. σ. 683—684.

¹¹ Χρυσ. Παπαδοπούλου: Πίναξ ὁμιλιῶν Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, Ἀλεξάνδρεια 1913. «Ὁ Λούκαρις ἀπέφευγεν εἰδικὴν ἐξέτασιν δογματικῶν ζητημάτων καὶ διέτριβε περὶ ἠθικὰ καὶ πρακτικὰ θέματα.»

εἰς τὰς τελετὰς τοῦ Πατριαρχείου, περιστοιχούμενος μετὰ σεβασμοῦ ὑπὸ τῶν πρεσβευτῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ὁρθοδόξων ἡγεμόνων, ὁ λαὸς τῆς Πόλεως ἔβλεπεν ἐν τῷ προσώπῳ του, ὄχι μόνον ἀνώτερον Ἐθνάρχην, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλῆ ἐλπίδα καλλιτέρου μέλλοντος.

Ἄξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἀναζωπύρωσις τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ ἀλληλεγγύης κατὰ τὴν περίοδον τῶν πατριαρχιῶν τοῦ Λουκάρεως ἐκ μέρους τῶν λαϊκῶν στρωμάτων τῆς πόλεως, καὶ χαρακτηριστικαὶ αἱ εἰς διαφόρους περιστάσεις ἐκδηλώσεις τῆς μετὰ θάρρους καὶ τόλμης θαυμαστῆς¹².

Ὁ λαὸς τῆς Πόλεως δὲν παρηκολούθησε ὡς ἀπλοῦς καὶ ἀδιάφορος θεατὴς τὸν ἀγῶνα τοῦ Πατριάρχου. Ἀντελήφθη τὸν ἀνώτερον πατριωτισμὸν του καὶ τὴν ἀγνότητα τῆς χριστιανικῆς του πίστεως. Ἐθαύμασε τὸ ἀκατάβλητον σθένος μεθ' οὗ ὑπερήσπισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐθρήνησε τὸν μαρτυρικὸν του θάνατον ὡς ἀπώλειαν ἐθνικῆν. Ἐτίμησε τὴν ἱεράν του μνήμην ὄχι τυπικῶς ἀλλὰ μὲ τὴν βαθεῖαν συναίσθησιν ἀποδόσεως φόρου εὐγνωμοσύνης εἰς τὴν μνήμην Ἐθνάρχου ὅστις «διαβόητος ἐπὶ ἀρετῇ καὶ σοφίᾳ» καὶ ἐν γνώσει τῆς διεθνούς ἐκπολιτιστικῆς ἐξελίξεως ἐχάραξε νέαν πορείαν ἐθνικῆς σταδιοδρομίας ἀνταποκρινομένην πρὸς τὰς βλέψεις του.

Ὁ Θωμᾶς Σμίθ, ἀναφέρων τὰ τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ Πατριάρχου τῷ 1641, σημειοῖ, ὡς προεξεθέσαμεν, ὅτι εἰς τὴν τελετὴν παρευρίσκοντο πολλοὶ «ἐπιφανεῖς Γραικοί», ὅτι πάντες δακρύνοντες ἐθρήνουν «τὸ θλιθερὸν συμβάν» ὡς καὶ ὅτι «ἄπειρον πλῆθος» συνώδευσε τὸ λείψανον τοῦ κλεινοῦ Ἐθνάρχου.

Αὐτὸς ὁ Schmid¹³ ὁμολογεῖ τὴν μεγάλην τῶν προκρίτων τοῦ γένους θλίψιν διὰ τὸν θάνατον τοῦ Λουκάρεως καὶ τὴν ἀποστροφὴν των διὰ τὴν στάσιν τοῦ Κονταρῆ.

Τὴν συγκινητικωτέραν ὅμως ἐκδήλωσιν τῆς ὀλοψύχου ἀφοσιώσεως τῶν χριστιανῶν εἰς τὸν Πατριάρχην καὶ τοῦ γοήτρου τὸ ὅποιον ἐξήσκει ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐθνοτήτων τῆς Πόλεως εὐρίσκομεν εἰς τὴν προμνησθεῖσαν πληροφορίαν τοῦ Κωνωπίου ὅτι τὸν ἄδικον θάνατόν του ἐθρήνησαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ αὐτὰ τὰ λαϊκὰ στρώματα τῶν Ἀρμενίων, Τούρκων καὶ ἔτι δὲ Ἑβραίων τῆς Πόλεως.

Τὸ θέαμα τεσσάρων διαφόρων ἐθνοτήτων τὰς ὁποίας ἐχώριζον ἐθνικαὶ παραδόσεις καὶ θρησκευτικαὶ ἀντιλήψεις, διαμαρτυρομένων ἀπὸ κοινῆς διὰ τὸν φόνον τοῦ φιλοδικαίου καὶ ἀνεξιθρήσκου Ἑλληνοῦ Πατριάρχου, πῶς δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ;

¹² Ὁ Λούκαρις ἐπιτυχῶς ἐξήσκησε τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπιρροὴν ὅπως μὴ ὑπερβῶσι, τῷ 1634 εἰς τὸ ἀναφυὲν ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων, αἱ λαϊκαὶ ἐκδηλώσεις τὰ ἐπιβαλλόμενα ὑπὸ τῶν περιστάσεων ὄρια.

¹³ Χουρμουζάκη: "Ἐνθ' ἀν. τόμ. Δ' σ. 684—685.

Ὡς μία ἐξ ἐνστίκτου λαϊκῆ ἀποδοκιμασίᾳ τῶν σκληρῶν ἀποφάσεων τῆς Ἀνωτάτης Ἀρχῆς, καταστάσα δυνατὴ ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Σουλτάνου;

Ὡς μία ἔμμεσος διαμαρτυρία διὰ τὴν αἰσθητὴν εἰς ὅλας τὰς ἐθνότητας φρικτὴν τρομοκρατίαν τῆς ἐποχῆς;

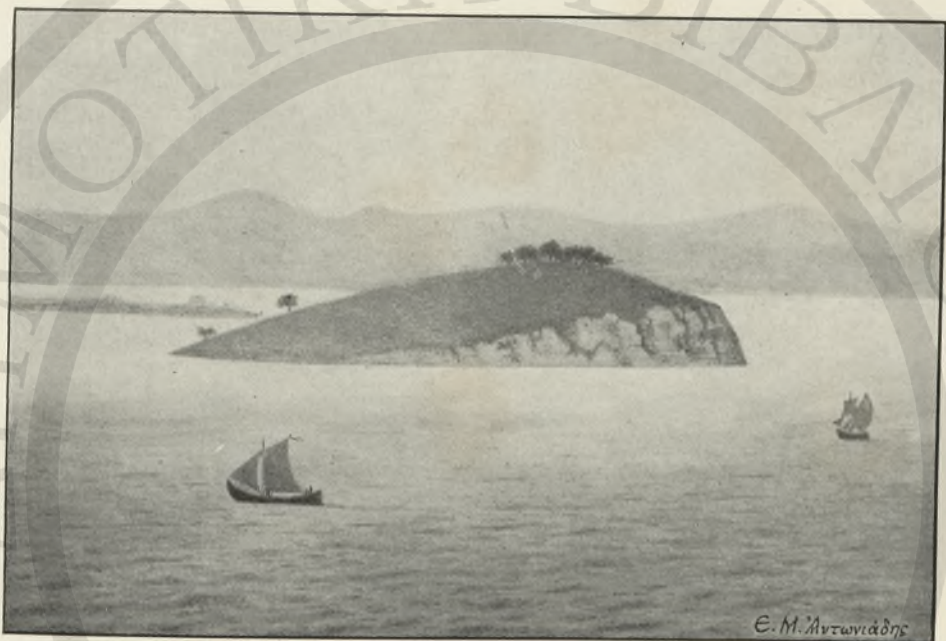
Ὡς μία τολμηρὰ ἐκδήλωσις τῆς παγκοίνου ἐκτιμήσεως πρὸς τὴν μεγάλην τοῦ Πατριάρχου προσωπικότητα;

Ἡ ὡς μία ὠχρὰ προφητικὴ ἀπεικόνισις τῆς στενῆς ἀλληλεγγύης τῶν διαφόρων τῆς Ἀνατολῆς ἐθνοτήτων;

Καὶ ἦτο πράγματι ὁ Λούκαρις ὑπέρμαχος τῆς ἀλληλεγγύης ταύτης ὑπὸ τὴν εὐρείαν αὐτῆς σημασίαν.

Παρὰ τὴν πεισματώδη ἐναντίον του καταφορὰν τῆς Καθολικῆς προπαγάνδας εἶχε δώσει πολλὰς ἐνδείξεις τῆς ἀνεκτικότητος καὶ σεβασμοῦ του τῶν δικαιωμάτων τῶν ἑτεροδόξων. Παρὰ τὰς ἐλεεινὰς συνθηκὰς ὑφ' ἃς εὐρίσκετο τότε τὸ Ἔθνος, αἱ προσπάθειαι του περιωρίζοντο εἰς τὴν ἄμυναν τῶν γενικῶν ἐθνικῶν συμφερόντων καὶ τὴν ἀποτροπὴν τῶν κινδύνων οἵτινες ἐμμέσως ἠδύναντο ν' ἀπειλήσωσι τὴν ἐθνικὴν συνοχὴν, ὡς καὶ εἰς τὴν προετοιμασίαν, εἰ δυνατόν, συνθηκῶν καλλιτέρου μέλλοντος ἐν τῷ ὑφισταμένῳ πολιτικῷ πλαισίῳ. Ἡ ἀνωτέρα πολιτικὴ διάνοια τοῦ Λουκάρεως, ἀποβλέπουσα πρὸ παντὸς εἰς τὴν διαφύλαξιν τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς συνειδήσεως, δὲν ἠδύνατο ἐν γνώσει τῶν γενικῶν συνθηκῶν τῆς Δύσεως, νὰ ἐπιδιώξη ταύτοχρόνως μὲ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν ἐνεργειῶν τῆς Καθολικῆς προπαγάνδας καὶ μεταβολὴν τοῦ πολιτικοῦ ἐν Ἀνατολῇ καθεστῶτος.

Ὁ Λούκαρις ἐγνώριζε καλῶς ὅτι οὐδεμία χριστιανικὴ δύναμις ἠδύνατο ν' ἀπειλήσῃ σοβαρῶς τὴν Ὄθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν ὡς καὶ ὅτι οὐδεμία ἐσωτερικῆς φύσεως ἐνέργεια ἦτο δυνατόν νὰ βελτιώσῃ τὴν θέσιν τοῦ Ἔθνου. Διὰ τοῦτο τὸ ὅλον σύστημα τῆς διπλωματικῆς του δράσεως δὲν εἶχε ὡς σκοπὸν τὴν δημιουργίαν δυσχερειῶν εἰς τὴν Ἀνωτάτην Ἀρχὴν τοῦ Κράτους μεθ' ἧς ἄλλως τε διετῆρει μᾶλλον φιλικὰς σχέσεις, οὔτε δὲ καὶ περιπλοκῶν, ἐξ ὧν οὐδεμίαν θετικὴν ὠφέλειαν θὰ προσεπορίζετο τὸ Ἔθνος, ἀλλὰ τὴν δυνατὴν βελτίωσιν τῶν συνθηκῶν τῆς ὑπάρξεώς του καὶ τὴν ἀποσόθησιν τῶν μελλοντικῶν κινδύνων διὰ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ὑποστηρίξεως τῶν Δυνάμεων ἐκείνων αἱ ὁποῖαι δὲν εἶχον ἐν Ἀνατολῇ βλέψεις ἀντιθέτους μὲ τὴν ἐπιθυμητὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων.

Ἡ βόρειος θέα τῆς νησίδος τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου,
ὀρωμένης ἐκ τῆς ἀναμεταξὺ Παντειχίου καὶ Τούζλων
σιδηροδρομ. γραμμῆς, ἐξ ἀποστάσεως τριῶν χιλιομ.

ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ

ΕΝΩ ΕΤΑΦΗ Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ

Τὸ νησίδιον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, τὸ ὁποῖον εἰς τὸν ἀνώνυμον Συνεχιστὴν τοῦ Βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ Θεοφάνους¹, ἀποκαλεῖται «ἡ νῆσος Ἀνδρέου τοῦ ἀποστόλου, καθ' ἣν ὁ Ἀκρίτας ἐγγειτονεῖ», ἐφ' οὗ τὸ ὁμώνυμον μοναστήριον, εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν πέντε χιλιομέτρων βορειοδυτικῶς τοῦ Παντειχίου, εἰς τὸν Ἀστακητὸν Κόλπον, ἐντὸς μικροῦ γραφικωτάτου κολπίσκου, καὶ εἰς 350 περίπου μέτρων ἀπόστασιν, ἀπὸ τὸ μικρὸν ἀκρωτήριον τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος, πρὸ τοῦ μεγάλου ἀκρωτηρίου Ἀκρίτα.

Παραθέτομεν δύο σχεδιαγράμματα τῆς νησίδος, φιλοτεχνηθέντα ὑπὸ τοῦ διακεκριμένου συμπολίτου καὶ συγγραφέως τῆς Ἀγίας Σοφίας, Κυρίου Εὐγενίου Μ. Ἀντωνιάδου², πρὸ ἐτῶν, ἐπὶ τόπου, ὡς καὶ λεπτομερῆ χάρτην ὅλης τῆς περιφέρειας, προφρόνως ἐκπονηθέντα ὑπὸ τοῦ ἰδίου, καὶ δεικνύοντα τὰς ἐνδιαφερούσας τοποθεσίας τῶν μοναστηρίων τῆς περιωνύμου ταύτης κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν περιοχῆς.

Ἐκ τῶν ἐκεῖ μοναστηρίων ἐσώζοντο μέχρι τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος τρία ἢ τέσσαρα, διατηροῦντα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὴν ἀρχικὴν τῶν μορφῆν, οὕτως ὥστε ἡ ὅλη περιοχὴ εἶχε τρόπον τινὰ τὴν ὄψιν μικροῦ Ἁγίου Ὀρους.

Τὸ νησίδιον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, ὡς φαίνεται εἰς τὸν χάρτην, εὐρίσκεται μεταξὺ δύο μικρῶν ἀκρωτηρίων, τοῦ Παυλοπετρίου ἐφ' οὗ ὑπῆρχε τὸ μοναστήριον τῶν Ἁγίων Πέτρου καὶ Παύλου, καὶ τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος, ἐφ' οὗ τὸ ὁμώνυμον μοναστήριον, ἐν ᾧ διέμεινε κατὰ τὴν περίοδον τῶν εἰκονομάχων ὁ Ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης.

Σκαρλάτος ὁ Βυζάντιος³ δίδει τὴν ἐξῆς περιγραφὴν τῆς νησίδος, βασιζομένην ἐπὶ τῆς τοῦ Γυλλίου:

«Ἡ νῆσος αὕτη τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, μία τῶν περὶ τὸ στόμιον τοῦ Ἀστακητοῦ ἢ τοῦ τῆς Νικομηδείας κόλπου, ἀπέχει ἐννέα ἢ δέκα

¹ Χρονογραφία Συν. Θεοφάνους Β' 8 χειρ. 31.

² Ὁφείλομεν πολλὰς εὐχαριστίας εἰς τὸν φίλον κ. Ἀντωνιάδην, ὄχι μόνον διὰ τὴν σχεδιογράφησιν εἰκόνων τινῶν τῆς παρούσης μελέτης, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὑπόδειξιν κειμένων τινῶν ἐκ τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης Παρισίων.

³ Σ. Βυζαντίου: Ἡ Κωνσταντινούπολις, τόμ. Β' σ. 317.

μίλλια πρὸς ἀνατολὰς ἰσημερινὰς τῆς Πρίγκηπος, διειργομένης τετρασταδίῳ πόρῳ τῆς στερεᾶς... Κατωχύρωται δὲ πανταχόθεν ὕψηλοῖς καὶ ἀποκρήμνοις βράχοις, πλὴν τοῦ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς κλίτους, ὅπου ἐπὶ Γυλλίου ἦτον καὶ μοναστήριον».

Ἐτέρου δὲ ὁ Κύριος Ε. Μ. Ἀντωνιάδης περιγράφει ὡς ἐξῆς τὴν ἐξωτερικὴν τῆς νησίδος ἄποψιν:

«Αὕτη εἶναι ὕψηλὴ κάπως καὶ ἡρέμα ἐπικλινῆς πρὸς ἀνατολὰς λίαν ἀπόκρημνος δὲ καὶ κατ' ἐξοχὴν βραχῶδης βορειοδυτικῶς καὶ πρὸς δύσιν. Οἱ βράχοι ἔχουσιν ἐνταῦθα ροδοειδῆς χρῶμα. Τὸ δὲ χῶμα καλύπτεται ἀπανταχοῦ διὰ χόρτου, καὶ ἡ κορυφὴ τῆς νήσου κάπως πρὸς δυσμὰς τοῦ κέντρου αὐτῆς, στέφεται διὰ νέμου παντέρπνου ὠραίων δένδρων. Τὸ μεγαλείτερον μῆκος τῆς νησίδος προσεγγίζει εἰς 400 μέτρα, τὸ ὕψος τοῦ λόφου αὐτῆς εἰς 45».

Τὸ ἀφορῶν δ' αὐτὴν χωρίον τοῦ Π. Γυλλίου ἔχει ἐν μεταφράσει ὡς ἐξῆς:

«Ἡ νῆσος Πρίγκηπος ἔχει, ἐκ μέρους τῆς τῶν ἰσημερινῶν ἀνατολῆς, ἄλλην νήσον, ὀνομαζομένην τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, ἐν ἀποστάσει δέκα μιλίων περίπου, ἔχουσιν πανταχόθεν ὕψηλους καὶ ἀποκρήμνους βράχους, ἐκτὸς πρὸς τὸ μέρος τῆς ἀνατολῆς, ἔνθα τὸ μοναστήριον. Ἀπέχει δ' ἡ νῆσος αὕτη ἐκ τῆς ἡπείρου τέσσαρα στάδια. Μικρὸν δ' ἐπέκεινα τῆς ἐν λόγῳ νήσου ἐξέχει, τῷ πρὸς τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον προχωροῦντι, ἀκρωτήριο ὅπερ ὀνομάζεται Ἀκρίτας ἄχρι τῆς σήμερον».

Ὁ κ. Μ. Ι. Γεδεῶν⁵ ἐδημοσίευσε πρὸ ἐτῶν μελέτην τοπογραφικὴν καὶ ἀρχαιολογικὴν τῆς περιφέρειας ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀκρίτας καὶ Τοῦζλα», ἣτις ἐχρησίμευσεν ὡς βᾶσις δι' ἄλλας τὰς ἔκτοτε δημοσιευθείσας σχετικὰς μελέτας.

Ἐπισταμένως ὠσαύτως ἐμελέτησαν τὴν περιφέρειαν ταύτην ὁ τε μακαρίτης Ξεν. Σιδερίδης καὶ ὁ Μηλιόπουλος⁶. Πολύτιμα δὲ διδόμενα εὔρομεν ἐπίσης εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ R. Janin⁷, ὅστις πρὸ 10—12 ἐτῶν ἐπὶ τόπου ἐμελέτησε μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ ἀκριθείας ὅλην τὴν περιοχὴν.

Τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, ἀναφέρεται εἰς τὸ χρυσόβουλλον τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, κατὰ Μάρτιον τοῦ

⁴ De Bosphoro Thracio, Libr. III Capt. XV Lyon 1561.

⁵ Εἰκονογρ. ἡμερ. 1896 σ. 201.

⁶ Ἑλλην. Φιλολ. Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως. Τόμ. 31.

⁷ Echos d'Orient 1927 σ. 293—298.

Ε. Μ. Αντωνιάδης

Ἡ βορειοδυτικὴ θεὰ τῆς νησίδος τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου
ὄρωμένης ἐκ Χαρταλιμῆς, ἐξ ἀποστάσεως ὀκτώ χιλιομέτρων.

Χάρτης τῆς νηίδος τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου καὶ τῶν γειτόνων τῆς Βιθυνίας χωρῶν.

1158, μεταξύ τῶν δεκαοκτῶ μοναστηρίων ὧν τὰ προνόμια ἐπεκυρώθησαν⁸.

Ὡς δ' ἀναφέρει ὁ Γύλλιος, τὸ μοναστήριον ἦτο ἐπὶ τοῦ πρὸς ἀνατολάς κλίτους τῆς νησίδος μὲ τερπνὴν εἰκονογραφικὴν πρόσοψιν πρὸς τὴν ἔναντι εὐφορον ἀκτὴν τῆς Βιθυνίας.

Ὁ Μελέτιος Γαλησιώτης⁹ κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Φιλαδελφείας Μακαρίου Χρυσοκεφάλου βιογραφίαν του, ἀνωκοδόμησε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΓ' αἰῶνος (περὶ τὰ 1272) τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, μετὰ κελλίων, εὐκτηρίων καὶ ἐκκλησίας. Ἀθρόοι δὲ προσήρχοντο τότε ἐκ τῆς Πόλεως οἱ χριστιανοὶ πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ μοναστηρίου τούτου καὶ τοῦ ἀνακαινιστοῦ αὐτοῦ.

Κατὰ τινὰς χρονογράφους¹⁰, ὁ ἔνθερμος τῆς Ὀρθοδοξίας ὑπέρμαχος καὶ μετέπειτα Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Μεθόδιος ὁ Ὁμολογητὴς, δις ἐξωρίσθη εἰς τὴν νῆσον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου πρῶτον μὲν ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ β' τοῦ Ἀμορραίου Τραυλοῦ, δεῦτερον δ' ἐπὶ τοῦ υἱοῦ του Θεοφίλου, πρὸ τῆς εἰς τὸν Θρόνον ἀναρρήσεώς του, τῷ 842, ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίσεως Θεοδώρας, χήρας τοῦ Θεοφίλου καὶ κηδεμόνος τοῦ υἱοῦ τῆς Μιχαὴλ τοῦ γ' τοῦ Μεθύσου.

Ἐν τούτοις νεώτεροι ἱστορικοὶ διηγοῦνται ὅτι ὁ Μεθόδιος ἐξωρίσθη, οὐχὶ εἰς τὸν Ἅγιον Ἀνδρέαν, ἀλλ' εἰς τὴν Ἀντιγόνην.

Εἰς τὸν ἀκριβῆ συνεχιστὴν τοῦ Θεοφάνους¹¹, ἀναγιγνώσκομεν τὴν ἐξῆς ἐνδιαφέρουσαν πληροφορίαν:

«Μεθόδιον τὸν μετὰ βραχὺ τοῦ πατριαρχικοῦ Θρόνου ἀντιλαβόμενον, καὶ Εὐθύμιον τὸν τῆνικαῦτα Σάρδεων πρόεδρον, τῷ αὐτοῦ θελήματι μὴ ὑπέικοντας, μηδὲ τὴν τῶν εἰκόνων ἐξαρνούμενος τιμὴν, τῆς πόλεως ἐξωθεῖ (Μιχαὴλ ὁ Ἀμορραῖος, 820—829) καὶ τὸν θεῖον Μεθόδιον φυλακῆ παραδίδωσι κατὰ τὴν νῆσον Ἀνδρέου τοῦ ἀποστόλου, καθ' ἣν ὁ Ἀκρίτας ἐγγειτονεῖ».

Ἐκτὸς τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, κατὰ τὰς ἀρχὰς καὶ μέσα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἦτοι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Λουκάρεως, ἐκ τῶν γειτόνων μοναστηρίων μόνον δύο ὑφίσταντο ἐν καλῇ καταστάσει καὶ κατοκημένα, τὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, καὶ τὸ τῆς Θεοτόκου. Τὸ ἀπέχον 500 περίπου μέτρα τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος, εἶχεν ἤδη καταστραφῆ περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ὅτε κατὰ πρῶτον οἱ Τοῦρκοι ἐπέδραμον εἰς Βιθυνίαν¹².

⁸ Μ. Γεδεών: Ἐγγραφοὶ Λίθοι καὶ Κεράμια, Κωνσταντινούπολις 1892 σελ. 24 καὶ 37—41.

⁹ Νέον Ἐκλόγιον. Κωνσταντινούπολις 1865.

¹⁰ Janin: Ἐνθ' ἀν.

¹¹ Συνεχ. Θεοφάνους, Β' 8 χειρ. 31.

¹² Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως: Ἱεροσολυμητικὴ Βιβλιοθήκη. σ. 201—202.

Ὁ Ζανὲν¹³ ἐπισκεφθεὶς τὴν νησίδα τῷ 1927 ἀναφέρει ὅτι :

«Il ne reste plus aujourd'hui d'autres traces du monastère que des ruines informes».

Προσθέτει ὅμως ὅτι ἐσώζοντο ἀκόμη μερικά κινστέρναι τῶν ὁποίων ἡ μεγαλειτέρα εἶχε διαστάσεις 6.15 μ. μήκους καὶ 4.10 μ. πλάτους, ὡς καὶ ὅτι ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς νησίδος ἐχρησίμευεν ἄλλοτε, ὡς νεκροταφεῖον τῶν Ὀρθοδόξων Παντειχίου ἂν καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν οὐδὲν σχετικὸν ἕχνος ὑπῆρχε.

Δὲν εἶναι γνωστὸν ποῖαι ἦσαν ἀκριβῶς αἱ διαστάσεις τοῦ μοναστηρίου.

Ἐκ τῶν σωζομένων σήμερον ἐρειπίων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ σχηματισθῇ περὶ αὐτῶν θετικὴ γνώμη. Ἐὰν ὅμως κρίνωμεν ἐκ τῶν διαστάσεων τῶν τῆς νησίδος σωζομένων κινστερνῶν καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Πατριάρχης διέμενεν ἐκεῖ συχνὰ μετ' ἀκολουθίας καὶ φίλων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἦτο ἀρκετὰ εὐρύχωρον.

Σχεδὸν ἀπὸ τὴν πρώτην πατριαρχίαν του, ὁ Λούκαρις ἔλαθεν ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον διὰ τὸ μοναστήριον, καὶ ὁσάκις αἱ περιστάσεις τοῦ πολυταράχου βίου του ἐπέτρεπον, μετέβαινεν εἰς τὸ προσφιλές του ἐρημητήριον πρὸς ἀνάπαυσιν, καὶ ἐνίοτε ἐφιλοξένει ἐκεῖ τοὺς στενοὺς του φίλους Χάγα καὶ Λεγῆρον.

Ὅτε ὁ τελευταῖος οὗτος ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, εὔρε τὸν Χάγα μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἐγκατεστημένους εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, καὶ ὡς ἐξῆς ἀνέφερε τοῦτο διὰ τῆς ἀπὸ 16 Ὀκτωβρίου 1628 ἐκ τοῦ μοναστηρίου ἐπιστολῆς του πρὸς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Συμβούλιον Γενεύης¹⁴.

«Aussiôt après mon arrivée, sa S. E. (l'ambassadeur Haga) a trouvé bon que nous remissions en train les exercices de piété de sa famille, qui, à cause du fleau de peste dont Constantinople et Pera sont frappés, s'est retiré en cette isle, ou nous sommes à l'ecart».

Ὡς δ' ἐξάγεται ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Κωνωπίου, τὸ ἰδιαιτέρον καίκι τοῦ Ὀλλανδοῦ πρεσβευτοῦ ἦτο εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Πατριάρχου διὰ τὰς ἐκεῖ μεταβάσεις του.

Ὁ Κωνώπιος¹⁵, γράφων δυστυχῶς ἄνευ ἡμερομηνίας ἐκ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου εἰς τὸν ἐν Γαλατᾶ κατοικοῦντα Λεγῆρον, ἀναφέρει μετὰ τῶν ἄλλων :

«... Καὶ πέμψεις ἐμοί, ἡ σὴ λογιότης, (πρόκειται περὶ βιβλίων) μετὰ τοῦ ἀκατίου ὃ μέλλει πέμψειν ἐνταῦθα ὁ Ἐκλαμπρότατος».

¹³ Echos d' Orient. 1927 σ. 293—298.

Περαιτέρω δὲ τὰ ἐξῆς περίεργα:

«Καλῶς ἔχομεν μετὰ τοῦ ἡγουμένου, καὶ εὐχαριστῶ τῇ σῇ λογιότητι, μόνον ἐὰν γράψη ἡ σῇ λογιότης ἐμοὶ γράψεις καὶ τῷ καθηγουμένῳ περὶ ἐμοῦ ἵνα προθυμώτερον διάκειται πρὸς με».

Τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, καθὼς ἄλλως τε καὶ τὰ λοιπὰ τῆς περιοχῆς, εἶχον πολλὰ ἐκκλησιαστικά κειμήλια τῶν παρελθόντων αἰώνων, χειρόγραφα καὶ βιβλία ἐκκλησιαστικά τῶν πρώτων ἐκδόσεων.

Ὁ Ζανέν σημειοῖ ὅτι εἰς τὴν πλησίον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου ἐκκλησίαν τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐσώζοντο μέχρι τοῦ 1880 χειρόγραφα καὶ εὐαγγέλιον ἐπὶ περγαμηνῆς.

Εἶναι περίεργον ὅτι ὁ Ζανέν, ἀναφέρων τινὰ τῶν γεγονότων ἄτινα ἔλαβον χώραν ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τῆς ἐκεῖ ταφῆς τοῦ Λουκάρεως.

Φυσικὸν εἶναι νὰ προβληθῇ ἡ ἐρώτησις· διατί ὁ Λούκαρις ἀντὶ τῶν Πριγκηπονιῶν, ἢ ἄλλων πλησιεστέρων τῆς Πόλεως ἐξοχικῶν μερῶν καὶ μοναστηρίων, ἔδωκε τὴν προτίμησιν εἰς τὸ σχετικῶς λίαν ἀπόκεντρον νησίδιον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου.

Δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει, ὅτι εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 1Ζ' αἰῶνος, ἐξαίρεσει τοῦ μοναστηρίου τῆς Παναγίας ἐν Χάλκῃ, τὰ λοιπὰ ἐν ταῖς Πριγκηπονιῶσις μοναστήρια ἦσαν μᾶλλον παρημελημένα καὶ ἀκατάλληλα πρὸς διαμονήν, λόγῳ δὲ συγκοινωνίας πλέον δυσπρόσιτα ἀπὸ τὸ ὀλίγας ἑκατοντάδας μόνον μέτρων ἀπέχον ἐκ τῆς Βιθυνιακῆς ἀκτῆς μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου. Τὸν χειμῶνα ἰδίως, ἢ καὶ τὴν ἀνοιξιν ἀκόμη, ἡ συγκοινωνία θὰ ἦτο εὐκολωτέρα ἢ μὲ τὴν Χάλκην, διότι ἦτο ἐν γενικῇ χρήσει ἡ στρατιωτικὴ ὁδὸς ἀπὸ τοῦ Σκούταρι (Χρυσοπόλεως) μέχρι Νικομηδείας, καὶ εἰς διάστημα ὀλίγων ὥρων ἠδύνατό τις νὰ διανύσῃ τὴν μέχρι Παντειχίου ἀπόστασιν.

Ἐκ περισσοῦ δέ, τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου εἶχε τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἐπὶ τῆς ἐναντι Βιθυνίας ὑπῆρχον θαυμάσιοι ἀμπελῶνες, ἐλαιῶνες, κῆποι καὶ ἐν γένει φυτεία πλουσία, διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν τῆς Χάλκης, καὶ πηγαὶ λαμπραὶ ποσίμου ὕδατος, ὅπερ ἐσπᾶνιζεν εἰς τὰς Πριγκηπονιῆσους.

Ὁ Πατριάρχης ἀναμφιβόλως θὰ διῆλθεν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου τὰς ἡρεμωτέρας ἡμέρας τῆς τελευταίας περιόδου τοῦ βίου του. Ἐκεῖ δέ, κατὰ μοιραίαν σύμπτωσιν, ἐπὶ τριετίαν (1638—1641), ἐπρόκειτο ν' ἀναπαυθῇ «κρυφίως» τὸ ἱερόν σκῆνος αὐτοῦ.

14 Legrand Bibl. Hell. 1Ζ' τόμ. Δ' σ. 378.

15 Αὐτόθι σ. 507.

Σήμερον ἐρημία ἐπικρατεῖ εἰς τὰ ἄλλοτε πλήρη ζωῆς μέρη ταῦτα, καὶ μόνον τὰ ἐρείπια τῶν πέντε μοναστηρίων, ὑπενθυμίζοντα τὸ προὔπαρξαν ἐκεῖ κέντρον πνευματικῆς ζωῆς καὶ τὸ ἔνδοξον ἔθνικόν παρελθόν, προκαλοῦσι τὸν ἐπισκέπτην νὰ ἐνθυμηθῇ τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο μελαγχολικὸν δίστιχον τοῦ Σααδῆ, ὅπερ καὶ ὁ Πορθητῆς ἐπανάλαβε τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως, ἐντὸς τῶν ἐγκαταλελειμμένων κενῶν ἀνακτόρων τῆς Πόλεως.

«Ἡ ἀράχνη ἀπέβη ὁ φρουρὸς τῶν παλατίων' ἐκ τῶν νυκτερινῶν δὲ κραυγῶν τῶν γλαυκῶν ἀντηχοῦσιν οἱ θόλοι τοῦ Ἐφρασιάμ»....

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίς
Πρόλογος	3—6
Βιβλιογραφία	7—12
Κεφάλαιον Πρῶτον. Εἰκονογραφίαι τοῦ Πατριάρχου	13—14
Κεφάλαιον Δεύτερον. Ὁ Πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις καὶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρεσβευταὶ τῶν Καθολικῶν Δυνάμεων	17—39
Κεφάλαιον Τρίτον. Ὅλιγα τινὰ περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Πατριάρχου μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώπων τῶν Διαμαρτυ- ρομένων καὶ Ὁρθοδόξων Κρατῶν	40—53
Κεφάλαιον Τέταρτον. Ὁ Σουλτάνος Μουράτ ὁ Δ' καὶ ὁ Πατριάρ- χης Κύριλλος ὁ Λούκαρις	54—71
Κεφάλαιον Πέμπτον. Τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως θάνατος, ταφή καὶ ἀνακομιδὴ	72—112
Κεφάλαιον Ἑκτον. Κύριλλος ὁ Λούκαρις καὶ ὁ Λαὸς τῆς Πόλεως	113—116
Κεφάλαιον Ἑβδομον. Τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου ἐν ᾧ ἐτάφη ὁ Πατριάρχης	117—124

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΩΝ

	Σελίς
Εικών τοῦ Λουκάρεως (κατὰ Σμιθ)	3
» » » (κατὰ τὴν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Γενεύης εἰκόνα)	7
» » » (κατὰ τὴν ἐν Στρόμπεργκ εἰκόνα)	13
Τὸ ἐν Μόσχᾳ ἐγκόλπιον τοῦ Πατριάρχου	15
Ὁ Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος ΙΓ΄	23
Ὁ Πάπας Οὐρβανὸς ὁ Η΄	29
Ἀθανάσιος Πατελάριος, Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης	37
Κορνήλιος Χάγα	41
Ἀντώνιος Λεγῆρος	41
Κάρολος ὁ Α΄	43
Ὁ Σίρ Θωμᾶς Ρῶου	45
Γουσταῦος Ἀδόλφος ὁ Β΄	47
Βασίλειος, Ἡγεμὼν τῆς Μολδοβλαχίας	51
Ὁ Τσάρος Μιχαὴλ Φαϊδόροβιτς Ρωμανῶφ (1595 — 1645)	53
Σουλτάν Μουράτ ὁ Δ΄ (1612 — 1640)	55
» » (κατὰ Γαλλικὴν χαλκογραφίαν)	61
Ἐκτυπὸν ἐπιστολῆς Κωνωπίου	74
Ἐδουάρδος Πόκοκ	79
Τὸ φρούριον Ῥούμελι Χισάρ (κατὰ χαλκογραφίαν τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος) ..	89
» » » (κατὰ νέαν φωτογραφίαν τοῦ 1913)	93
«Παζάρ καΐκι» ΙΣΤ΄ αἰῶνος	97
Χάρτης διαδρομῆς	107
Ὁ ἐν Χάλκῃ ναὸς τῆς Θεοτόκου	111
Ὁ Θρόνος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικοῦ ναοῦ	113
Βόρειος θεὰ τῆς νησίδος τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου	117
Χάρτης τῆς νησίδος τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου	119
Βορειοδυτικὴ θεὰ τῆς νησίδος τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου	123

